4. évfolyam, 4. szám | 2017

CATASTRUM

Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat

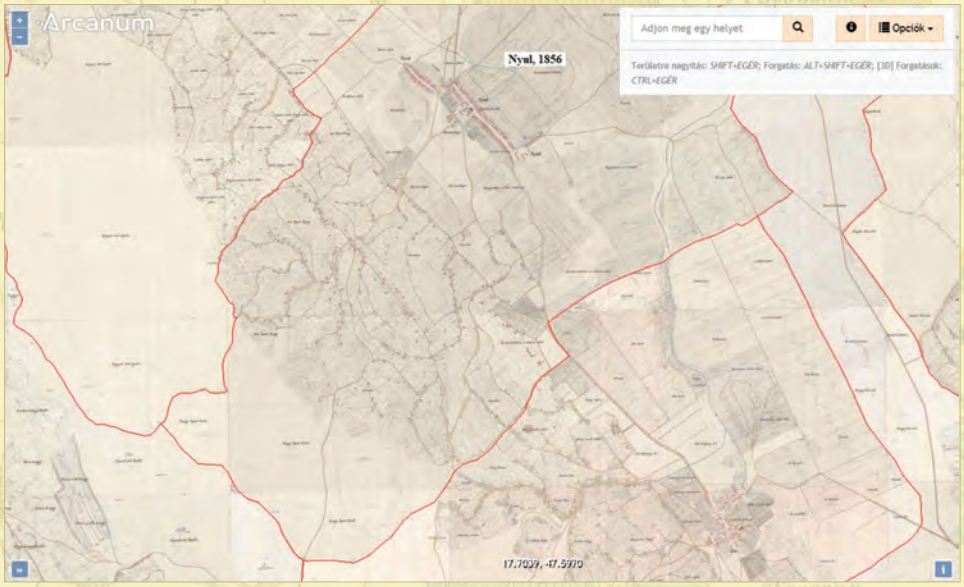

- Filep Antal: Szőlőhegyi települések a Sokoró dombvidékén
- Schmidt Anikó: Antalffy Andor adományozásai
- Török Enikő: „Kupucok s más effélék” A kataszteri községek terhei a felmérés idején
- Suba János: Az Állami Földmérés szerepe a trianoni határok kijelölésében, kitűzésében. A magyar–román határszakasz

▪ *Csanakfalu, Csanakhegy és Ménfőhegy kataszteri térképe (MNL OL, S 78 – 100. téka – Ménfőcsanak – 1–8., 11–19.). Jól elkülönül az utcaszerűen lakóépületekkel megült szőlőhegyi rész és 18. században tervszerűen telepített telkes jobbágyok faluja. L. ehhez Filep Antal cikkét*

Kellemes ünnepeket!

A *Catastrum* számára 2017 igazi ünnep volt, mert a kiadó, a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. olyan szakmai támogatót nyert meg a folyóirat kiadásához, a Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft.-t, amely stabil és nyugodt megjelenési körülményeket nyújtott egész évben.

Lapunk sokszínűségének hű tükre mostani számunk is. A kataszteri felmérés községekre háruló kötelezettségeit oktató szöveg ez ideig hazánkban nem volt ismert. A szakmatörténeti produktumokat gyűjtő, majd azokat közgyűjteményeknek eladományozó Antalffy Andor ajándékai igazi unikumok. A trianoni határ kijelölésében tevékenykedő mérnökök a szakmai felelősség és fegyelem mintapéldái. A kataszteri térképek és iratok más tudományágak számára is nélkülözhetetlen források lehetnek, ezt bizonyítja a néprajztudós elemzése a sokorói szőlőhegyekről.

Köszönetünk illeti azokat a közgyűjteményeket és magánosokat, akik a cikkekhez adatokkal és képanyaggal járultak hozzá, kollegiális közreműködésük jelentős mértékben segíti azt a munkánkat, hogy szövegben és képben minél tartalmasabb folyóiratot nyújthassunk át az olvasóknak, amellyel most kellemes ünnepeket is kívánunk!

Tartalom

- Filep Antal: Szőlőhegyi települések a Sokoró dombvidékén 3
- Schmidt Anikó : Antalffy Andor adományozásai 21
- Török Enikő: „Kupucok s más effélék”. A kataszteri községek terhei a felmérés idején 36
- Suba János: Az Állami Földmérés szerepe a trianoni határok kijelölésében, kitűzésében. A magyar–román határszakasz 55

CATASTRUM ▪ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ▪ IV. évfolyam, 4. szám

A borítón: Nyúlfalu és Nyúlhegy kataszteri térképe (1856) a MAPIRE Történelmi térképek online adatbázisában (www.mapire.eu). (MNL OL, S 78 – 101. téka – Nyúl – 1–21.) A szántóterületek a dombvidék alatt a Pándzsa-patak völgyében terülnek el. A község útifalukénti a szántók közé települt. A szőlőhegyet a vízmosásos, szurdokos völgyek erősen tagolták. A szőlőbeli lakóházak tanyaszerű szórtságban a terephez alkalmazkodó utak mellett épültek. L. ehhez Filep Antal cikkét

Alapítva: 2013 ▪ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ▪ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)
▪ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ▪ Címe: 1223 Budapest Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)
▪ Felelős kiadó: Bárányné Erdei Rita ügyvezető ▪ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:
Dr. Béres András (HOI), dr. Szinay Attila (Földművelésügyi Minisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Kataszter Program Nonprofit Kht.), Varga Felicián (Budapest Főváros Kormányhivatala, Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztály).

Szerkesztőség:
Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ▪ E-mail: info@catastrum.hu ▪ Honlap: www.catastrum.hu
www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ▪ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ▪ Szerkesztők: dr. Pászti László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (BFKH FTFF) ▪ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás.
▪ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: HunPress Nyomda – ADU-PRESS Kft. 1139 Budapest, Fáy u. 5.

Előfizetés: a kiadónál ▪ Előfizetés egy évre 2800 Ft, számonként 750 Ft.

Támogató: Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft.

ISSN 2064-5805

Summary

FILEP Antal: Wineyard Settlements in the Sokoró Hills

filepantal@hotmail.com

There are three loessal hill lines in the vicinity of Győr. The area has been an important wine-yard area since the foundation of the Kingdom of Hungary. After the Turkish invasion the original population did not want to return to their settlements, they moved to the wine-yards and they rebuilt their homes there. They gave up the land cultivation on their lands. The landlords forbade the spontaneous process by Draconian strictness, however, the will of the population gained victory. A special local community sense appeared. The settlements of the wine-yards formulated into real villages. The local relations can be researched upon the cadastral maps.

TÖRÖK Enikő: 'Mounds and such others'. The Charges of the Cadastral Villages during the Survey

torok.eniko@mnl.gov.hu

The cadastral survey placed significant load on the villages as the government wanted to reduce the costs this way. The duties of the villages were identified in trainings in German, Hungarian and Slovak languages. They included the assurance of wood and other materials as well as the equipment for setting the triangulation points, free accommodation and transport for the expert crew, 'road definers', 'tree climbers', post delivers, day workers, and the participation of the representatives of the settlements in surveying the areas.

SCHMIDT Anikó: The Donations by Andor Antalffy

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

Andor Antalffy (1862–1944), Ministerial Councillor, Governmental Land-survey Director was a dominant figure of the cadastral survey. Besides his professional work was also significant, as a pensioner he was glad to give away his own publications, applications, books and his professional periodicals to institutes, libraries and collections, as well as the National Archives of Hungary among them.

SUBA János: The Role of the State Land-survey in the Definition of the Trianon Borders. The Hungarian-Romanian Border Sequence

suba.janos@mail.militaria.hu

The concrete, detailed definition, and mapping of the Trianon border line, as well as the documents were prepared by the International Border Committees founded by the Allied and Associated Powers between 1921 and 1925. Delimitation towards Romania in the process of the Trianon border definition finished in the meeting of the Border Committee on 4th April 1922. The intensive technical work of the borders started after the definition; the border signs became permanent, and the border strips were mapped.

Filep Antal

Szőlőhegyi települések a Sokoró dombvidékén

Győr megye délkeleti negyedén szinte a Rába árterétől, Ménfőcsanak (három, eredetileg külön településből egyesített) községtől délre három fő völggyel tagolt kies dombvidék terül el, középkorból örökölt ősi nevén ez a Sokoró.[1] Néprajzi szempontból a Kisalföld szerves része. A geográfusok szerint ez a kistáj földszerkezeti, geológiai szempontból a Bakony északi nyúlványa. Vidékünk dombjait eredetileg hatalmas erdők borították. A hajdani erdők és fáik minőségét jelezheti a ma Szentendrén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban őrzött, 1699-ből származó, hatalmas bálványos szőlőprés, amely eredetileg a Győri Püspökség, majd a

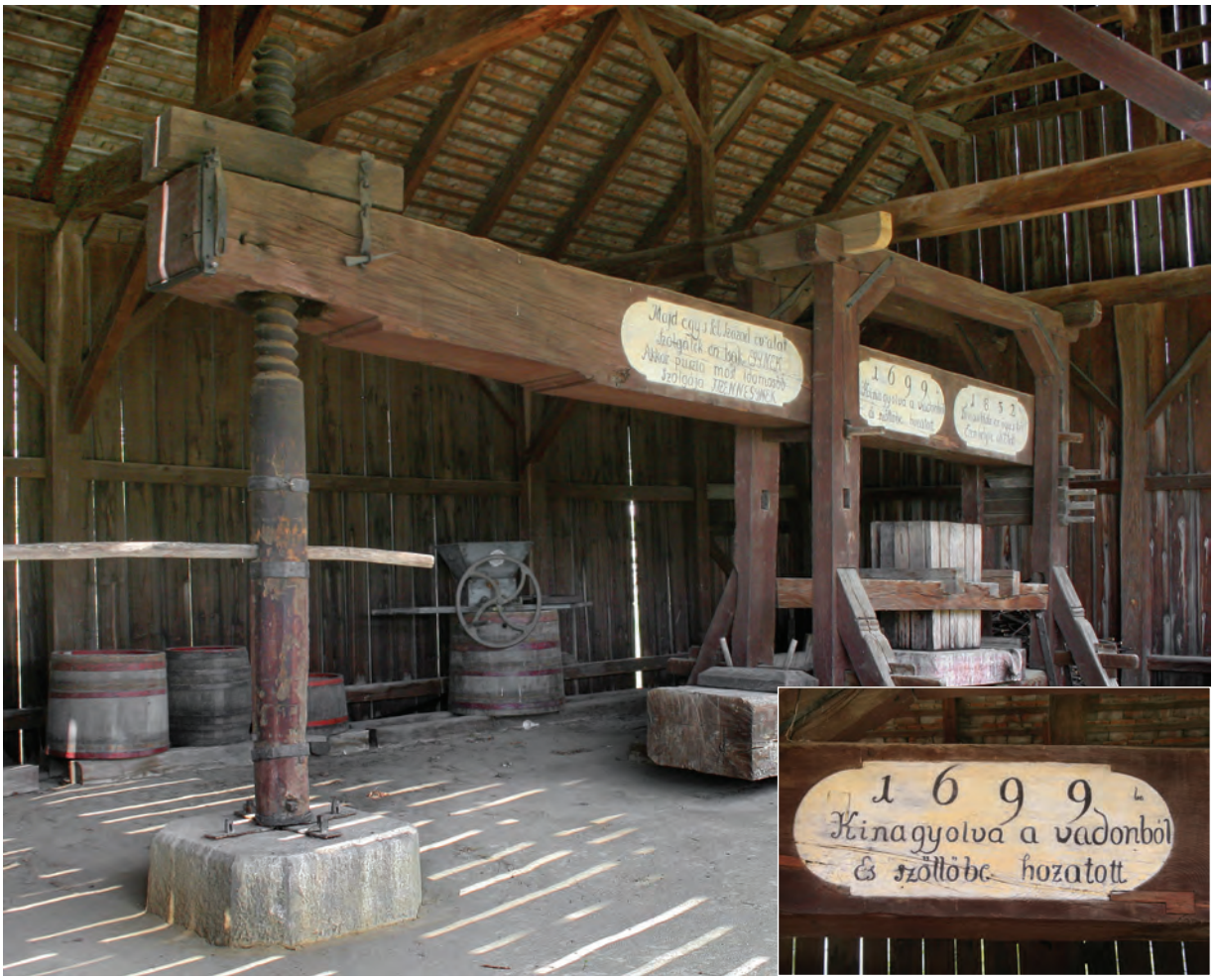

▪ *1699-ből származó szőlőprés Nyúl község határában (Deim Péter felvétele, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre)*

1 A Sokoró helynevet 1061-től mutatta ki Györffy György. Adalékaiból világos, hogy az Árpád-kor korai szakaszából bőven szólnak az oklevelek szőlőkről, különféle jogállású szőlőművesekről. Vö.: Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza Doboka, erdélyi Fehér, Esztergom, Fejér, Fogaras, Gömör és Győr megye*. Bp., 1987. 623–624. Györffy kimutatja, hogy az Árpád-kor névhasználatában tájnevünket különféle helynevekkel összekapcsoltan is használták. Így 1231-ből *Nylka Socrou*, 1251-ből *Barathy Sokorow*, 1253-ból *Paznan Sukoro* névváltozatokat sorolt fel más változatok között. Fontos adalékokat közölt Sörös Pongrác: Egy falu a török időben. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle,* 9. (1902) 289–299. A törököknek többek között fát, szádfalhoz használható hatalmas törzseket kellett beszolgáltatni.

Székes Káptalan használatában állt, a Ménfőcsanak és Ravazd között húzódó dombsor keleti szélén, Nyúl község határában működött káptalani szőlő- és borgazdaság épületében. (Bálványa 7,03 méter hosszú, a tőről való vége 50x40 centiméteres keresztmetszetű, aminek a kifaragásához méteres vastagságú fatörzsre volt szükség.) A dombvonulat jelentős részét ma is szép erdők koronázzák.

A kiváló napsütéses domboldalakon a korai Árpád-kortól irtották az erdőket. Mind több szőlőt telepítettek. A táj löszborítottsága egyaránt kínált kedvező termőtalajt és viszonylag kedvező pinceépítési lehetőséget. A domborzati viszonyok kiváló inszolációs adottságaikkal kedvező termőhelyi környezetet biztosítottak mind a szőlőnek, mind a különféle gyümölcsöknek. A középső dombsor Ménfőcsanaktól Nagyécsen túlig terjedő összefüggő szőlőterületén északtól déli irányban a magassági pontok 167, 181, 202, 235 és 252 méterrel az Adria tengerszintje fölé emelkednek a régi topográfiai térképek szerint. Ezeket érdemes összevetnünk a szomszédos síkságon lévő 112, 114, 118, 125 méteres tengerszint feletti magassági pontokkal. Azaz a szőlők gerince 50–120 méterrel magasodik a szomszédos síksági részek fölé. Így gazdagon tagolt völgyek, élénken emelkedő domboldalak segíthetik, hogy a növényzetet mind több napsugár érje. A nyelvtörténeti kutatásokból tudhatjuk, a tájunk neve, a *Sokoró* „domboktól és völgyektől át- meg átszeldelt terület" megjelölésére szolgált. (Hátterében a zsugorodik szavunk egyik változata búvik meg.)[2]

Méltán számíthatjuk történeti borvidékeink közé.[3] A sokorói szőlészetnek igen nagy szerepe lehetett abban, hogy a Rába völgyétől a Tóköz, a Hanság környéke, a Szigetköz, a Csilizköz, a Csallóköz népe jó minőségű italt kaphatott. Minden valószínűséggel fogyaszthatták a Sokoró borát a Vág, a Nyitra és a Zsitva alsó, déli szakaszának vízjárta környezetében is. A helyi, sokorói tájszemlélet kifejezi, hogy a Rábától a Zsitva árterületének keleti széléig terjedő terület, a *Vízköz* lakosai szinte mind rászorultak a Győr délkeleti előterében szőlészkedők borára.[4] (Persze nem tarjuk kizártnak, hogy erre a hatalmas vidékre más térségek borászai is ne szállíthatták volna a fontos italt.) Gondoljuk meg, a vizek világában alig nyílt alkalom szőlő ültetésére, helyi bortermelésre, miközben a bor fogyasztásával lényegében az egészséges, tiszta ivóvizet pótolhatták! Az alacsonyabb alkoholtartalmú bor nem elsősorban élvezeti cikk volt, életszükségletnek tekintették.

A szőlészkedésre, borászatra kiválóan alkalmas vidék természetesen vonzotta az egyházi és a világi földesúri uradalmakat is. Hasznukra volt a szőlő és a bor különféle földesúri haszonvétele a dézsmától a kocsmáltatásig. Igyekeztek nagyobb, saját kezelésű ültetvényeket is létesíteni, hogy azon minél jobb minőségű, minél gazdagabb választékban termeljenek bort. Olykor nevezetes, műemléki értékű majorok, pincészetek őrzik emléküket. Valaha a Viczay és az Esterházy család tartozott a nagyobb birtokú családok közé. Magam még láthattam a győri káptalani szőlőbirtokot Nyúl

2 Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Bp., [1988]. A helyi közigazgatás használta a Sokoróalja nevet, a Sokoróidombság nyugati szegélye és a Rába közötti térséget értették rajta, amikor a vármegyében megszervezték a Sokoróaljai járást. A Sokoró területét a geográfiai szakirodalom Pannonhalmi-dombság terminus alatt tárgyalja.

3 A szőlészet múltjára községenkénti eligazítást nyújt korai irodalmunkból *Győr megye és város egyetemes leírása*. Szerk.: Fehér Ipoly. Bp., 1874. Legújabb történeti összefoglalás: Gecsényi Lajos: Adatok a Győr környéki szőlőművelés történetéhez a XII–XVII. században. *Győri Tanulmányok, 9*. Győr, 1988. 19–38. Nélkülözhetetlen áttekintést nyújtott Néma Sándor: Adalékok a Győr megyei szőlőhegyi (hegybeli) települések kialakulásához az 1700-as évektől 1828-ig. *Arrabona*, 31–33. (1992–1994) (= Néma, 1994) 126–138. Ez a tanulmány utal e sorok írójának korábbi kutatásaira.

4 1958-ban éppen az említett, 1699-ben készült prés ügyében kerestem fel a káptalani vincellért, Kiss Andrást – ha jól idézem a nevét –, aki felkísért az egyházi tulajdonban maradt szőlőtábla fölötti magaslatra, ahonnan csodálatos panoráma tárult elém. Elmagyaráztattam vele, milyen tájakat fog át szemhatárunk. Szerettem volna felmérni a helyi, a népi tájszemléletet. Szépen felsorolta mindazokat az egységeket, amik részben láthatók voltak, és amiket részben a Győrség, Győrszentmárton és Győrasszonyfa dombvonulata kitakart. Akkor hangzott el összefoglaló értelemben a nagy táj régi, népi neve: *Vízköz*. A vincellér állandósult szókapcsolatot idézett: „Vízköz, sárgarépa, petrezselyem hazája". Utóbb kutatóként megbizonyosodtam, hogy a Kisalföld vizes világának népe már a Rákóczi-szabadságharc csapatait is zöldséggel látta el.

község nyugati szomszédságában. (Az 1949 utáni világra jellemző volt, hogy az egyházi kézen maradt, mintaszerű szőlőt a szeminárium növendékei munkálták. Nem lehetett a kizsákmányolás gyanúját sem felvetni. 1989 előtt mégis rákényszerültek, hogy ezt a szép, nem is kis terjedelmű szőlőt feladják.) Az utóbbi két évtizedben tanúi lehetünk annak, hogy a pannonhalmi Szent Benedek-rend miként rekonstruálja egykori szőlő- és borgazdaságát. Nem kis szerepük volt a győri városi polgárok szőlőbirtokainak sem. A 19. század folyamán nem ritkán a városi polgárok a szőlőik épületeit nyaralónak, mulatóháznak is berendezték, ellátták kényelmi eszközökkel.[5] Korábban más rendeknek, egyházi intézményeknek is volt szőlősbirtoka a Sokoró területén (Csornai Premontrei Prépostság, pápai pálosok, Pápóci Prépostság). A szőlőföldek legnagyobb részét földműves gazdák, zsellérek telepítették. A szőlők különös társadalmi, gazdasági lendítőerővel szolgálhattak olyan zsellér- és jobbágycsaládoknak, amelyek egyéni szorgalmukon kívül más „tőkével" nem rendelkeztek, sőt esetleg a jobbágytelkük elaprózódott. A 19. század végétől a szőlővel, a szőlőhegyi lakóhellyel rendelkező családok a közeli Győr mind lendületesebben fejlődő ipari üzemeibe ingázva is lendíthettek sorsukon. Az ipari kereset mellett szinte önellátásukat biztosította a szőlőhegyi lakótelek, de termelvényeik – ezek olykor export árualapként is jelentősek lehettek – további biztos jövedelemforrásnak számítottak. Lényegében az ingázás fáradsága kedvezőbb családi jövedelmet, anyagi biztonságot, magasabb életszínvonalat biztosíthatott.

Csak röviden utalhatunk arra, hogy a Sokoró szőlővidékén is roppant törést, pusztulást okozott a filoxéra. A rekonstrukció ugyan megindult itt is. A nagybirtokok, a városi polgárok az új körülmények között kellően magas színvonalon éleszthették újra a szőlőtermesztésüket, hiszen ehhez vagyonuk, rendszeres jövedelmük megfelelő anyagi támaszt nyújthatott. A földműves családok tőke és kellő állami segítség hiányában nem nagyon érhették el a régi színvonalat. Rákényszerültek, hogy a szőlőföldet más, jól jövedelmező, könnyen értékesíthető kertészeti kultúrák bevezetésével hasznosítsák. Más egykori, tönkrement szőlővidékhez hasonlóan a Sokoró szőlőiben is népszerű termelvénnyé vált a málna. A közeli, 1953 óta működő győri hűtőház segítségével európai méretűvé vált a helyi málna exportja.[6]

Terepmunka, megfigyelések

Kerek hatvan éve, 1957 augusztusában az első kisalföldi terepbejárásom alkalmával megismerkedhettem a sokorói dombsor középső vonulatának északi előterében fekvő néhány faluval és a hozzájuk tartozó szőlőheggyel. Bárdossy János kollégámmal, aki akkor Győrött volt muzeológus, Nyúl, Kisbarát, Nagybarát és Ménfőcsanak körzetében tájékozódtunk. Rögtön szembesülnöm kellett a helyi szőlőkultúra sajátos kettősségével. A felsorolt települések lényegében két részre oszlottak, mondhatni, kettős minőségben léteztek. A Pándzsa-patak völgyének síksági, hegylábi részén Kisbarát, Nagybarát, Nyúl,[7] Nagyécs az egykori telkes jobbágyok, illetve szerényebb családszámmal a zsellérek, a *lakók* falvaiként sorakoztak. Termékeny szántóik, tisztes legelőik voltak, természetesen a falvak népe szőlőföldet is művelt. A község szomszédságában magasodó domb-

5 Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy 1820-ból városi szőlőbirtokos épületéről, udvaráról két ábrázolás maradt reánk. *Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratos térképeken*. Szerk.: Néma Sándor. Győr, 2003. (= Néma, 2003) 262. Ezek egyikét l. a 10. oldalon!

6 A ménfőcsanaki születésű Géber József etnográfus egyetemi szakdolgozata adja e termelési kultúra korszerű feldolgozását, elemzését lakóhelyéről. Vö.: Géber József: Boldogasszony csipkéje, avagy a ménfőcsanaki málnatermesztés százhúsz éve. I–II. *Arrabona,* 42/2. (2004) 151–166. és 43/1. (2005) 95–124.

7 Nyúl községet Három-Nyúlként is emlegették, mert eredetileg három településmagból szervesült: Kis-, Nagy- és Káptalannyúlból. Tréfás találós kérdésként maradt fenn a helyi folklórban: *Láttál-e már Háromnyúlon két Barátot szántani?* Tudniillik, Nyúlból jól át lehetett tekinteni a szomszédos Kis- és Nagybarát határának szántóira. Azaz a Győr körüli hódoltsági hadműveletek után a vissza/újratelepülő lakosság a középkori állapotokra emlékeztető, viszonylag sűrű településhálózatot alakított ki. Minden bizonnyal ebben szerepe volt annak, hogy jó szőlőföldel egészíthették ki a családi gazdaságaikat vagy egyenesen csak a szőlők földjét ülték meg.

▪ *Nagyécs kataszteri térképe (MNL OL, S 78 – 94. téka – Écs – 1–14.) A vízmosásokkal tagolt szőlőterület jelentős részét a telkes jobbágyok községéből művelték*

sornak községükre néző lankáira telepítették szőlőiket. A falusi szőlészkedők tulajdonát első pillanatra fel lehetett ismerni, mert a szőlőikben nem voltak lakóházak, ólak, istállók. Boraikat a löszfalakba vájt lyukpincékben kezelték, tárolták vagy a szőlőjükben építettek egyszerű, akár felmenő falak nélküli nádazott nyeregtetővel védett, földbe ásott előterű lyukpincét. (Ezek építését is megkönnyítette az igen vastag löszréteg.) Ritka esetben fordult csak elő, hogy téglaboltozatú pincét alakítottak volna ki. Amint a szőlőhegy belsőbb magasabb régióiba látogattunk, egészen más kép fogadott bennünket.

Ha a különféle gyümölcsfákkal tarkított szőlőskertekkel megült dombok közé besétáltunk, gondosan megművelt szőlőskertekre, kertészetekre, gyümölcsösökre leltünk. A szőlők mindegyikén szinte kivétel nélkül csinos lakóházakat, gondozott gazdasági udvarokat is láthattunk. Egyes helyeken még szarvasmarhát, esetleg lovat is tartottak. A szőlőbeli telkek a dombok között kialakított, olykor kifejezetten szabályos vonalvezetésű utak mellett sorakoztak. Lényegében utcaszerűen zárt házsorok épültek ki az út mindkét oldalán. Nem is ritkán ezek a közlekedési tengelyek a terepviszonyokhoz gondosan igazodva párhuzamosan ülték meg a szőlőhegyet. Ha a tájat légi felvételek alapján vizsgálnánk, bizony nagyobb községre gondolhatnánk. A szőlőbeli telkeket kissé szélesebbeknek találtuk, mint azt a községekben megszokhattuk. A falvak telkeihez képest a hegybeli szőlősgazdák telkei az útvonaltól jóval messzebbre, mélyebbre nyúltak. Ez természetes is, mert a szőlőhegyi családi gazdaság üzemi területének legalább olyannak kellett lennie, hogy biztonságosan eltarthassa a gazdáját, a famíliáját, és legyen elégséges tere eladásra bort, szőlőt, gyümölcsöt termeszteni, akár jószágot tartani. Győr közelsége alkalmas piacot kínált. A város polgárainak és a hatalmas átmenő forgalomnak a felvevőképessége igen kedvező volt.

▪ *Sűrűn beépített szőlőhegyi utca. Ménfőcsanak, Rákóczi utca részlete, 1960 (Simányi Frigyes felvétele)*

▪ *A szőlőhegyi település jellegzetes szakasza. A háttérben jól látszik a művelés alatt álló domboldal. Ménfőcsanak, a Rákóczi utca és a Szentháromság utca találkozása, 1960 (Simányi Frigyes felvétele)*

▪ *Tényőfalu és az állandó szőlőbeli lakás engedélyezése után beépült Tényőhegy kataszteri térképe (MNL OL, S 78 – 103. téka – Tényő – 5–24.) Látványosan elkülönül a két szomszédos település térszerkezete*

Ahol a dombvonulat horhosokkal, vízmosta völgyekkel erősen tagolt volt, nem alakulhattak ki egyenesebb és hosszabb útszakaszok, a szőlőket tanyaszerű szórtságban ülték meg a megtelepedő szőlészek, szórványként építették hegybeli otthonaikat. A szőlőkben megtelepedni rendkívül előnyös volt, hiszen a lakóhely így az igen sok munkát igénylő ültetvényben helyezkedett el. A szőlőbeli munkához nekik nem kellett kilométeres távolságokat megtenniük, ami bizony terhelte a falvakban lakó szőlőtulajdonosokat. A hegyben való megtelepedés kedvező feltételeket biztosított arra, hogy szinte a monokultúra irányában fejlődhessenek a családi gazdaságok. Mindemellett szerény keretek között az önellátásukat is általában biztosíthatták.

▪ *Nyúlhegy. Tanyaszerűen épült magányos lakóház, hátterében elvadult gyümölcsös, 1960 körül (Simányi Frigyes gyűjteményéből)*

▪ *Tényő szőlőhegy. A községben élő szőlőtulajdonos pincéjének bálványos prése 1794-ből, 1960 (Filep Antal felvétele, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr, XJM NF 4319.)*

Erre a kies tájra már a 19. század elejének kibontakozó tudományos irodalma is felfigyelt. A győri születésű Kiss József, egykor Nagybarát evangélikus lelkésze – amint arra már Néma Sándor felhívta a kutatás figyelmét – tömör jellemzést adott 1826-ban: „*Nagy Győr Városától (…) délnek kezdődik Csanaknál az a hegysor, mely több ágazatokban kiterjedve, néhány órányi messzeségre nyúlik el (…) Sok ezer emberek laknak ezeken hegyek felsőbb résziben, kik ha a síkra leszállíttatnának, több faluknak építésére és népesítésére elegendők lennének. Mindhányan a bor termesztését űzik. Szőleik rakva vannak külömbféle gyümölcsfákkal. A Győri piac ezeknek szorgalmok által telik meg jó ízű gyümölcsnemekkel.*”[8]

Számomra az első beszélgetésekből kiderült, hogy a hegyekben megtelepedett nép saját közösségi tudatot alakított ki magának. A sajátos szőlőhegyi entitásáról mindenki szívesen és kéretlenül nyilatkozott. Hangot adtak annak, hogy más közösség lakja a szőlőket a hegyben, ők eltérnek a szomszédos falvak népét jellemző tulajdonságoktól. Ugyan a szőlőbeli települések a szomszédos községekre utaló nevet viseltek: Csanakhegy, Kisbaráthegy, Nagybaráthegy, Nyúlhegy, Nagyécshegy, Tényőhegy. Legtöbb esetben a hegyek bizonyos periódusokban önálló közigazgatási egységekként léteztek. Ám magánuradalmi puszták is szőlőhegyi utcás, mondhatni, zárt településsé válhattak, ha a terepi adottságok kedveztek a szőlőültetvények építésére. Példa erre a Tata-Gesztes Esterházy-uradalmához tartozó Ménfő, amely utóbb összeépült Csanakheggyel és Csanakfaluval, Ménfőcsanakként tartotta nyilván a helynévtár. Sajátos módon mára már Győr város egyik kerületeként beolvadtak a megyeszékhely területébe, de ez csöppet sem csökkentette a helyi közösség öntudatát, identitását. Jellemző módon az 1980-as évek vége felé önálló helyi lapot alapítottak *Hegyalja* címmel, ami a helyi demokratikus közélet eleven fórumaként népszerű orgánummá vált. Utóbb a városba beolvasztott szőlőhegyi település *Világosvár* címen is teremtett magának periodikát. Hasonlóan alakult Győrság sorsa is, a lakosság visszaköltözött, de a középkori falut örökre pusztán hagyták. Hajlékaikat a szőlők közt építették fel, noha a földesúri hatalom folyamatosan hasztalan tilalmakat hozott.

Nyilvánvaló, hogy nem egyedi jelenséget tapasztaltunk az első terepbejárásunkon, mert a dombvonulat nyugati oldalán Győrszemere szomszédságában is kialakult az állandóan kint élő lakosságú „*Szemerei Szőlőhegy*”, ahogy a térképészek névírása ismételten rögzítette. Tényőfalu hegybeli ikertestvérét is megteremtették, a vállalkozó szellemű szőlészek a völgyben fekvő falu fölé magasodó, kedvező fekvésű domboldalt megszállták, kemény és kitartó

8 Kiss József: Győr vármegyei hegyek leírása. *Felsőmagyarországi Minerva,* 1826. 551–557. Néma, 1994. 126.

▪ *Győr főjegyzőjének, Schopf Ferencnek a Nyúl és Écs határában fekvő birtokáról készített rajza (MNL GYMSM GYL, jelzet nélkül)*

munkával megtelepítették Tényőhegyet is, ma is van állandó lakossága. Ennek a dombvonulatnak Tényőtől kissé délkeletre eső végén 1766-ban hegybeli településként keletkezett Pátka, mai hivatalos nevén Sokorópátka. Annyira a szőlő és köztes gyümölcs volt a jellemző terménye, hogy „kenyeretlen" vagy „gyümölcsös" Pátka néven emlegették. (Az messze vezetne bennünket szűkebb témánktól, ám a kataszteri adatoktól nem független jelenség és nyilván társadalomtörténeti tanulságú tény, hogy Pátka lakói közül nem kevesen a 19. század végétől a boldogulásukat ideiglenes amerikai munkavállalásban vagy végleges kivándorlásban is keresték. Ugyanakkor a község 1918-ban megválasztott földműves gazda bírója, sokorópátkai Szabó István 1919-től ismételten különböző kormányok minisztere volt, majd a tágabb környék országgyűlési képviselőjeként tevékenykedett 1931-ig.)

A Sokoró keleti, győrszentmártoni vonulatán is elkülönült Pázmándfalu belterületi része mellett nem volt jelentéktelen Pázmándhegy népessége sem. A vidék központjának, a mezővárosi rangú és uradalmi központként is működő Győrszentmártonnak is volt elkülönült szőlőhegybeli negyede, amely jellegében alaposan különbözött a település többi részétől. Távolabb Táp község utcás települése közvetlen szomszédságában is kialakult lakott szőlő, noha ott a szőlőbeli közösség nem vált külön igazgatási egységgé.[9] A dombsor nyugati külső oldalán Felpéc,

9 Néma Sándor számot adott valamennyi szőlészkedő, Győr megyei településről, állandóan lakott szőlőhegyről. Nagy Lajos munkája alapján táblázatban foglalta össze a községek és az állandó szőlőhegyek házainak és népességének számát. Általában a szőlők között több lakóház állt, és jelentősen nagyobb lélekszámú közösség élt. NÉMA, 1994. 131. A táblázat szerint a falvakban 1011 ház volt, a szőlőhegyekben ezzel szemben 1437 lakóházban éltek. A falvak lélekszámát 6802 főben állapították meg, a szőlőhegyek között élők lélekszáma 9650 fő volt. Ezekben a számokban nincsenek benne a szőlővidék külső peremén elhelyezkedő települések adatai. Néma számítása szerint a megye összlakosságának 10,18 százaléka a szőlőhegyek elkülönült községeiben élt. Ha a népességből kivesszük Győr 14 272 lakóját, a hegybéli népesség részaránya az agrárius településeken belül 12,05 százalékot tesz ki. A szőlőhegyek között állandó lakosként élők és a környező községekben szőlőt is birtokló, szőlőt és bort a családi önellátás igényén túl termelők összlétszáma jócskán meghaladta Győr népességszámát.

Kispéc és Kajár községek viszonylag kiterjedt szőlőkkel rendelkeztek, de a hegyeikben nem alakult ki állandó lakás.

A tájékozódó beszélgetéseink közben – anélkül, hogy erre rákérdeztünk volna – gyakran kitértek arra, mennyire sajnálják, hogy az utóbbi évtizedekben egyesítették a szőlőbeli közösségüket a földműves gazdák lakta faluval. Némileg ez a közintézmények látogatását is nehezítette, ügyintézésre messzebb kellett menni, később a hegybeli iskolákat is feladta az egyesített település. Utóbb kutatásunk során meg is értettük a hegybeliek állásfoglalását, hiszen fény derült arra, hogy különböző eredetű közösségeket vontak össze. Többnyire a hegyet hamarabb belakták, mintsem benépesült volna a telkes jobbágyság faluja. Olykor a falut a felszabadító hadjárat után, nem is magyarországi eredetű népesség szállta meg. Nem is ritkán – amint erre utaltunk is már – a hegybeli község lélekszámában alaposan felül is múlta a hajdani jobbágyközség népességszámát. Nagyon hamar fel kellett ismernünk, hogy a jelenkori közgondolkodás, közösségi tudat, gazdasági, társadalmi, kulturális magatartás minden ízében történetileg mélységesen meghatározott. Az íróasztalokon, rajztáblákon alkotott racionalizálási tervek végrehajtása, a hagyományos kereteket érintő intézkedések a közösségi és az egyéni identitás sérelmével járhattak. Az adott közösség közérzetén túl mindezek az anyagi szféra működésére, fejlődésére is károsan hathattak.

Természetesen tapasztalataimról részletesen beszámoltam professzoromnak, Tálasi Istvánnak, aki fontosnak tartotta, hogy a téma anyagát lehetőleg módszeresen gyűjtsem, alkalmas szakmai konferencián foglaljam össze kutatásaim eredményeit. Amikor a Magyar Néprajzi Társaság 1980-ban, Hódmezővásárhelyen vándorgyűlését a tanyásodás, a szórvány- és tartozéktelepülések kutatásának szentelte, előadást tartottam vizsgálataimról. El is készítettem dolgozatom a tervezett tanulmánykötet számára. Nem sokkal később a Veszprémi Akadémiai Bizottság településtörténeti konferenciasorozatában is tartottam összegző előadást. Majd a Hermész Körnek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen rendezett ülésszakán 1997-ben osztottam meg eredményeimet. Dolgozatom 1999-ben meg is jelent tanulmánykötetükben. 2002-ben bővített kiadásban ismét közzétették a gyűjteményes kötetet. (A veszprémi előadás után az Ybl Főiskola mérnöktovábbképző kurzusain ismételten össze kellett foglalnom kutatásaimat. Mindezektől nem függetlenül bevontak a Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki Kara urbanista mérnökképzésébe, éveken át kellett településtörténeti, település-néprajzi kurzusokat tartanom.)[10]

Községek a szőlőhegyen

A Sokoró szőlővidékének történeti múltja mélyen a középkorban gyökerezik. Ám Győr megye keleti felével együtt a hódoltság korában súlyos megpróbáltatások érték. A Bécs elfoglalására törő szultáni seregek hadi útja ismétlődően itt vezetett. Győr városa maga is 1594 és 1597 között török helyőrséggé vált. Visszafoglalása után is az egész vidék a hódoltság és a királyi Magyarország határán maradt. Nem véletlen, hogy Győr vármegye északkeleti területét, amely a Sokoró nagyobbik részét magába foglalja, *Győri puszták* történeti névvel illették. Ennek alapján a megyei igazgatás beosztásában a *Pusztai járás* nevet kapta. A Rába nyugati oldalán a középkor örökségeként lényegében megmaradt a sűrűbb településhálózat. A megye keleti fele, akárcsak a szomszédos Komárom megye, a Nagyalföldhöz hasonlóan ritkás betelepültségűvé vált. Az újratelepülő falvak népe számára az uradalmak nagyon kemény, korlátozó feltételeket szabtak. Ez szinte a legutóbbi évekig tükröződött a települések utcaképén, épületállományán és a vagyoni helyzetén is. Ez nem kevéssé arra késztette a visszaköltözőket és az ide messzebbről településeket, hogy, ha egy mód van rá, a szőlőkben

10 Filep Antal: Szőlőhegyi településtörténet a 18–19. században. *Korok és borok. Bepillantás a bor kultúrtörténetébe.* Szerk.: Benyák Zoltán – Benyák Ferenc. Második, jav., bőv. kiad. Bp., 2002. 169–182. és a jegyzetek: 383–387.

▪ *Kajárpérc, szőlőhegy tájképe, 2001. Előtérben a községből művelt szőlők pincéi, háttérben hegybeli lakóházak (Deim Péter felvétele, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr, XJM NF 6024)*

alakítsák ki lakóhelyeiket, a szőlészetre, borászatra és gyümölcstermesztésre alapítsák megélhetésüket. Elégedjenek meg azzal, hogy zselléri állapotúakként tagolódnak a kortárs társadalomba.

A törökkori megpróbáltatásokról reális képet kapunk Ráth Károly korai dolgozatából és a csatolt, terjedelmes forrásközléséből.[11] Számunkra különösen tanulságos, hogy a törökök kártételeiről, az esett sérelmekről (a diplomáciai tárgyalások előkészítésére) felvett jegyzőkönyvekben rögzítették a megyei köztudatot. Ismételten vallottak arról, hogy noha Győr keleti előterét kiürítették, a megye nyugati részébe húzódott lakosok közül többen és rendszeresen a szőlőkbe vissza-visszatértek, hogy a szükséges munkákat elvégezhessék. Különféle sérelmeket szenvedtek a fennálló békét, fegyverszünetet megsértő török csapatok tagjaitól. Nem ritkán tragikus konfliktusok alakultak ki, fogságba hurcolták őket, vagy az életükkel fizettek szorgalmukért.

Nagyon sajátos helyzet alakult ki, amikor békésebb időszak következett be, illetve a török hódoltságot végleg felszámolták. Nevezetesen a visszaköltöző lakosság spontán módon művelés alá vette a szőlőket. Lakóhelyüket is a szőlők között alakították ki, ott építették meg hajlékaikat. A falvakba és a jobbágytelkekre nem kívántak visszaszállni. Ugyan a földesúri akarat ezt nem fogadta el, még a nagyobb apparátussal rendelkező uradalmak is ismételten minden eredmény nélkül hoztak szigorúbbnál szigorúbb tilalmakat. Erre már a pannonhalmi Szent Benedek-rend történetének összeállításakor, a 20. század elején felfigyeltek. A nevezetes rendtörténeti kiadványsorozat 4. és 5. kötete – ugyan csak a bencés birtokterületről adhat

11 RÁTH KÁROLY: A Győr vármegyei hódoltságról. *Magyar történelmi tár.* VII. Pest, 1860. 4–91.; Uő: Győr vármegyének 1642. évben összeírt sérelmi jegyzőkönyve a török ellen. *Magyar történelmi tár*. VII. Pest, 1860. 92–123.

▪ *Kajárpéc, 1967. Igényes építésű szőlőhegyi lakóház szabadkéményes konyhával. Alsó szintjén présház és pince (Józsa Tamás mérnöktanár, szakközépiskolai igazgató szíves közlése)*

▪ *Kajárpéc. Faluból művelt szőlő, archaikus, ágasfás tetőszerkezetű présházas pincéje (Józsa Tamás mérnöktanár, szakközépiskolai igazgató szíves közlése)*

képet – valóságos kincsesbányája a szőlőhegyi közösségek történetének a hódoltság időszakától a 19. század elejéig.[12]

Ezekből az adalékokból világosan kiderül, hogy az uradalmak súlyos büntetések kilátásba helyezésével tiltják a megtelepedést a szőlőkben. Ugyan belátják, hogy a meleg évszakban a szőlő művelése megkívánhatja a folyamatos kint tartózkodást, de a téli épülethasználatot lehetetlenné kívánták volna tenni. Épületrombolással fenyegetőznek. Igaz, a szőlő mint lakhely a királyi Magyarország szomszédos térségében nem példa nélküli. A hegyben lakókra latin eredetű megnevezést is használnak: *montanista*ként említik egyes források őket. A Batthyányak uradalmaiból vannak viszonylag korai adalékok.[13] Ott is kitűnik, hogy az uradalmi tisztviselők törekedtek volna felszámolni e lakhelyeket, ám lényegében a szőlészkedő lakosság akarata maradt a meghatározó. Nyelvterületünk messzebb fekvő vidékeire kiterjedő, további vizsgálatokra volna szükség!

A hegybeli állandó népességű települések harmincas évekbeli állapotát Vajkai Aurél írta le Cserszegtomajon tett alapos megfigyelései

12 *A pannonhalmi Főapátság története. Negyedik korszak. Nagy Háborúk kora, a magyar Szent-Benedek-rend fölöszlatása és feléledése, 1535–1708-ig.* Nagy részét írta: Molnár Szulpic. Szerk.: Erdélyi László. Bp., 1906. 912.; (= PRT IV.); *A pannonhalmi Főapátság története. Ötödik korszak a magyar Szent-Benedek-rend megerősödése és bukása az állami mindenhatósággal szemben 1709-1802.* Nagy részét írta Németh Ambrus. Szerk.: Erdélyi László. Bp., 1907. (= PRT V.)

13 Zimányi Vera: *A Rohonc-Szalónaki Uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században.* Bp., 1968. Számos esetben 1576-tól 1651-ig sorol fel adalékokat olyan zsellérekről, akik szőlőt műveltek, a szőlőjükben építkeztek, olykor állatot, marhát tartottak a szőlőhegyi gazdaságukban, házuknál. 125., 144., 175., 206., 228. Úgy tűnik, magyar kifejezés is kialakult: „*hegyvámos földön lakik*”, rögzítik bizonyos zsellérekről 1601-ben és 1648-ban, 260. 1576-ban (308.) a mai országterületről, Velemből írnak zsellérről, aki „hegwamason” lakik. A kérdéssel részletesen foglakozott a szőlészet legkitűnőbb néprajzi kutatója, Égető Melinda: Szőlőhegyi települések a Dunántúlon a 18–19. században. *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás. Tanulmányok.* Szerk.: Kisbán Eszter. Bp., 1994. 35–42.

nyomán. Munkásságát a történeti kutatók kellően hiteles távlatba helyezték.[14] Ha még a kutatásaink szórványosak is, meggyőződhetünk arról, hogy a Sokoró dombvidékének faluszerű hegybeli települései és szórványként jelentkező, tanyaszerű telephelyei nem elszigetelt jelenségek. Talán Sokoró azzal tűnik sajátosnak, hogy a hegybeli, szőlőhegyi települések tömbszerűen összekapcsolódó láncolatot alkottak, sőt, ahol az utcás térszerveződés kialakult és a térszíni terepviszonyok lehetővé tették, olykor egyik hegybeli község útja a másikban folytatódhatott.

Sajghó Benedek főapát újításai

Nagy változás a bencések birtokterületén akkor következett be, amikor a hazai barokk egyik nagy egyéniségét, Sajghó Benedeket (Nagyszombat, 1690 – Pannonhalma, 1768) 1722-ben főapáttá választották, és ő igen nagy lendülettel újjáteremtette a Szent Benedek-rend szervezetét, gazdálkodását.[15] A rendkívül energikus és alaposan tájékozott főapát átlátta, hogy a sűrűn megült, gondosan művelt szőlőhegyek lakóit szándékaik megvalósításában nem érdemes korlátozni. Gazdasági előmenetelük, eredményesebb termelésük a rendi gazdálkodás érdekeit is kiválóan szolgálja. Dézsmájuk, viszonylag szerény munkaszolgáltatásuk nyereséget hoz. Több esetben maga adott engedélyt közösségeknek szőlő telepítésére, a szőlőkben való állandó lakásra. Sajghó Benedek járult hozzá például ahhoz, hogy a Győr megye Pusztai járásában fekvő Mezőörs jobbágyai közül többen a közelükben, a szomszédos Veszprém megye – a terület ma Komárom-Esztergom megye része – északnyugati szélén fekvő, elpusztult Bársonyos község, szintén bencés birtok határában az Öreghegyre településhessenek, ott szőlőhegyi települést hozzanak létre. Utóbb a községet Sasvárról (Nyitra megye, szlovák neve: Šaštín-Stráže, Szlovákia) szlovák jobbágyokkal telepítette be. Jellemzően az öreghegyi szőlők birtoklásából a későbben érkezetteket kizárta, hogy a korábban letelepült közösség jogain ne essék csorba.

Különösen sajátos történet, ahogyan Csanakfalu és Csanakhegy sorsa alakult. Csanakhegy gyorsan benépesült a szőlők között hajlékokat építő magyar lakossággal. Természetesen drákói tilalmakat hangoztatott a bencések uradalmi vezetése. Minden kilátásba helyezett intézkedés ellenére folyamatosan növekedett a lakosok száma. Több kísérlet történt a falu jobbágytelkeinek megszállítására. Ám minden alkalommal a kezdeti, adómentes esztendők után a reménybeli falusi lakók kereket oldottak, ismételten pusztává váltak a jobbágytelkek. A hódoltság távolabb fekvő vidékein sokkal kedvezőbb feltételekkel telepedhettek le. Végül a falut német lakosság ülte meg. Különösen sajátos, hogy 1825-ben Csanakfaluban az összeírók 49 házban 361 személyt találtak, ám Csanak szőlői között 125 ház épült fel addigra, és a hegyi lakosság lélekszáma 908 főre növekedett. A bencés rendi vezetés Csanakfaluban építette meg a barokk plébániatemp-

14 VAJKAI AURÉL: Cserszegtomaj (Egy hegyközség élete). *Néprajzi Értesítő*, 31. (1940) 170–204. Térségünket is jól ismerve ugyanő fejtette ki nézeteit *A hegyközségek kialakulásának kérdései* című dolgozatában (*Néprajzi Közlemények,* 3. /1958/ 3–4:59–69.). Írásaiban keveredik a terminológia. A hegyközség bármilyen szőlőbeli birtokosokból alakuló autonóm, önigazgató és érdekvédő közösség akár lakatlan szőlőkben. Ezzel szemben kutatásunk tárgya a szőlők között kialakuló hegybeli falu, szőlőhegyi szórvány. Rendkívüli jelentőségűnek bizonyult Égető Melinda erőfeszítése, hogy a hegyközségek irathagyatékát, statútumait korszerű forrásközlő sorozatban kiadják. Térségünkből Néma Sándor tette közzé mintaszerűen a hegyközségi alapdokumentumokat. NÉMA SÁNDOR: *A győr-sokoróaljai szőlővidék hegyközségi törvényei, 1672–1825*. Győr, 1995. 126. Az újabb szakirodalomból kiderült, hogy Keszthely környéke lakott szőlőhegyeinek jelentős történeti múltja van. A hódoltság idején a keszthelyi erősség gyengén javadalmazott védői, katonái keresték megélhetésük forrását szőlők telepítésében, művelésében. SZÁNTÓ IMRE: A Keszthely környéki hegyközségek kialakulása. *Közlemények Zala megyei közgyűjtemények kutatásából. 1988. Zalai Gyűjtemény,* 28. Zalaegerszeg, 1989. 55–62. Nélkülözhetetlen BENDA GYULA: A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírása. I. Keszthely 1711–1820. Bp., 1988. Különösen fontos a kötet terjedelmes bevezető tanulmánya.

15 *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor–újkor.* Főszerk.: KŐSZEGHY PÉTER. X. Bp., 2010. Az erdélyi családból származó Sajghó Benedek tanulmányait a nagyszombati egyetemen végezte. A Csáky családnál nevelősködött, majd Rákóczi seregében harcolt. Belépett a Szent Benedek Rendbe. 31 évesen főapáttá választották. Működését ma is jelzik számunkra a kiemelkedően színvonalas építkezései.

▪ *Tóth Mihály: Csanak község térképe, 1857 (MNL GYMSMGYL, XV.1. GymU 51). Tóth Mihály – a főapátsági uradalom mérnöke – már 1857-ben a kataszteri felmérésből szerkesztette meg Csanak község és Csanakhegy térképét. Jól elkülönül a spontán benépesült szőlőhegy és a később telepített telkes jobbágyok községe*

lomot. Természetesen a hívőket mind a két nyelven szolgálták a bencés plébánosok. Utóbb körültekintő szabályokat hoztak, hogy a korán jelentkező vegyes házasságok esetében a szertartás nyelvét hogyan válasszák meg.

Sajghó Benedek a korábbi tiltásokkal ellentétben nemcsak ahhoz járult hozzá, hogy a szőlőhegyen építhessenek lakóházat és életvitelszerűen folyamatosan ott lakjanak, de nem tiltotta, hogy a szőlő között gyümölcsfákat ültethessenek. Nem zárkózott el a hegybeliek állattartásától sem. Úgy tűnik, a hegyek közé költözött zsellérek a megye és a tágabb táj körülményeinél kedvezőbb helyzetbe juthattak. Sajghó Benedek megértő földesúri magatartása kedvezően hatott a bencés birtok jövedelmeire is, a hegyben gazdálkodó szorgos családok is megtalálták a számításukat. Sajghó Benedek példája nagy hatással volt mind az egyházi, mind a világi uradalmakra. Ezért alakulhatott ki az az egységes kultúrtáj, amely a közeli múltig meghatározta a Ménfőcsanak és Ravazd közötti dombvonulat arculatát, és ami a nyugati és a keleti dombsor szőlő alá fordítható részeit többé-kevésbé jellemezte.

Sokoró arra is példát adott, hogyan hasznosulhat az elaprózódott jobbágyföldek zselléri sorba süllyedt, mind szélesebb rétegének munkaereje, szorgalma. A szőlőhegyek lakosságának folyamatos iparkodása valósággal új táji arculatot adott a Sokoró egészének. Az intenzívebb növényi kultúra nem is csak a lakóknak jelenthetett egyéni hasznot, de utóbb olyan export árualapot teremtett, amely nemzetgazdasági szinten is jelentékeny bevételt hozhatott.

A térképek mint megbízható társadalomtörténeti források

Kezdettől foglalkoztatott, hogy a régi kéziratos térképek és a katonai felmérések miként tükrözik tájunk viszonyait. Sajátságos módon az

▪ *Az I. katonai felmérésen a Csanak, Ménfőhegy és Nagybarát közötti dombvonulat. A főbb utak mellett jelölték a lakóházak sorát. Az osztrák térképész felirattal is utal a szőlőhegyek lakottságára (www.mapire.eu)*

uradalmak kéziratos térképei általában csak a szőlők külső határvonalait rögzítették. Mivel a szőlők területe, birtoklása, birtokforgalma, gazdasági hasznosítása az úrbéri viszonyok rendezésénél a szántóktól, a legelőktől, az erdőléstől jogilag sok tekintetben eltért, az elkülönözési eljárásokhoz készített térképek számára érdektelen volt a szőlők részletes felmérése. Talán Háromnyúl 1840-ben készített határtérképe enged némi betekintést a hegyek területének részleteibe. Csanakfalu és a szőlőhegy részletes határtérképe 1857-ből már utalt arra, hogy a kataszteri felmérés melléktermé-ke.[16]

A katonai felmérések (akár 1:28 800, 1:25 000 méretarányban készültek) nem képesek kellő részletességű áttekintést adni. Adalékaik azonban beszédesek lehetnek. Az I. felmérés Coll. VIII. – Sectio XIII. szelvénye ugyan ábrázolást ad a Sokoró középső vonulatáról, jelöli a szinte általánossá vált szőlőművelést, egyes nehezen kivehető jelek a hegyben való lakásokra igyekeznének utalni, ám a domborzatot érzékeltető sötétítés miatt a térképi tartalom alig kivehető. Szerencsénkre a térkép készítője Csanak, Nagybarát és Kisbarát között a dombsor keleti szélén kívül „*B e w o h n t e s W e i n G e b ü r g*" [az eredeti-

16 NÉMA, 2003. Csanak térképe a 236., a térkép tartalmi leírása a 148. oldalon. A térkép címe: *„Csanak helysége határának Föld Képe Cs. K. catastralis Munkálatokból 1857-ben összeszedte és elkészítette Tóth Mihály a Sz[en]t Mártoni ura[da]lom rendes mérnöke…"* Háromnyúl térképe: 246–247., tartalmi leírása: 155–156. A térkép jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (= GYMSM GYL), XV.1. GymU 51. Győr vármegyei úrbéri és kataszteri térképek.

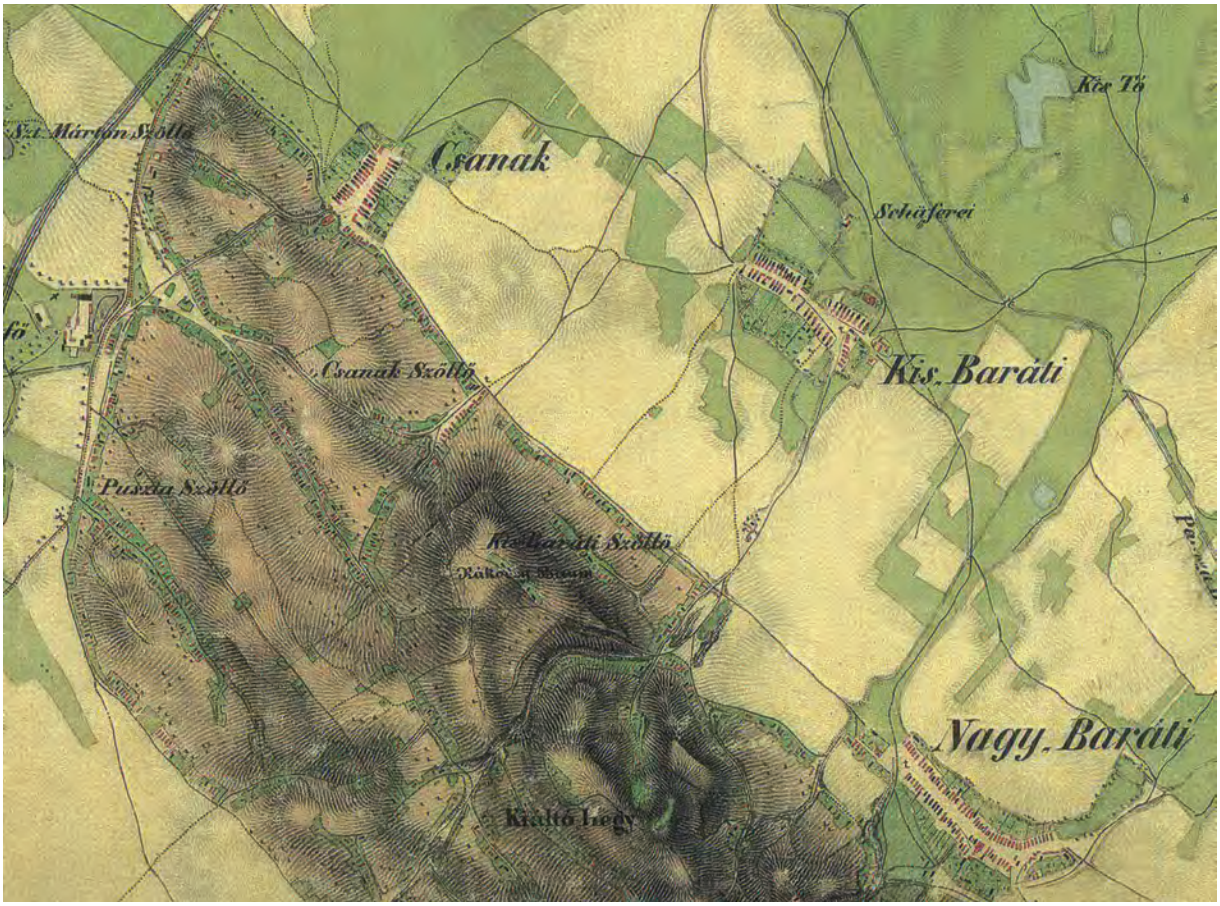

▪ *A II. katonai felmérésen a sokorói szőlővidék Csanakhegy és Nagybarát közötti szakasza. Kiválóan látszik, hogy a szőlők, amelyeket vízmosások tagolnak, lakóházakkal épültek be (www.mapire.eu)*

ben is rikítva és kurzív] értelmező felirattal látta el a szelvényt. Ennek a szelvénynek a délnyugati sarkában Ság szőlőhegy északi végét is ábrázolták. Két út jól kivehető. Mindkettő mellett piros téglalap alakú jelek sorakoznak a hegyben lakók házait jelölve. A II. katonai felmérés szelvényei kiválóan áttekinthető összképet kínálnak. Ám a csatlakozó szelvények az azonos terepszakaszról kissé eltérő jeleket tartalmaznak, ami az értelmezést bizonytalanná teheti.

A táj összképe szempontjából kiváló áttekintést kínál az 1941. évi helyesbítés alapján készített 1:50 000 méretarányú térkép.[17] A szelvény Ménfőcsanak és Nagyécs, illetve Ravazd között a középső dombvonulatról kiváló áttekintést nyújtott. Ménfőcsanak, Kisbarát, Nagybarát erősen utcás szerkezetű hegybeli településsel rendelkezett a felvétel idején, a hegyi utak jól egymásba kapcsolódtak. Nyúlhegyen a terepviszonyok erős tagoltsága miatt sok a tanyaszerű szórvány, de rövid utcaszakaszok is látszanak. Nagyécs hegybeli része túlnyomóan utcás, de magános hegybeli épületekre is utal a felvétel. A szelvény Győrságot is ábrázolja. Jól kivehetők az utcái, házsorai.

A tényleges telek- és birtokviszonyok csak a kataszteri térképfelvétel szelvényei alapján értelmezhetők. Szerencsés esetben a térkép és a kataszteri nyilvántartás egymást értelmezhetik. A kataszteri szelvények abban is tényszerű eligazítást adnak, hogy a szőlőbeli lakott birtokrészletek mellett milyen mértékben találhatók kiegészítő, építmények nélküli földdarabok. Az is nyilvánvaló, hogy a hegyi lakosok a

17 A 4959 K Győr szelvényt használtam a *Magyarország topográfiai térképei a második világháború időszakából*. Szerk.: Timár Gábor – Molnár Gábor – Székely Balázs – Biszak Sándor – Jankó Annamária. (Arcanum DVD). A számunkra fontos részletekkel szolgáló szelvény „Ideiglenes kiadás"; „A javított új 75 ezres térkép nagyítása"; Helyesbítés: 1941. I. kiadás: 1943" feliratokkal jelent meg.

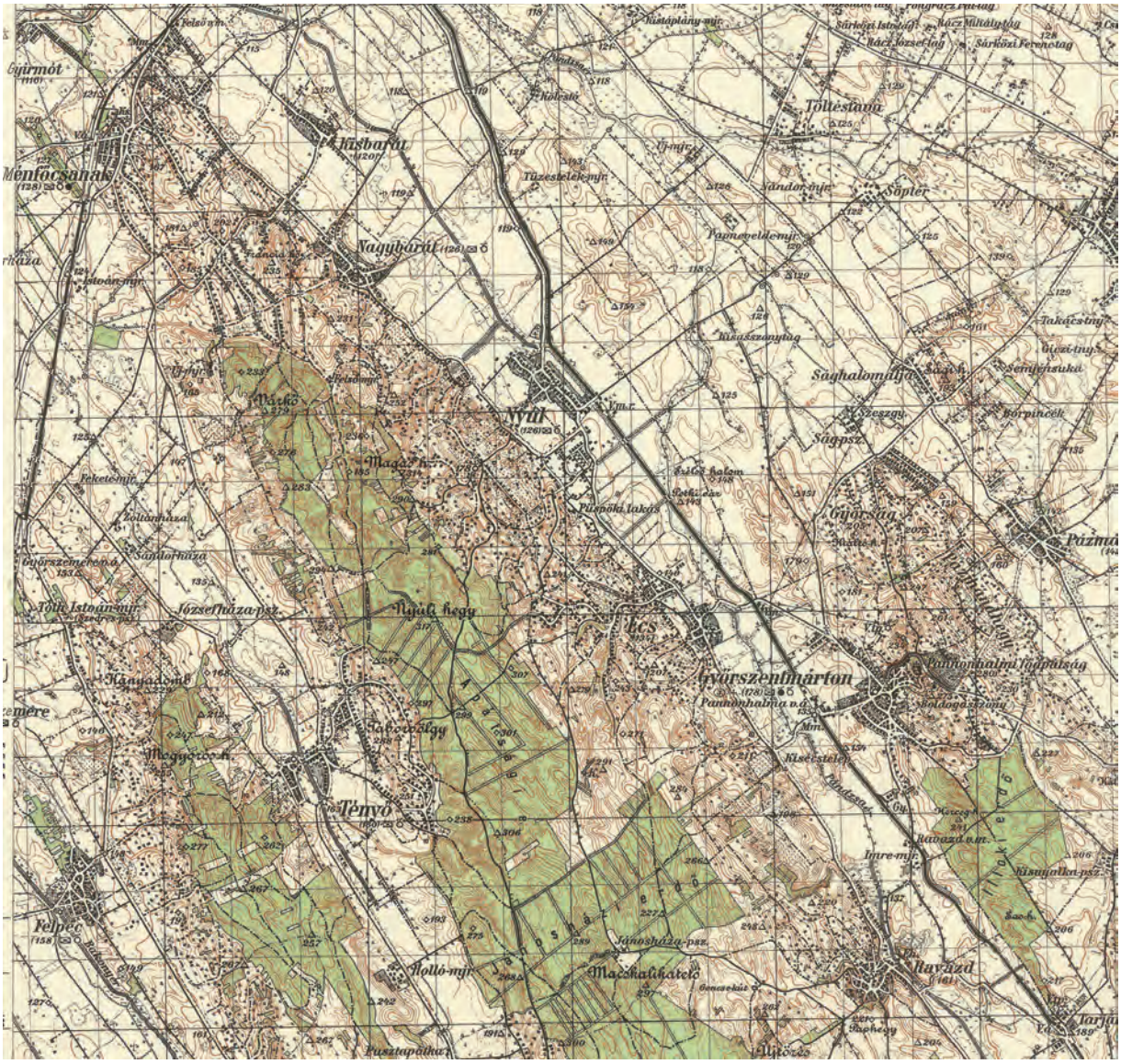

▪ *A Sokoró dombvidék három vonulatának északi vége Ménfőcsanak és Nagyécs között az 1943-ban kiadott 1:50 000 méretarányú topográfiai térképen. Kiválóan érzékelteti a domborzati viszonyokat. Jól tükrözi a szőlőhegyek állandó lakottságát*

szőlő számára kedvezőtlen adottságú földrészleteket az önellátásuk számára hasznosították más kultúrnövényekkel. A szőlőnek nem kedvező területeket akár legelőkként is igénybe vették. A hegybeliek községtudatának fejlettségére vall, hogy az egyes utcák, utak a falvak szokásai szerint nevet kaptak.

A településtudományi, településtörténeti, településnéprajzi tanulságokon túl Sokoró történeti példája kiválóan értékelhető társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból. Hazai fejlődésünk folyamatos és súlyos problémája volt a telekaprózódás miatt fokozatosan növekvő, megélhetésében erősen korlátozott zsellérség, agrárszegénység. A hazai városok és az ipar nem tudták kellő mértékben felszívni, folyamatosan kellő bérszínvonalon foglalkoztatni a földművelési tevékenységből kiszoruló tömegeket. A kiutat az intenzív művelést igénylő, jól értékesíthető kertészeti kultúrák biztosíthatták. A szőlőn és a dohányon kívül számos zöldség és fűszernövény termelése adhatott volna nagyobb esélyeket. Napjainkban ilyenkor a makói hagymára, a szegedi és a kalocsai paprikára gondolunk. Elhomályosul az emléke, hogy 1918-ig a Kisalföld északi vidékein kiterjedt, a korai újkorban gyökerező zöldségtermesztés folyt,

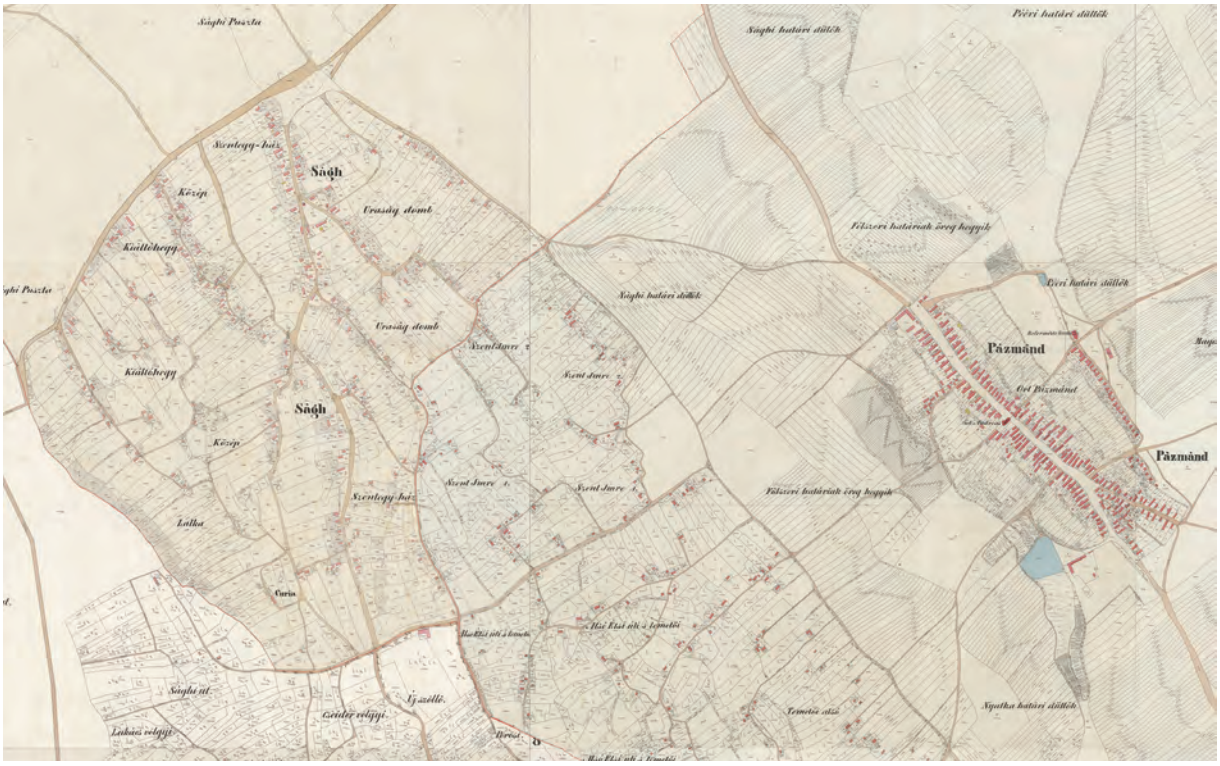

▪ *Győrság hegybeli község kataszteri térképe (MNL OL, S 78 – 97. téka – Győrság – 1–9.) Utcaszerűen sűrűsödő településrészek. A szomszédos Pázmándhegy lakóházai szórványként épültek fel*

▪ *A középnemesi földbirtokos Bezerédj család szőlőbeli háza 1930-ban, illetve a jelentős átalakítást követően, lebontása előtt 2015-ben (Józsa Tamás mérnöktanár, szakközépiskolai igazgató szíves közlése)*

úgy, hogy szekerezve, csónakokkal, hajókkal a termelők közössége maga tartotta kézben az értékesítést, akár Tolna megyéig szállítva áruikat.[18] Az sem véletlen, hogy 1938 és 1944 között a hazai mélyhűtőipar egyik sikeres vállalkozása, az 1945 után MIRELIT Rt. néven ismertté vált Georgia Rt. első üzeme éppen a mátyusföldi Diószegen (Sládkovičovo, Szlovákia) épült meg, ott kezdte sikeres tevékenységét. Sokoró példájában különös törté-

18 *Negyed története.* Szerk.: Izsák Lajos. Negyed, 2011. Filep Antal: Negyed, a mátyusföldi osztott beltelkű település ábrázolása a kataszteri felmérés térképein. *Catastrum,* 2. (2015) 4:3–11.

neti jelentőségű, hogy spontán népi, közösségi kezdeményezés érvényesítette akaratát a hatalmas uradalmakkal szemben. Nem kisebb az agrár- és gazdaságtörténeti jelentősége annak, hogy a szőlőhegyi települések népe sikerrel talált megoldást a szőlőtermesztés filoxérafertőzést követő összeomlása után.

Ha értően vizsgáljuk a térképet, a térbeli információk újabb és újabb összefüggésekre hívhatják fel a figyelmet, eddig nem méltányolt, nem elemzett dimenziókhoz vezethetnek el bennünket. Mondhatni, a kataszteri térképek – készülhettek azok akár 1856-ban – 160 év után is aktuális, egyben egyetemes értékű, tudományos tanulságokat rejtenek. Ezekből társadalom-, gazdaság- és agrárpolitikai következtetések is levonhatók! Rajtunk múlik, hogy az üzenetüket kellő módon tolmácsoljuk, közkinccsé tegyük, és meg is fogadjuk/fogadtassuk![19]

▪ *Ménfőcsanak szőlőhegyi utcáinak egyik utolsó hagyományos építésű lakóháza nádazott tetővel, sövényből font, tapasztott szabadkéménnyel, a ménfői Öreg utcából, 2017 (Józsa Tamás felvétele)*

▪ *A 7. oldalon közölt ménfőcsanaki szőlőhegyi (egykor Rákóczi) utca mai képe, 2017 (Józsa Tamás felvétele)*

19 A szerző – és hozzá csatlakozva a szerkesztőség – köszönetét fejezi ki Sch. Csécs Teréz könyvtárigazgatónak, Tanai Péter etnográfus, múzeumi osztályvezetőnek, a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum vezető munkatársainak, Selmeczi-Kovácsné Dancsecz Mónikának, az MNL GYMSM Győri Levéltára igazgatójának, Géber József etnográfusnak, Józsa Tamás mérnöktanárnak, a győri Hild József Építőipari Szakközépiskola igazgatójának, Simányi Frigyes építészmérnöknek, Győr megye volt főépítészének, Cseri Miklós etnográfus, főigazgató úrnak, Németh Szandra múzeumi osztályvezetőnek, Erdős Klára muzeológusnak, akik a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum részéről segítették a dolgozat elkészítését, értékes és pótolhatatlan dokumentációt bocsátottak rendelkezésünkre.

Schmidt Anikó

Antalffy Andor adományozásai

Antalffy Andor (1862–1944) miniszteri tanácsos, állami földmérési igazgató évtizedekig meghatározó alakja volt a magyar kataszteri felmérésnek. Emellett szakmai munkássága is jelentős, nyugdíjasként a publikációiból, beadványaiból, könyvéből és a tulajdonába került szakkiadványokból szívesen ajándékozott az illetékes intézményeknek, könyvtáraknak és gyűjteményeknek.[1]

Adományozás a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának

A Magyar Nemzeti Múzeumnak történt adományozásáról tanúskodik a könyvtár (ma Országos Széchényi Könyvtár) 1923–1929. évi mutatókönyve is. A 627/1925-ös aktából kiderül, hogy Antalffy 1925. november 14-én lánya, Antalffy Gizella *Lessing a magyar színpadon* című doktori értekezését (Budapest, 1916), ezenkívül néhányat a berlini Bodenreform 1920–1925. évi számaiból, két jogi kiadványt (*Felsőbírósági határozatok rendszeres gyűjteménye*. Szerk.: Káplány Géza. Rákospalota, 1913–1917; *Schuster Adolf: Turpis causa és a polgári törvénykönyv törvényjavaslata.* Bp., 1915), egy, a román–magyar határkiigazításhoz végzett munkájához kapcsolódó könyvet (*Az 1919. évi békekonferencia kuliszszatitkaiból: jegyzőkönyvi részletek, gyorsírói feljegyzések: 1919. XI/29-XII/13.* Bp., 1921) és a Förster Jenő által szerkesztett és Lőcsén kiadott *Közlemények Szepes vármegye múltjából* című folyóirat 1909. évi számait ajándékozta az intézménynek. Mindezért Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója 1925. november 21-én küldte el köszönőlevelét. Feltehetően ugyancsak Antalffy Andor áll az Állami 22. Földmérési Felügyelőség 1927-ben tett térképadománya mögött is (114/1927). Ezt 1929. január 6-án újabb ajándékozás követte, amikor is Antalffy további 16 kiadványt küldött az intézménynek, amelyek között hadászati, történelmi és kataszteri vonatkozásúakat egyaránt találunk. Utóbbiak közé tartoznak a berlini *Bodenreform* 1925–1928. évekbeli számai, továbbá Adolf Damaschke műve, *Die Bodenreform: grundsätzliches und Geschichtliches zur Erkenntnis und Überwindung der sozialen Not* (Jena, 1915), valamint a *Hundert Zeugnisse für Bodenreform und Kriegerheimstätten* (Berlin, 1916) című kiadvány. Az adományozó kísérőlevelében azt javasolta, hogy ha a megküldött kötetekből már rendelkeznek példánnyal, és/vagy azokat katonai vonatkozásúnak ítélik, adják át a Hadtörténeti Múzeumnak. Az 1929. január 12-ére keltezett köszönőlevélből kiderül, hogy a beadott művekből hat darabot valóban átadtak a Hadtörténeti Múzeumnak (15/1929).[2]

Adományozás a Magyar Országos Levéltárnak

Antalffy az Országos Levéltárral akkor került szorosabb kapcsolatba, amikor megtekintette annak 1936 őszén rendezett térképkiállítását. A gyűjtemény kiállított darabjait nagy tetszéssel szemlélte, hiszen, ahogyan ezt a levéltár igazgatóságának 1937. február 12-én írt köszönőleveléből megtudhatjuk, „*már ifjú korom óta felettébb érdekeltek a térképek, azoknak mikénti készítése, érdekelt nagyon a volt bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézetnek munkálkodá-*

1 Antalffy Andorról l. Schmidt Anikó: Egy kivételes karrier: Antalffy Andor pályafutása. *Catastrum*, 4. (2017) 3:42–51. (A továbbiakban: Schmidt, 2017.) Röviden megemlékezik még róla: Reisz T. Csaba: Javaslat a kataszteri felmérési törvényre. *Catastrum*, 2. (2015) 4:21–23.

2 Az adatokra l. Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Kézirattár Magyar Nemzeti Könyvtár mutatója az 1923. évtől 1929-ig, illetve az ehhez kapcsolódó aktákat (627/1925; 114/1927; 15/1929).

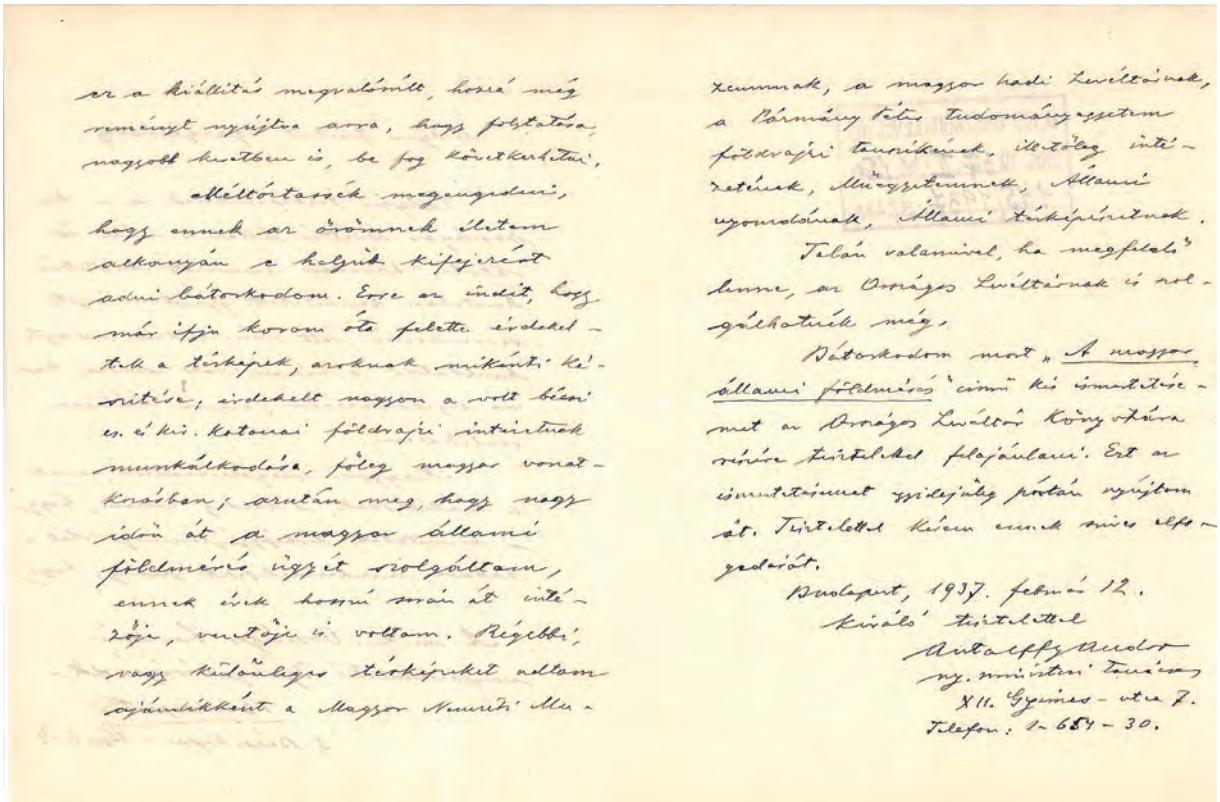

ez a kiállítás megvalósúlt, hozzá még reményt nyújtva arra, hogy folytatása, nagyobb keretben is, be fog következhetni.

Alkalmat szeretnék megragadni, hogy ennek az évfordulónak életem alkonyán e helyük kifejezését adni bátorkodom. Erre az indít, hogy már ifjú koromtól fogva érdekeltek a térképek, azoknak műkincsi kiértékelése, érdekelt nagyon a volt bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézetnek munkálkodása, főleg magyar vonatkozásban; azután meg, hogy nagy időn át a magyar állami földmérés ügyét szolgáltam, ennek évek hosszú során át intézője, vezetője is voltam. Régebbi, vagy különleges térképeket adtam ajándékként a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a magyar katonai levéltárnak, a Pázmány Péter Tudományegyetem földrajzi tanszékének, illetőleg intézetének, Műegyetemnek, Állami nyomdának, Állami térképészetnek.

Talán valamivel, ha megfelelő lenne, az Országos Levéltárnak is szolgálhatnék még.

Bátorkodom most „A magyar állami földmérés" című kis ismertetőcsomat az Országos Levéltár Könyvtára számára tisztelettel felajánlani. Ezt az ismertetőcsomat szíveskedjék pártfogásába befogadni. Tisztelettel kérem ennek sorsa elfogadását.

Budapest, 1937. február 12.

Kiválóan tisztelettel

Antalffy Andor
ny. minisztori tanácsos
XII. Gyöngyös-utca 7.
Telefon: 1-684-30.

▪ *Antalffy Andor levele az Országos Levéltárnak, 1937. február 12. (MNL OL, Y 1 145/1937.)*

sa, főleg magyar vonatkozásban; azután meg, hogy nagy időn át a magyar állami földmérés ügyét szolgáltam, ennek évek hosszú során át intézője, vezetője is voltam." A látottak után ő maga is szívesen gyarapítaná a levéltár gyűjteményét. Mint láthatjuk, az efféle adakozás korántsem volt új keletű a részéről, korábban a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Királyi Hadilevéltár (ma Hadtörténelmi Levéltár) mellett a Pázmány Péter Tudományegyetem (ma ELTE) Földrajzi Tanszékének és Intézetének, a Királyi József Műegyetemnek, a Magyar Királyi Állami Nyomdának és a Magyar Királyi Állami Térképészetnek ugyancsak adott *„régebbi vagy különleges térképeket"*.[3] Levelével együtt – mintegy első ajándékként – saját könyvét, *A magyar állami földmérés* című munkáját küldte meg az Országos Levéltár könyvtárának, amit a könyvtár, április 16-i bejegyzése szerint, állományba is vett a 8/4749-es jelzeten.[4]

Antalffy tizenhárom nappal első jelentkezése után a tulajdonában lévő nyomtatott térképek közül előbb tízet, majd még további ötöt küldött a levéltár számára. Antalffy levele nem csupán az általa felajánlott térképek felsorolását tartalmazza, hanem esetenként értékes adalékokkal is szolgál keletkezésük és megőrzésük történetéhez. A térképek egy részét korábban munkaköri feladataihoz használta. Ilyen volt *A magyar állam közigazgatási térképe* (1:400 000), amelyet az Államnyomda adott ki 1914-ben.[5]

Antalffy részt vett a román–magyar határrendezési munkákban, így feltételezhetően az ezzel kapcsolatos feladatai/érdeklődése nyo-

3 Antalffy ugyancsak adományozott dokumentumokat a Magyar Műszaki Múzeumnak: A Magyar Műszaki Múzeum részére felajánlott és beérkezett adományok. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye,* 71. (1937) 3–4:26.

4 A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Y 1 Országos Levéltári Levéltár, Országos Levéltár 1944-ig, Általános iratok, (= Y 1) 145/1937. Antalffy Andor levele a Magyar Országos Levéltár igazgatóságának. 1937. február 12. Ma ez a könyv a 8/5172-es jelzeten érhető el könyvtárunkban.

5 MNL OL, S 73 Újszerzeményű térképek (= S 73) No. 4. A nyolcszelvényes, nyomtatott, színes, 80x60 cm-es térképből jelenleg egy szelvény van meg, a többi lappang.

▪ *Romániától az Osztrák–Magyar Monarchiához csatolt területek térképe, 1918 (MNL OL, S 73 No. 10.)*

▪ *Generalkarte von Mitteleuropa (1:200 000) egyes szelvényei az 1918. évi bukaresti békeszerződés szerinti határváltoztatások feltüntetésével (MNL OL, S 73 No. 11.)*

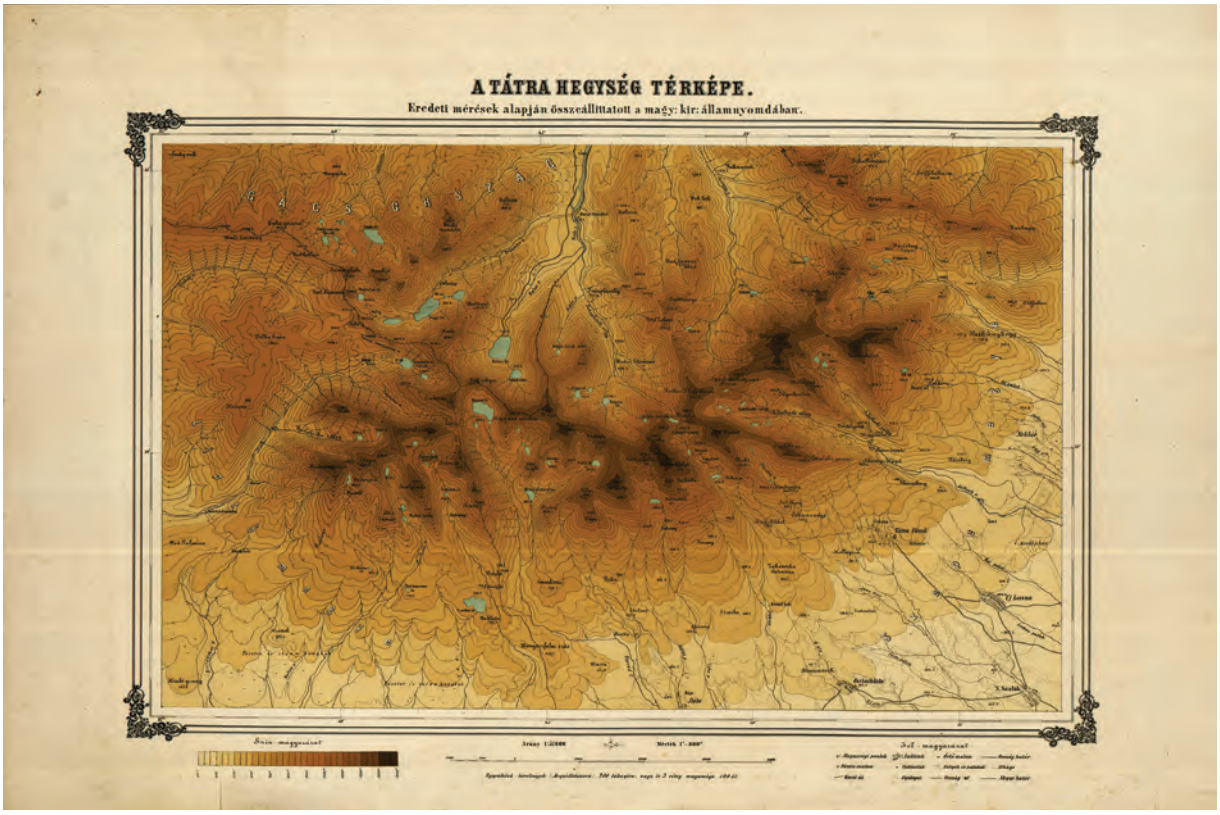

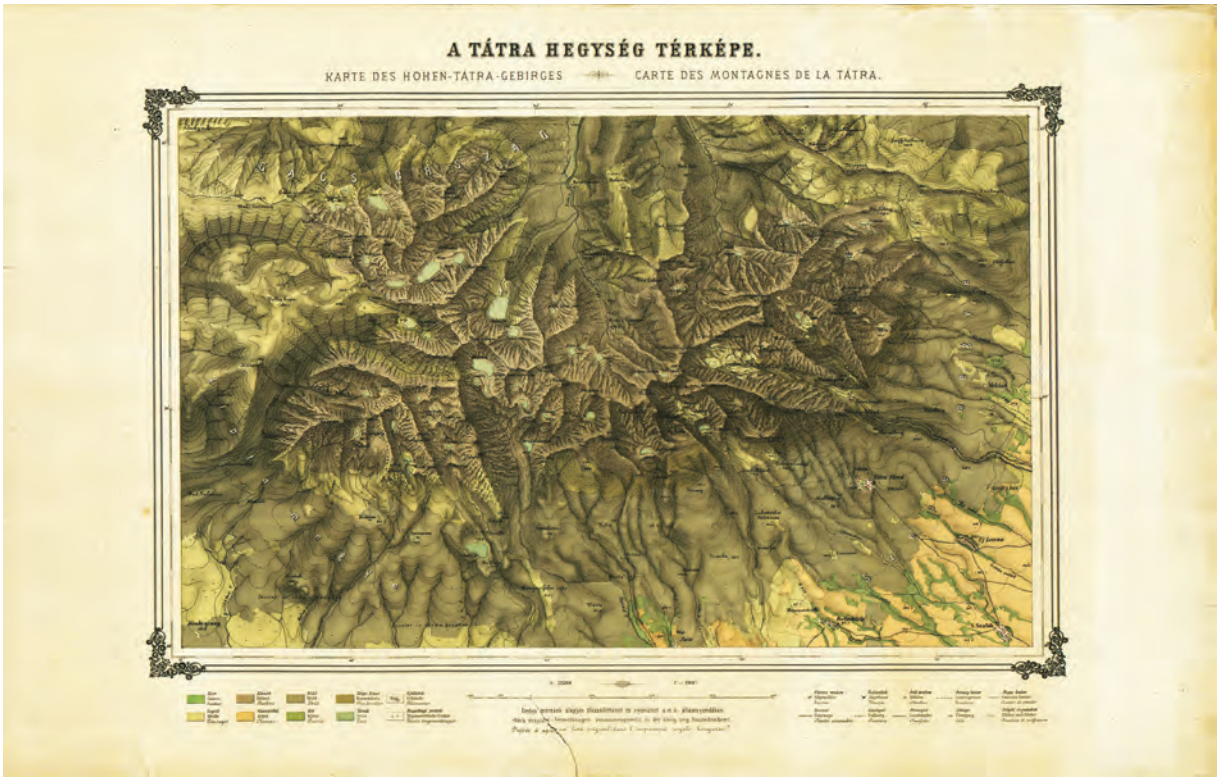

▪ *A Tátra térképe, 1873 (MNL OL, S 73 No. 6/1–2.)*

mán kerültek a birtokába az 1918. évi határrendezésekkel kapcsolatos térképek.[6] Az 1918. május 7-én aláírt bukaresti béke következtében Romániát területi veszteségek is érték, ugyanis Dobrudzsát a Duna-deltáig át kellett adnia Bulgáriának, ezenkívül a Kárpátok környéki keskeny, gyengén lakott sáv – 5113 km²-nyi terület – az Osztrák–Magyar Monarchiához került, ebből 3249 km² Magyarországhoz. Az 1918. évi új határokat mutatja a III. katonai felmérés 1:200 000 méretarányú 12 szelvénye, amelyekre az új országhatárt utólag vezették rá[7] és az az 1:200 000-es szelvények alapján nyomtatott térkép, amely a Nagyszeben, Brassó és Bukarest közötti terület foglalja magába.[8] Utólag tüntették fel az új határvonalat a Rudolf Lechner és Wilhelm Müller bécsi könyvkereskedése – a k.u.k. Hof- und Universitätsbuchhandlung R. Lechner (W. Müller) – által megjelentett *Übersichtskarte von Rumänien* című kartográfai dokumentumon (1:750 000) is.[9] A békeszerződés szerinti határváltozásokat ábrázolja az *Átnézeti vázlat Magyarországhoz és Ausztriához Romániától az 1918. évi bukaresti békeszerződés szerint áteső területekről* című, 1:800 000 méretarányú, az Államnyomda kiadásában megjelentetett térképvázlat is.[10]

A Tátra kőnyomatos, 1:57 600 méretarányú térképének két különböző példánya is a levéltár tulajdonába került, a térkép bevonásával kapcsolatos ügyiratmásolatokkal együtt. Az iratokból tudjuk meg a kiadás évét, a térkép készítésének és bevonásának körülményeit. Az 1873-ban készített 1:576 000-es méretarányú, 66×46 cm nagyságú térkép elkészítésénél gazdasági és topográfiai térképeket, valamint a Szepes vármegyében 1867-ben végzett háromszögelés és részletes felmérés során nyert adatokat is felhasználták. Mindezt az Államnyomda tisztviselői (Bauer Norbert, Knorr Sándor, Horváth Pál) még helyszíni bejárással is kiegészítették. A térképet azonban 1894-ben bevonták, mert az Gácsországot megrövidítve, olyan területet is magyarnak jelölt, amely a valóságban Brzegi községhez tartozott. Az eset kapcsán a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium azzal védekezett, hogy a térkép elsődleges funkciójául a Tátra domborzati viszonyainak bemutatását szánták, míg az ország-, megye- és községhatárok jelölése kevésbé volt fontos szempont, ugyanakkor a magyar „igényvonal" feltüntetése is összhangban történt a hazai kataszteri térképekkel, vázlatokkal, a Katonai Földrajzi Intézet térképeivel és más külföldi térképekkel.[11]

Katasztertörténeti szempontból különösen nagy jelentőséggel bír az országos kataszteri felmérés 1913. és 1915. évi állapotát bemutató két térkép, amelyeken jól látszik, hogy a felmérések Erdély területét milyen kevéssé érintették, és hogy csupán tagosítási munkák folytak: *„állami hozzájárulással végrehajtott oly tagosítások, amelyek a hiányzó részletes felmérést pótolják". A magyar állam területén az országos kataszteri felmérési és telekkönyvi betétszerkesztési munkálatok állása az 1913. év végén* című, 1:1 152 000 méretarányú térképet az Államnyomda adta ki. Az 1915. évi változat tulajdonképpen az 1913. évi kiadás utólagos átalakítása, amelyen a címben az évszámot átragasztották és a térképtükör jobb alsó sarkába egy táblázatos kimutatást ragasztottak.[12]

A kataszteri felméréshez kapcsolódik a *Földmérési felügyelőségek munkakörzetei*

6 1913 decemberében I. Ferenc József III. osztályú vaskoronarendet adományozott neki az 1888. évi XIV. tc. VII. § alapján foganatosított román–magyar határrendezési munkák előkészítésében és ellenőrzésében részvételéért. SCHMIDT, 2017. 45.
7 MNL OL, S 73 No. 11.
8 MNL OL, S 73 No. 13.
9 MNL OL, S 73 No. 12.
10 MNL OL, S 73 No. 10.
11 MNL OL, S 73 No. 6/1–3.
12 MNL OL, S 73 No. 16/1–2. A kataszteri részletes felmérés előrehaladásáról l. TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18. Erdély tagosítási munkáira l. BALATON PETRA: A székelyföldi birtokrendezések. *Catastrum*, 3. (2016) 1:3–12.

Másolat.

A m. kir. p.ü. ministeriumtól f. é. junius hó 14.-én 38.232 sz. a. kelt és a m. kir. belügyminister urhoz Budapesten intézett ~~menesztett~~ átirat ~~rendelet~~ másolata.-

F. é. május hó 19.-én 36891 sz. a. kelt nagybecsü átiratára van szerencsém Nagyméltóságodat teljes tisztelettel értesiteni, hogy a m. kir. államnyomda által 1873. évben kiadott " a Tátra hegység térképe" czimü átnézeti , illetve magasságrétegzeti térkép kizárólag a Tátra hegység domborzati viszonyainak feltüntetése s a Tátra hegység dombormüvének megalkothatása végett különösen a végből készült, hogy az akkori államnyomda, mint müintézet e tekintetben képességéről tanuságot tegyen, teljesen alárendelt, /mellékes/ dolognak tekintvén a politikai közigazgatási beosztás, vagyis az országos, megyei, községi határvonalak bevezetése.- Ezen átnézeti térkép a földadóideigleni térképnek, valamint az illető háromszögelési - kitüzési és észlelési vázlatok nyomán állittatott össze részbeni kiegészitése, különösen pedig a domborzati alakulások berajzolása végett néhai Bauer Norbert volt államnyomdai igazgató, néhai Knorr Sándor volt müszaki tiszt s Horváth Pál jelenleg is még szolgálatban álló térképész által az 1869., illetve 1870. évben a természetben helyszineltetett.- A kérdéses vitás terület az összes hazai kataszteri térképeken és vázlatokon, a katonai földrajzi intézet összes régebbi és ujabbi térképein, nemkülönben több rendbeli külföldi kiadásu térképen is Magyarországba tartozónak van feltüntetve, s bár a kérdéses terület a gácsországi Brzegi községnek 1846-ban történt kataszteri részletes felmérése alkalmával mint oda tartozó vétetett fel, mégis a község ~~katonai~~ katasztori térképein a tényleges országos határvonal " mint magyar igényvonal" minden kétséget kizárólag tüntettetett fel.- Mindezekkel szemben s annak dacára, hogy a kérdéses térkép a hivatkozott kataszteri munkálatok nyomán szerkesztetett, azon az országos határvonal a tényleges állapottól eltérőleg a gácsországi igényvonalnak megfelelőleg lett feltüntetve.- Nézetem szerint azonban a kérdéses térkép a gácsországi bizottsági tagok által vitatott fontossággal nem birhat, amennyiban az csupán a Tátra hegység domborzati viszo-

·/·

▪ *A Pénzügyminisztérium 38 282. számú átirata a Belügyminisztériumhoz (MNL OL, S 73 No. 6/3.)*

▪ *Magyarországi földmérési felügyelőségek (MNL OL, S 73 No. 16/4.)*

című, 1923. évi nyomtatott térkép[13], valamint Dell'Adami Ágost igazságügy-minisztériumi fogalmazó által szerkesztett és 1858-ban Bécsben kiadott, a telekkönyvi igazgatóságok területét bemutató *Átnézeti kimutatása az uj telekkönyvi szerkezetnek Magyar-, Horvát- és Tótországban, a Szerbvajdaságban s a Temesi Bánságban* című lap.[14]

Antalffy levelében *„mintalapok Budapest különböző kataszteri felvételeiről"* megnevezéssel szereplő szelvények Budapest kataszteri térképének 1:720 méretarányú négy nyomtatott szelvényét (152/I., 152/IV., 153/III., 171/I.), Buda beltelkeinek egy 1:720 méretarányú nyomtatott szelvényét és Budapest részletes felmérése levezetett, 1:10 000-es nyomtatott térképének három szelvényét (6., 10. és 13. számút) jelentik.[15]

Antalffynak vélhetően már csak kassai születése miatt is fontos lehetett az 1:5000 méretarányú, a helyrajzi számokat is feltüntető *Kassa törv. hat. jog. fel. szab. kir. város belsőségének és környékének átnézeti térképe* című mű, melyet a kassai M. Kir. 1. Felmérési Felügyelőség adott közre és az Államnyomda nyomtatott ki 1912-ben.[16]

A Habsburg Birodalom térképének 1856. évi kiadása értékes családi ereklye volt. A *General Karte des österreichischen Kaiserstates* című, Joseph von Scheda százados által készített és a Militärgeographisches Institut által megjelentetett 1:576 000 méretarányú, húsz szelvényes térkép Antalffy Andor apjának sógora, Carl Zuccarolli százados révén került a család birtokába. Zuccarolli az 1850–1860-as években a katonai térképezésben szolgált és a königgrätzi

13 MNL OL, S 73 No. 16/4.
14 MNL OL, S 73 No. 16/3.
15 MNL OL, S 73 No. 14/1–8.
16 MNL OL, S 73 No. 15/1-3.

ÁTNÉZETI KIMUTATÁSA
az uj
TELEKKÖNYVI SZERKEZETEKNEK
MAGYAR-, HORVÁT- ÉS TÓTORSZÁGBAN, A SZERBVAJDASÁGBAN S A TEMESI BANSÁGBAN.
A hivatalos lapokban eszközölt közzétételek nyomán
eszerkesztő
Deák Ádám Ignácz,
1858 januar havában.
A telekkönyvi kirendeltségek tartalma.
Szinek és jelek magyarázata.
A lapon kimutatott illetőleg:
Szinezés a telekkönyvi igazgatóságok hivatalos helyeinek.
Halmaz a megyékben az 1848 évi terhiati allomány szerint.
Négyszögmérőtáblák, ha lehetséges, a tényleges, olhagy-adóval, PÉNTEK ELEK alkamaszokat vétetnek. A fölöttmi mérésül 8262 (1849 évi) kataszteri adóhatárok.
Megyék, melyekben most terjedt a telekkönyvek, a hozzájok tartozó Hivatalszékek és vidékszékek egyszer sem szerkesztve a kimutatásban vannak.
Megyék, melyekben most terjedt a telekkönyvek, a hozzájok tartozó Hivatalszékek és vidékszékek egyszer sem szerkesztve a kimutatásban vannak.
Megyék, melyekben most terjedt a telekkönyvek, de a hozzájok tartozó Hivatalszékek és vidékszékek egyszer sem szerkesztve a kimutatásban vannak.
Megyék, melyekben a telekkönyvek most terjedt a telekkönyvek, de a hozzájok tartozó Hivatalszékek és vidékszékek egyszer sem szerkesztve a kimutatásban vannak.
Megyék, melyekben

▪ *Budapest 1:10 000 méretarányú térképének szelvénye (MNL OL, S 73 No. 14/2.)*

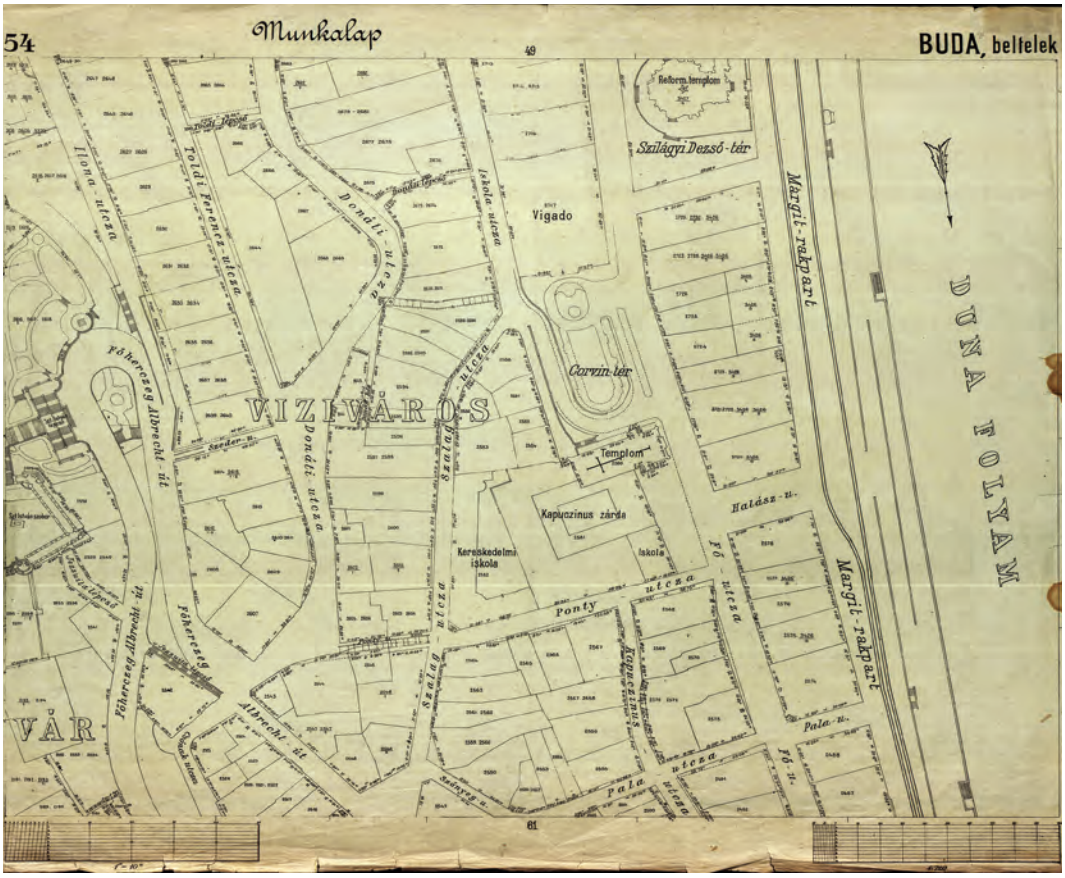
Munkalap
BUDA, belterek
Szilágyi Dezső tér
Margit rakpart
DUNA FOLYAM
Vigado
Carvin tér
VIZIVÁROS
Templom
Kapucinus zárda
Kereskedelmi iskola
Iskola
Halász u.
Pó utca
Ponty utca
Szalay utca
Donáti utca
Tordai Ferencz utca
Ilona utca
Iskola utca
Szeder u.
Pala utca
Pala u.
Kapucinus utca
Szalay u.
Szalay köz
Szalay tér
Szalay lépcső
Szalay kert
Szalay kert köz
Szalay kert u.
Szalay kert lépcső
Szalay kert tér
Szalay kert szálló
Szalay kert szálló u.
Szalay kert szálló köz
Szalay kert szálló tér
Szalay kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert
Szalay kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló u.
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló köz
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló tér
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló lépcső
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert
Szalay kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert szálló kert

▪ *A magyar állam területén az országos kataszteri felmérési és telekkönyvi betétszerkesztési munkálatok állása az 1915. év végén (MNL OL, S 73 No. 16/1.)*

A magyar állam területe	5.642·3 □ mértföld	= 324.695·2 □ Km.	
(Ebből: az anyaországban és Fiume területe	4.903·3	= 282.170·0	
a társországok területe	739·0	= 42.525·2	
1. A magyar állam egész területéből részletesen felméretett	4.441·4	= 255.589·1	vagyis a terület 78·7 %-a.
2. A telekkönyvi betétszerkesztés érdekében a felmérési munkálatok elkészültek:			
a) az anyaországban	2.121·2	= 122.069·2	43·3 %
b) a társországokban	615·0	= 38.843·8	91·0 %
3. A telekkönyvi betétek a nyilvánosságnak átadattak:			
a) az anyaországban	1.807·4	= 104.008·0	36·8 %
b) a társországokban	671·7	= 38.653·0	90·9 %
4. A társországokban a földadókataszteri munkálatok és telekkönyvi betétek egyesítése megtörtént	259·8	= 14.950·2	35·1 %
5. Az 1892. évi XXIV., illetve 1908. évi VII., valamint az 1908. évi XXXIX. t.-c. hatálytának területén állami hozzájárulással végrehajtott oly tagosítások, amelyek a hiányzó részletes felmérést pótolják	130·6	= 7.517·4	2·7 %

(A m. kir. pénzügyminisztérium XVIII. (felmérési és állami nyomdai) ügyosztályában rendelkezésre álló adatok szerint.)

2161/1914. M. kir. állami n

ütközetben esett el. Antalffy a térképet nagybátyjától, Antalffy Lajos ezredestől kapta meg.[17]

Antalffy jóvoltából három olyan térkép is bekerült az Országos Levéltárba, amelyeket az oroszok hagytak el a galíciai hadszíntéren: Németország 1:100 000-es térképe (*Karte des Deutschen Reiches*) két szelvényének (160. Friedland i. Westpr. ; 161. Konitz) 1911. évi évi orosz utánnyomása; az Osztrák–Magyar Monarchia III. katonai felmérésének két, 1:75 000-es felvidéki szelvénye *(Zone 10 Col. XXIV. Eperies und Gollnitz; Zone 11 Col. XX. Neusohl und Altsohl)* és az orosz topográfiai felmérés 1:84 000 négy szelvénye 1913-ból a Memel folyó vidékéről.[18] Antalffyhoz ezek a térképek 1915-ben kerültek rokona, Meggyesy Miksa akkori százados révén, aki úgy gondolta, hogy már csak hivatali pozíciójánál fogva is érdekesek lehetnek számára.[19] Antalffy az orosz térképekhez hasonló példányokat adott a Hadtörténelmi Levéltárnak, a Pénzügyminisztérium Állami térképészet ügyosztályának és a Műegyetem központi könyvtárának is. A térképeket emellett bemutatta a Magyar Mérnök- és Építész Egylet egyik ülésén is, ahol azt javasolta, hogy az új magyar topográfiai térképeknél használják az orosz térképeken látható rétegvonalas ábrázolást a terep jelzésére.[20]

Antalffy a térképeken kívül további könyveket is adományozott a levéltár könyvtára számára, így a *Változó csillagok photometrikus megfigyelései* című kötetet Tass Antal összeállításában (Ógyalla, 1918–1925), valamint *A m. kir. háromszögelő hivatal háromszögelési és csillagászati munkáinak* két kötetét (Bp., 1915, 1917), illetve az utóbbiak egykorú német nyelvű kiadását (*Kg. ung. Finanzministerium: Trigonometrische und astronomische Arbeiten des kgl. ung. Triangulierungsamtes*).

Adományozás a Pénzügyminisztérium IX/c. ügyosztályának

Antalffy Andor a levéltárnak ajándékozott térképek elküldése után két hónappal a Pénzügyminisztérium IX/c Állami térképészet ügyosztályának is több kiadványt és kéziratot küldött. 1937. április 28-án írt kísérőlevele szerint az ajándékozás apropójául az szolgált, hogy a minisztérium megküldte számára a Térképészeti Közlöny IV. kötetének első két számát, és ennek viszonzásául juttatta el a könyvtáruk számára az alábbi hét munkát:

1. *Ueber die Ausgleichung trigonometrischer Anschlussnetze*. Von Johann Marek, Vorstand des k. ung. Triangulirungsbureaus, 1873. Bekötött különlenyomat.

2. Péchújfalusi Péchi Imre: *A magyar királyi államnyomda*. 1895. Kéziratkép, nyomtatott füzet.

3. Antalffy Andor: *A magyar állami földmérés*. 1934. Bekötött különlenyomat.

4. Antalffy Andor: *Felmérési törvény és mérnöki nyilvántartás kérdése*. 1907. Előterjesztés. Kézirat másolatban.

5. Antalffy Andor: *Felmérési munkáink állása, a telekkönyvi betétszerkesztés érdekében hátralevő felmérések gyorsítása s a felmérések nyilvántartása*. 1912. Előterjesztés. Kézirat másolatban.

6. Hegyessy Kálmán: *A gazdaközönség tájékozatlansága földadózási kérdésekben és az ebből eredő hátrányok*. 1913. Kézirat.

7. *Jegyzőkönyv a Budapesten 1917. évi november 8-án és 9-én, valamint december 20-án*

17 MNL OL, Y 1 145/1937.; S 73 No. 5/1–21. Carl Zuccarolli katonai pályafutása végigkövethető a *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien 1851–1866. évi köteteiben. Ezek szerint 1852-től a gyalogságnál főhadnagy (uo. 1852. 316.), 1856-tól másodosztályú százados (uo. 1856. 311.), 1860-tól elsőosztályú százados (uo. 1860–1861. 232.), 1862-től százados a galíciai katonai térképészetnél (uo. 1862. 234.).

18 MNL OL, S 73 No. 7/1–2., No. 8/1–2., No. 9/1–4.

19 Meggyesy Miksa Antalffy Andor felesége, Antal Gizella Mikolay Alice nevű unokahúgának a férje volt. Minderre adattal szolgál Antal Gizella lánytestvérének, Antal Vilmának a gyászjelentése, amely az OSZK gyűjteményében online is elérhető: Pannon Digitális Egyesített Archívum (PANDeA), Gyászjelentések (https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/426931#) Az adatot ezúton is köszönöm Reisz T. Csabának.

20 MNL OL, Y 1 145/1937.

Magyarország, Ausztria és Németország polgári és katonai felmérései részére egységes műszaki alap létesítése tárgyában tartott értekezletről. Különlenyomat.[21]

Az ajándékozással kapcsolatos dokumentáció ugyan bekerült az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába, ám maguk a művek csak részben fellelhetőek. Így jelenleg az OSZK gyűjteményében van Antalffy Andor könyve a magyar állami földmérésről, valamint a *Felmérési törvény és mérnök nyilvántartás kérdése* című 1907. évi és a *Felmérési munkáink állása, a telekkönyvi betétszerkesztés érdekében hátralevő felmérések gyorsítása s a felmérések nyilvántartása* című 1912. évi előterjesztései.[22]

Antalffy Andor ajándékozásainak köszönhetően ma számos közintézményben fellelhetőek a munkásságához kötődő vagy éppen gyűjteményéből kikerült térképek, szakkönyvek, általa írt előterjesztések. Ebből kifolyólag kollekciójának rekonstruálása nehéz, hiszen az nem maradt egy kézben, hanem több őrzőhelyre szétszóródott. Gyakran az általa beadott anyagok eleve hiányosak voltak: kísérőleveleiben több alkalommal említi, hogy csak azokat a kiadványokat küldi be, amelyek éppen kéznél vannak.[23] Ajándékozásaival ugyanakkor kétségtelenül elősegítette a könnyebb hozzáférést az érdeklődők számára a kataszteri vonatkozású anyagokhoz (is).

▪ *Budapest 1:10 000 méretarányú térképének szelvénye (MNL OL, S 73 No. 14/1.)*

21 OSZK Fond 165/1240. Antalffy Andor beadványa a M. K. Pénzügyminisztérium IX/c „Állami Térképészet" ügyosztályához. 1937. április 28.

22 Uo.

23 OSZK Kézirattár 627/1925., 15/1929.

TÖRÖK ENIKŐ

„Kupucok s más effélék”
*A kataszteri községek terhei a felmérés idején**

A kataszteri felmérés jelentősen felbolygatta a községek életét, amit jól tükröz az 1855-ben kiadott, a soproni adókerülethez intézett hirdetmény (*Kundmachung*), valamint a közigazgatási hatóságoknak és a községeknek szóló „*Oktatás*” is (*Belehrung für die Behörden und Gemeinden hinsichtlich der Verpflichtungen bei der Catastral-Vermessung und der damit in Verbindung stehenden Berichtigung und Beschreibung der Gemeinde- und Eigenthums-Grenzen*). A hirdetmény egy oldalban, röviden, az „*Oktatás*” pedig részletesen ismerteti a közhatóságok (pl. szolgabírói hivatalok), a községi elöljárók (községi bíró, jegyző és esküdtek), a lakosság és az adóhivatalok kötelességeit a részletes felmérés és előmunkálatai idején. 1855. május 16-ai keltezéssel elkészült mindkét dokumentum kétnyelvű, német és magyar változata is. 1856-ban az oktatás német–szlovák nyelvű kiadása (*Počení* …) is megjelent. Az oktatás betekintést ad a mérnökök és a községek hétköznapjaiba.[1]

A községek közreműködésére a felmérés költségeinek és időtartamának csökkentése céljából volt szükség. Még a mérnökök megérkezése előtt a községek ellenőrizték, kijavították és szükség szerint pótolták a határjeleket, a részletes felmérést megelőzően pedig megjelölték az egyes telkek határait. Biztosították a háromszögelési pontokhoz és a kicövekeléshez szükséges fa- és egyéb anyagokat, munkaeszközöket, valamint a műszaki személyzet számára az ingyen szállást és a közlekedési, szállítási eszközöket, az előfogatot. A mérnökök mellé a területet és a birtokviszonyokat ismerő („útmutató”) embereket, valamint „famászókat” és levélhordókat adtak, katonai napszámosok hiányában napszámosokat is. A birtokosoknak jelen kellett lenniük telkük kicövekelésénél, az erdésznek pedig az erdők felmérésénél. A határjárás a községi elöljárók, a nagyobb birtokosok, egy határismerettel rendelkező egyén és az erdész, a helyszínelés pedig a községi elöljáró és három lakos részvételével zajlott, akik aláírásukkal a határleírást, illetve a helyszínelési záradékot is hitelesítették. A községi elöljárónak a munkarészekben használt földrajzi nevek helyességét is igazolnia kellett. A felmérést követően a községek feladata volt a háromszögelési jelek megőrzése és fenntartása, esetleges megrongálódásukat jelentették a szolgabírói hivatalnak.

A szolgabírói hivatal értesítette a községeket a háromszögelés, a határleírás megkezdésének időpontjáról, hivatalnokot küldött ki a helyszínelésre, vizsgálatot tartott, ha a helyszínelési záradék aláírását megtagadták, továbbította a pénzügyigazgatósági osztályhoz a háromszögelési jelek megrongálódásáról készített jelentéseket, a felmérési aligazgatóságokhoz pedig a birtokosok névjegyzékét és ellenőrizte, hogy a községek eleget tesznek-e az oktatásban elő-

* A bécsi kutatásaimat (2015, 2017) a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét.

1 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (= ÖStA, FHKA), Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= NHK) Katasterabt. Akten 356. 432/1855., 393. 8474/1856., 361. 2454/1855., 382. 3129/1856., 393. 8474/1856., FHKA Sonderbestände, Sammlungen und Selekte (SUS) Patente, Instruktionen, Normalien, Erlässe und Kurrenden (Patente) Sammlung von Patenten, Instruktionen und Normalien des Finanzarchivs (FA) 12. A provizóriumra vonatkozóan l. Hirdetés Ő cs. k. Főherczegségétől, Magyarország hadi és polgári kormányzójától 1852-diki november 8-káról 24551. sz. a., mellyel a’ telekadó-ideiglenegnél alkalmazott földmérők részére tett országos szolgáltatások használásának és számadásának szabványa közzététetik. Kundmachung Sr. kais. Hoheit des durchlaucht. Herrn Erzherzogs, Militär- und Civil-Gouverneurs des Königreiches Ungarn vom 8. November 1852 … *Magyarországot illető országos törvény- és kormánylap*, 3. (1852) 22:418–424.

írt kötelességeiknek. Az adóhivatalok feladata volt a birtokosok névjegyzékének elkészítése.

A forrást a jelenleg érvényes helyesírási és központozási gyakorlat figyelembevételével adom közre. A sorszámneveket („1817-ik”), az idegen (német, latin) szavakat és a tájnyelvi alakokat (pl. szinát), régies kifejezéseket, szólakakokat az eredeti szerint meghagyom.[2] A 86. §-hoz tartozó formanyomtatvány-mintát képként adom közre.

Oktatás a hatóságok és községek részére a földadói szervezési felmérésnél lévő kötelezettségek, valamint az ezzel kapcsolatban álló községi és tulajdonjogi határok igazítása és leírása iránt, a soproni cs. k. helytartósági osztály területében[3]

1. §

Ő cs. k. Apostoli Felsége 1817-ik évi december 23-án kelt legmagasabb kéziratában, melyben azon legkegyelmesebb akaratát nyilvánítani méltóztatott, hogy egy biztos földadóztatási rendszer behozattassék, 4-ik és 7-ik §§-iban azon nyilvános parancsolatot méltóztatott kimondani, hogy az adónak [a] birtok tiszta jövedelme szerinti meghatároztatása végett minden egyes földrészlet gazdászatilag felméretessék és megbecsültessék.

1849-ik évi október 20-ik és 21-én kelt legmagasabb kéziratával ő cs. k. Apostoli Felsége Magyar-, Erdély-, Horvátországban úgy Szlavóniában, a Szerb Vajdaságban és Temesi Bánátban a fekvő földbirtok és épületek jövedelmének arányos megadóztatására az állandó földadói szervezetnek behozatalát elrendelni, és még az életbe lépni fog, a nevezett koronaországokban egy rendes földadói ideigleneg[4] (Grundsteuer-Provisorium) foganatba vételét elhatározni méltóztatott.

Miután ezen földadói ideigleneg már tettleg életbe lépett; ugyanazért ezen legfelsőbb határozat következtében az állandó földadói szervezet végett minden egyes földrészlet, más koronaországokban követett alapelvek szerint gazdászatilag felméretni és megbecsültetni fog.

2. §

Ezen felmérési munkálatoknál a községeket illető kötelességek részint a munkaüzletre magára, részint pedig azon személyekre, kik ezen munkálatnál alkalmaztatnak, vonatkoznak.

Ezen tekintetben a községeknek [a] következő rendszabályok fognak zsinórmértékül és szoros alkalmazkodásul szolgálni.

I. szakasz

Azon hatóságokról, melyek a földadói szervezet iránti felmérési üzletet vezetik

3. §

Az állandó földadói szervezet országos főigazgatósága Bécsben ezen ügyeknek legfelsőbb vezetését gyakorolja.

4. §

Az erre vonatkozó intézkedések a községek, szolgabírói hivatalok és a további fellebbvitelre nézve az országos pénzügyi igazgatóságok osztályai hatásköréhez tartoznak.

5. §

A földadói szervezet felmérési üzletnek fővezetése az országos pénzügyi igazgatóság osztályára ruháztatott, mi végre ehhez ezen felmérési munkálatok technikai fővezetése végett egy földképi igazgató[5] rendeltetett.

2 Hermann Róbert: Gondolatok a XIX. század közepi források kiadási módjáról. *Fons*, 5. (1998) 1:153–155.

3 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 361. 2454/1855., 393. 8474/1856.

4 Ideiglenes földadórendszer

5 Felmérési igazgató. Az igazgatóról l. Török Enikő: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:15–28.

6. §

Ezen felmérési üzletre vonatkozó földi munkálatoknak vezetését az aligazgató[6] gyakorolja.

7. §

A részlenkénti[7] felmérési munkálatok felügyelésére földképi felvigyázók[8] fognak felállíttatni, kiknek a járásukban foglalkozó felmérési személyzet közvetlen alá van rendelve.

8. §

Catastralis[9] ügyekben a 4-ik §-ban megnevezett hatóságokhoz kell fordulni.

9. §

A községek jelentéseiket a szolgabírói hivatalhoz intézik, melytől ezen ügyekben minden rendeleteket és meghagyásokat veendnek.

II. szakasz
Felmutatása minden munkálatoknak, melyek szerint a gazdászati országos felmérés eszközlésbe vétetik

10. §

A munkálatok, melyek szerint a gazdászati országos felmérés eszközlésbe vétetik, felosztatnak:

1-ör részletes felmérési előkészületekre,
2-or részletes felmérési üzletre.

11. §

A részletes felmérési előkészületekhez tartoznak:

1-ör a trigonometricus szögelés[10],
2-or a graphicus szögelés[11],
3-or a községi határoknak előleges határleírása, és
4-er a birtoktulajdon határainak megnevezése és biztosítása benn a községekben, valamint a kétrészrőli követelő vonalaknak is peres birtokrészeknél.

III. szakasz
A trigonometricus szögelésről

12. §

Miután a trigonometricai szögelésre nézve egy különös oktatás[12] létezik, ugyan azért itten csak a hatóságoknak és községeknek a trigonometricus jelekre vonatkozó kötelességei terjesztetnek elő.

13. §

A trigonometricus jelek az álladalom[13] költségén fognak felállítatni, ugyanazért az ahhoz felhasznált anyag az álladalom tulajdona.

14. §

A felállított trigonometricus jelek sértetlen megőrzésére és fenntartására felelet terhe alatt a községek kötelesek, melyeknek ugyanazért a határukban felállított trigonometricus jeleknek körülményes helyszínén való leírása közöltetni fog.

15. §

Azon esetben, ha valamely trigonometricus jel megrongáltatnék, vagy pedig végképpen elpusztulna, történjék ez bár a részletes felmérés előtt vagy utána, az illető község elöljárósága köteles erről jelentését különbeni felelet terhe alatt azonnal a szolgabírói hivatalnál megtenni, és abban a megrongált vagy elpusztult jelnek körülményes leírásával megemlíteni, [hogy] időbeli viszontagságok vagy más által történt-e ezen trigonometricus jeleknek megrongáltatása vagy végképpeni elpusztulása.

6 Az aligazgató(k)ról l. Török Enikő: A magyarországi részletes felmérés vezetői 1856–1857-ben. *Catastrum*, 4. (2017) 3: 4–6. (= Török, 2017)
7 Részletenkénti, telkenkénti
8 Felmérési felügyelők. A felügyelőkről l. Török, 2017. 6–13.
9 Kataszteri
10 Háromszögelés
11 Grafikus háromszögelés
12 *Allgemeine Instruktion zur Ausführung der trigonometrischen Operationen in Ungarn im Ödenburger Distrikte, während des Sommersemesters 1853*. Wien, 1853. 05. 02. ÖStA, FHKA Patente FA 18.
13 Kormányzat, állam

Ilyen esetben arról kell gondoskodni, hogy minden halasztás nélkül legalább a jelnek középpontja jövőre nézve megtartassék. Ugyanazért, ha azon cövek vagy kődarab, mely a trigonometricus jelnek közepét jeleli, szinte megrongáltatott, vagy helyéből elmozdíttatott volna, akkor ugyanannak helyébe azon egy gödörben egy más új cöveket vagy követ kell lerakni, és hogy könnyebben megtaláltassék és jobban megőriztessék, körös-körül földdel kell felhányni vagy csúcsdomb alakjában kővel körülrakni, és ezen intézkedést hasonlóképp a szolgabírói hivatalnak bejelenteni. A szolgabírói hivatal ezen jelentést minden halasztás nélkül a cs. k. pénzügy-igazgatósági osztályhoz felterjeszti, honnan ez a cs. k. földadó-szervezeti főigazgatósággal közöltetni fog.

16. §

Hogy ilyféle megrongálások kora idején észrevetessenek, és a szükséges intézkedés azonnal megtétethessék, szükséges, hogy a községi elöljárók[14] a felállított mindennemű jeleket, melyekről a triangulátorok[15] által amúgy is értesíttetni fognak, többször (időbeli viszontagságok után mindenkor tüstént) megvizsgálják.

17. §

A trigonometricus jeleket, ha a részletes felmérés azon községekben, melyekben felállíttattak, megtörtént, a községeknek önkényleg elvenni nem szabad, sőt a községek ezután is folytonosan a trig. jeleknek ép fenntartása iránt felelettel tartoznak.

A községek azért is felelősek maradnak, hogy a megrongált vagy elpusztult trigonometricus jelekből fennmaradt anyag az illető hatóságnak további intézkedéséig használat vagy eladás végett fenntartassék, és hogy abból semmi el ne hordassék.

Egyébiránt nem szabad a községeknek a megrongált trigonometricus jeleknek, amennyire azok fából csúcsdomb formában felállítva lettek volna, újabbi felállításával foglalkozni, miután ehhez piramis formábani felállítása és az előbbeni igazi középpontnak kitalálása végett szakértő technikai személyeknek hozzájárulása szükséges; ugyanazért olyan esetekben, hol ilyféle jelek megrongálva találtatnak, leginkább az előbb fennállott középpont helyének lehetséges pontos meghatározása iránt a 15. § értelme szerint kell gondoskodni; ha azonban ezen előbbeni helye bizonyossággal már feltalálható nem volna, akkor jövendőbeli tévedések elhárítása végett a vélt hely kővel vagy földhanttal, minden új cöveknek lerakása nélkül, megjegyzendő, és ezen körülmény a jelmegrongálás iránti jelentésben különösen megemlítendő.

18. §

Ha a trigonometricus szögelésnél okvetlen szükséges volna az erdőkben vágásokat vagy ritkításokat eszközölni, akkor a trigonometra vagy ennek segéde által az illető tulajdonos vagy annak meghatalmazottja értesíttetni fog, hogy a célba vett vágás vagy ritkítás eszközlésénél személyesen jelen lehessen, mely, amennyire a műtétel rendes volta csak megengedi, mindenkor úgy fog eszközlésbe vétetni, amint azt a tulajdonos vagy annak meghatalmazottja kívánja.

Az ilyféle vágás vagy ritkítások miatt netalán támasztandó kárpótlási igények külön tárgyaláshoz tartoznak, miről az ezen tárgyalásnál megtartandó ügykezelés az országos főigazgatóságnak m. é. július 14-én 1642. sz. alatt kelt rendeletével (1854-ik évi augusztus 20-án 1148.[!] sz. alatt kelt helytartósági hirdetménnyel[16]) közzé tétetett.

14 A községi bíró, a községi jegyző, törvénybíró és az esküdtek („hites”)

15 Háromszögelő mérnök

16 A soproni cs. kir. helytartósági osztály iktatókönyvében 11480. iktatószámon szerepel a helytartósági utasítás, de az ügyiratokban nem található. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Abszolutizmus-kori levéltár, K.k. Statthalterei Abtheilung Oedenburg, D 127 Általános iratok c. Iktatókönyv 1854. Köszönöm Tuza Csillának a kutatásban nyújtott segítségét.

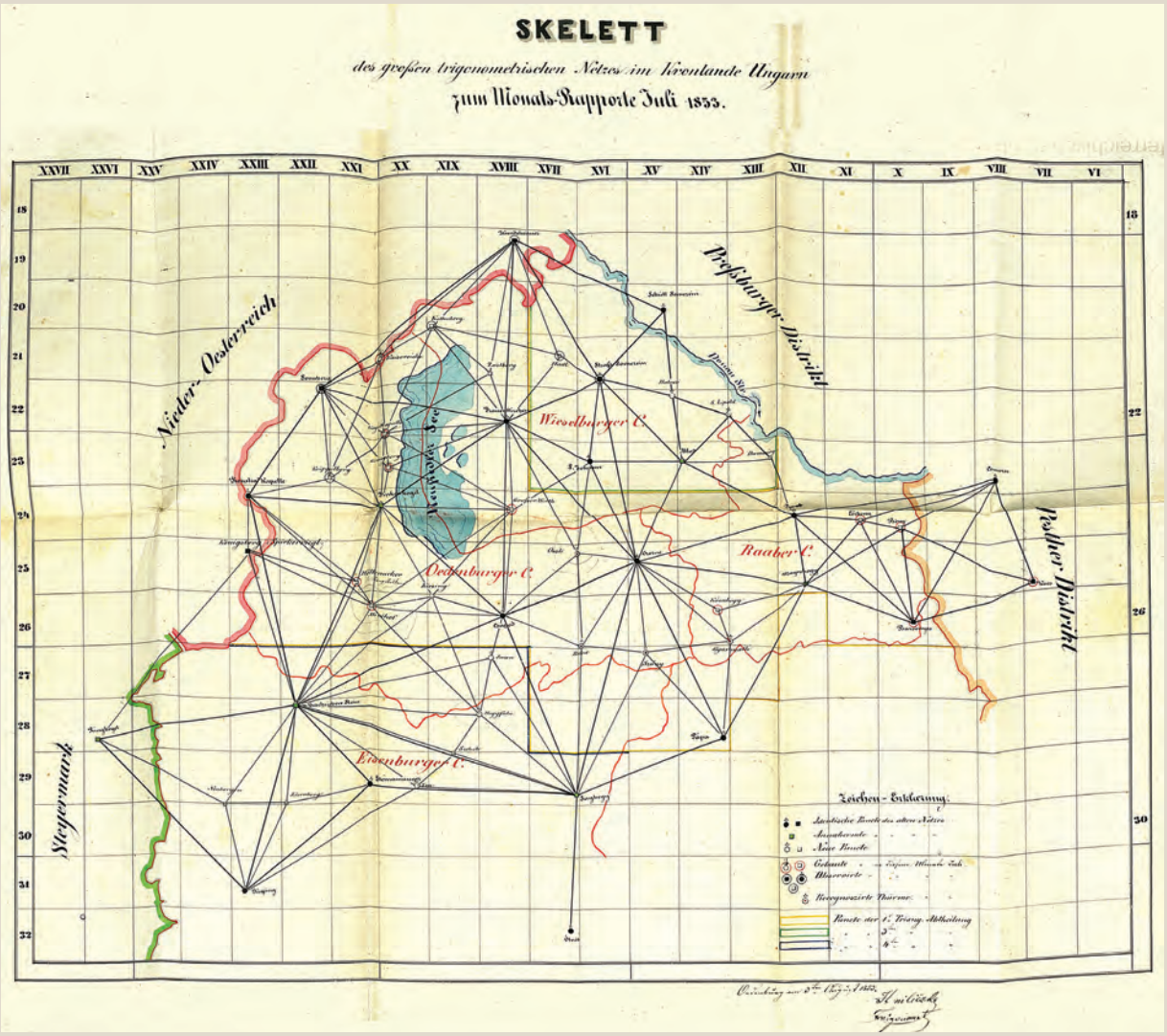

▪ *Wenzel Hniliczka háromszögelési munkajelentéséhez csatolt térképe, 1853 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 333. 2695/1853.)*

IV. szakasz
A graphicus szögelésről

19. §

A községi elöljáróságok köteleztetnek a graphicus szögelésre kirendelt triangulatoroknak és segédének minden felvilágosításokkal a helység határára és egyéb helyviszonyaira nézve szolgálni, evégett a községben különösen azon lakosok választandók és kívánatra előállítandók, kik a szükséges felvilágosításokra tökéletesen alkalmatosak.

20. §

Minden egyes község, melynek határán graphicus jelvények állíttatnak fel, köteles a graphicus állás- és tűzpontok felállítására szükséges anyagot ingyen kiszolgáltatni és a hely színére kiállítani.

Az állás- és tűzpontok 12-15 láb hosszú, az alsó végén négy hüvelyk vastag, négyszegűre faragott erős póznák által jelöltetnek, melyeknek felső végén egy lábnyira két 2 ½ láb hosszú és 1 láb széles deszkák kereszt formában reá szegeltetnek.

Azon póznák, melyek az álláspontokat jelölik, a földbe, éspedig egy deszkatartóba, mely négy deszkából szerkesztetik össze, oly formán tétetnek le, hogy a belső üreg 3 láb mély és 5 hüvelyk négyszegű széles legyen, hogy abban a pózna homlokegyenest beállíttathassék és apró cövekekkel megerősíttethessék.

A tűzpontok[17] ellenben többnyire csak erdőkben, ehhez alkalmas magas fákon állíttatnak fel.

Az ilyen tűzpontnak kijelölt fákat mindenkor az oldalán vágással kell megjelelni, hogy a körülötte lévő fák között még akkor is reá lehessen ismerni, ha a reá szegezett deszkajel róla elveszett volna is.

Különös esetekben az ilyen fákból piramisok is képeztetnek éspedig olyformán, hogy azokra a triangulator a mérőasztallal együtt felállhasson.

A derékfák[18] ezen piramisokhoz a földben megerősíttetnek, hogy a szélnek ellenállhassanak és elég tartósak legyenek.

Ezen kívül a keresztdeszka megerősítésére szükségeltetnek még közönséges vasszegek és a tűzpontoknál a póznáknak a fákra való felszegelésére, valamint a piramisok felállításánál a derékfák összeillesztésére 9 hüvelyk hosszú és egy hüvelyk vastagságú gerendaszegek, azonfelül oltott mész a graphicus jelvények megfestésére, és azoknak szám szerinti megjelölésére közönséges fekete olajfesték és egy hüvelyknyi vastag sörénymázoló.

21. §

A szolgabírói hivatalok által a községek elöljárói a graphicus szögelés kezdetéről jól eleve értesítetni fognak; mi végre szükséges, hogy a triangulator megérkezésével a jelvények felállítására megkívántató fa- és egyéb anyagok már készen tartassanak, nehogy ez működésében ennek hiánya miatt akadályoztatva legyen.

Miután a község elöljáróságának tudnia kell, mily kiterjedésű a felmérendő adóközségnek határa, azért könnyű lészen kiszámítani, menynyi és miféle anyag fog a graphicus szögeléshez szükségelt jelvények felállítására kívántatni, miután 500 holdra három jelvény számíttatik.

22. §

A graphicus jeleknek felállítása a trinagulator vagy segédének felügyelete alatt a kirendelt kézmívesek[19] által történik, kik napibérüket az álladalom pénztárából veendik.

A községek még is tartoznak az ezen felállításhoz szükségelt szerszámokat, úm. fúrót, lapátot, fejszét sat. ingyen kölcsönözni, és ha kívántatik, a munka helyszínére kivitetni, valamint onnét ismét, ha már nem szükségesek, visszavitetni.

23. §

A fákon való tűzpontjelek felállítása végett, melyek magas fákra alkalmazandók, meghatározott fizetés mellett ügyes famászók előállítása szükségeltetik, ugyanazért a községi elöljárók ezeknek kiválasztása végett jól eleve gondoskodni tartóznak.

A trig. és graph. pontok helyszínén való leírására szükséges, hogy a graphicus háló kitűzéséhez oly emberek alkalmaztassanak, kik a község és a földbirtokosok állapotát jól ismerik.

Nagy kiterjedésű és sűrű erdőknél az illető erdésznek jelenléte is kívántatik, hogy kellő felvilágosítást a tulajdoni jog és az erdő fekvése iránt adhasson, és hogy útmutatása által egy alkalmatos helynek feltaláltatása a kitűzendő pontra nézve könnyíttessék.

24. §

A háromszögelés befejeztével minden egyes községben a felállított graphicus jelvények a községi elöljárónak azon világos figyelmeztetéssel adatnak át, hogy azoknak épségbeni fenntartása iránt annyival is inkább legnagyobb gond fordíttassék, minthogy készakarva történt megrontásuk esetében azoknak újra való felállítása és graphicus elhelyeztetése a község költségén eszközöltetnék; a jeleknek a helyszínén történt átvételéről a községi elöljárók a triangulatornak írásbeli elismerést adni tartoznak.

Ezenfelül a triangulator vagy ennek segéde által át fog adatni a község elöljáróságának maga a triangulator által aláírt jegyzéke és a helyszín szerinti körülményes leírása mindazon pontoknak, melyeken graphicus jelvények felállíttattak.

17 Vezérpontok
18 A szálfa középrésze
19 Napszámosok

Ezen jelvények leírása annak idejében azon catastralis mérnöknek előmutatandó, ki a község határának felmérésére fog kirendeltetni.

25. §

Ha valamely graphicus jelvény a községnek részletes felmérés bevégzése előtt bármi oknál fogva akár egészen, akár pedig részben elromlanék, akkor erről szintúgy, mint a 15-ik §-ban a trigonometricus jelvények megromlásánál rendeltetett, köteles a községi elöljáró körülményes jelentését azonnal a szolgabírói hivatalnál benyújtani.

Ha véletlen erőszakos szélvész által a póznák, melyek a graphicus állás- és tűzpontokat jelölik, eldöntetnének és a fákról leszóratnának, akkor azokat (ha a graphicus pont eltévesztése nélkül megtörténhetik) előbbeni helyükre visszza kell helyezni és jól megerősíteni, a tűzpontokhoz tartozó jelvényeket pedig azon fákra, melyeken előbb voltak, felállítani. Ilyen esetekben a községi elöljárók hasonlóképpen jelentéseiket a helynek körülményes leírásával, melyen az újonnan felállított jel alkalmazva vagyon, a szolgabírói hivatalhoz béadni tartozzák.

26. §

Vágások és ritkítások az erdőkben, ha elkerülhetleneknek mutatkoznak, szinte azon határozatok mellett eszközöltetnek, melyek a 18. §-ban előírva vagynak.

V. szakasz
A községi határoknak kiigazításáról és leírásáról

27. §

A graphicus triangulatornak és a határkiigazítási bizottmánynak, valamint a részletes felmérésre kirendelt mérnöknek kötelességei egy különös oktatásban[20] foglaltatnak.

Itten csak a községeket illető kötelességek fognak felszámíttatni.

28. §

Az 1817-ik évi december 23-án kelt legmagasabb kéziratnak[21] 9-ik § értelméhez képest minden község részére egy különös catastralis földkép[22] fog készíttetni.

Az állandó szervezet működéseire nézve azok fognak községeknek tekintetni, melyek már jelenleg mint adózó községek fenn állanak.

Oly koronaországokban, hol több községek egy adózó községet képeznek, minden külön község mint önálló község tekintendő és felveendő.

Ezen rendeletekhez képest a községi határoknak kiigazítása és leírása a graphicus szögelésnek bevégezte után a részletes felmérés előtt fog eszközlésbe vétetni.

A határkiigazítási bizottmánynak a községek az ezen tekintetben netalán lévő kívánataikat előterjeszteni fogják.

29. §

Az előterjesztés egy kiküldendő politicus hivatalnok[23] jelenlétében egy mérnök által a községi határoknak feljegyzése és körülményes leírása által fog megtörténni.

30. §

A határigazítási bizottmánynak megérkezte előtt azon községek, melyekben a határigazítás és -leírás történik, valamint minden határos községek is ez illető szolgabírói hivatal által fognak erről értesíttetni.

31. §

Hogy a határleírás annál könnyebben megtörténhessék, a községeknek kötelességévé tétetik, hogy a munkálatba veendő határozás iránt vett értesítés után minden szükségeseket előkészítsenek, és evégett még jókorán, éspedig a határkiigazítási bizottmánynak megjelenése

20 *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters in Folge des 8. und 9. Paragraphes des Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1824. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:4.

21 A pátensről l. TUZA CSILLA: A földadó bevezetése az osztrák örökös tartományokban (1817). *Catastrum*, 2. (2015) 2:3–8.

22 Kataszteri térkép

23 Közhivatalnok

előtt, a községi határvonalt a létező határjeleknek kijobbítása, s ha szükséges, új jeleknek, például kupucok s más effélék felállításával feltűnővé tegyék.

32. §

Azon községi elöljárók, kiknél a határleírás eszközlésbe vétetik, valamint a szomszéd határos községi elöljárók is a határbizottmány által történt felszólítás után a határjárásnál okvetlenül megjelenni tartoznak, nehogy meg nem jelenésük vagy későn történt jövetelük által a határjárás folyamata gátoltassék vagy egészen akadályoztassék.

33. §

Azon kívül még azon földbirtokosok is, kik a községben a legnagyobb birtoktulajdonosoknak tekintetnek, meghívandók, hogy a határjárásnál vagy személyesen, vagy megbízottjaik által megjelenjenek.

34. §

A határjárási, valamint a határos szomszéd községeknek elöljáróin kívül még a határleírásnál mindezen községekből legalább két bizalmat érdemlő s határismerettel bíró községi tag megjelenni tartozik, szükség esetében még azok is meghívandók lesznek, kik a község határán földeket bírnak.

35. §

Ha a községi határban lévő erdőknél a szükség úgy hozná magával, akkor a határleírási bizottmánynak jelentése folytán egy erdész és, ha lehetséges, különösen azon egyén adassék a bizottmány mellé, ki az erdőnek gazdaságos művelésére ügyelni szokott.

36. §

Ezen személyek által, kik az előbbeni §§ szerint a községi határleírásnál alkalmaztatnak, az egész határ a mérnökkel és a politicus biztossal[24] oly formán járatik körül, hogy azon ponthoz, melyből indultak, ismét visszatérjenek.

37. §

Ha a körüljáró határ iránt némű oklevelek léteznének, akkor ezeket azon magányos személyek[25], kik birtokában vannak, a határzási bizottmánynak betekintés végett előmutatni tartozzák.

38. §

Hogyha a községi tér két kerületre oszlik, akkor azon kerülethez csatolandó, melyben a községnek főhelye fekszik; hogyha ez is a kerület határa által felosztva volna, akkor a község azon kerületre nézve vétetik fel, melyben a főhely házainak nagyobb része fekszik.

Eszerint történik a ligeteknek és szigeteknek felvéte is, melyeken a kerületi határ keresztülmegy.

39. §

Megjegyeztetik továbbá, hogy a mérnök, ha a községi határjárás megtörténik, a triangulátor által meghatározott pontoknak és általa bejegyzett községi határoknak felhasználásával, a községnek területét szemmérték és lépések szerint felveszi, azonkívül mindazon pontokat feljegyzi, melyeknek leírása a határ megesmerésére szükséges, ezt a jelenlévő politicus biztos jegyzéseibe felvenni tartozik.

40. §

Ha a határjárás megtörtént, akkor a politicus biztos ennek leírását a mérnöknek hozzájárulásával egy jegyzőkönyvbe foglalja, mihez a határrajzot ezen utóbbi hozzáadandja.

41. §

Ezen jegyzőkönyv az illető, valamint a határos községbeli tagoknak felolvastatik, mi végre ez a divatozó nyelven szerkesztetni rendeltetik.

24 Közigazgatási biztos, az Országos Pénzügyigazgatóság felszólítására a körzeti vagy megyei hatóság által kirendelt fogalmazó. *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20 October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856. 37–38. A német nyelvű utasítás és annak modern magyar fordítása – Tuza Csilla munkája – elérhető a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu).

25 Magánszemélyek

42. §

Ha ezen felolvasásnál alapos megjegyzések tétetnének a netalántáni hibás felvétel miatt, akkor ez azonnal kiigazítandó lészen.

43. §

Az eredeti, valamint a lemásolt jegyzőkönyvet is a politicus biztos, a mérnök és mindazok, kik a határjárásnál az illető és a szomszéd határos községek részéről jelen voltak, aláírni fogják.

44. §

Mindkét másolata a határleírási jegyzőkönyvnek, és az ehhez tartozó rajzok a bizottmány által a szolgabírói hivatalnak átadatnak.

45. §

Ott, hol a határleírási bizottmány által a már létező határdomboknak megújítása vagy a határvonalnak meghatározása végett egészen új határdomboknak felállítása szükségesnek tartatik, az egyik úgy, mint a másik a határleírási bizottmány által meghatározott pontokon a határos községek által közösen eszközlendő.

Ezen tekintetben a községek a bizottmánynak pontosan engedelmeskedni és a szükséges munkákat ingyen teljesíteni tartozzák.

46. §

Ha ezen munkák nem azonnal és okszerűen teljesíttetnének, aránylagos pénzbírságok fognak határoztatni.

47. §

A meghívólevelek, melyeket a határleírási bizottmány a szomszéd községekhez intéz, azonnal felfogadandó levélhordók által kézbesítendők, kik a történt kézbesítésről nyert megesmervényt a határleírási bizottmánynak általaddni tartozzák.

VI. szakasz
A peres határok körüli eljárásról

48. §

A határleírási bizottmányoknak értesítése végett a politicai hatóságok[26] által legelőbb és tisztába hozandó, mely községi határok bizonytalanok és peresek.

A határ leírása és felvétele azért mégis folytatandó, ily esetekben a mérnökre hagyatik a részletes mérés felvételénél a következő 53. §-ban körülírt eljárást követni.

49. §

Ha a bizonytalan és peres községi határok egy megye vagy ország határával összeesnek, akkor az ehhez hivatott hatóságok a kérdéses ügynek megszüntetése végett a szükséges lépéseket megtenni fogják.

Különben a határleírás alkalmával a politicai biztos mindenesetre a barátságos kibékülést megkésérteni fogja.

50. §

Ha ezen megkésértés sikerül, akkor a peres tárgy és a kibékítési mód a jegyzőkönyvben körülményesen feljegyeztetik és rajz által érthetővé tétetik.

51. §

Ha a barátságos egyezkedés létrejön, akkor a határjelek vagy határdombok azonnal felállítandók lesznek.

52. §

A barátságos egyezkedésnek nem sikerülte esetében a pernek tárgya a határleírási bizottmány által mind a jegyzőkönyvben, mind pedig az előrajzban pontosan feljegyeztetik, a határleírás azonban a peres ügynek minden tekintetbevétele nélkül a meghatározott szabályok szerint eszközlésbe vétetik.

26 Közhatóságok

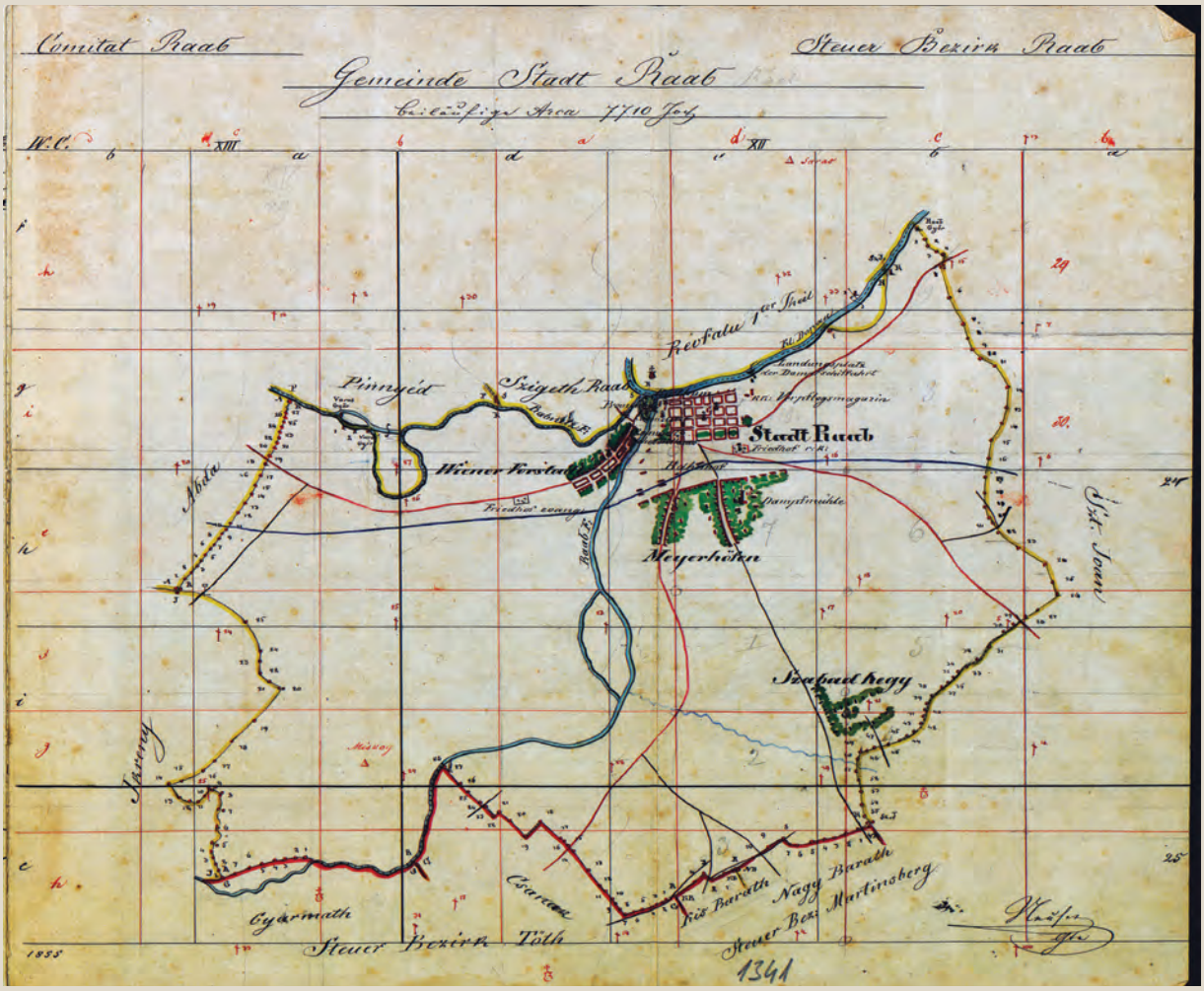

▪ *Győr határtérképe Ernst Neuseetől, 1855 (MNL OL, S 79 - No. 341/6.)*

53. §

Ha a részletes felmérés bekövetkeztével a peres ügy már elintézve vagyon, akkor ezt a részletes felmérésre rendelt mérnök megjegyzi, ellenkező esetben a perlekedő felek a földkép és a parcellák jegyzőkönyvébe[27] (melyben az egyes birtokrészek birtokosaikkal, termesztmények nemeivel[28] és kiterjedésükkel feljegyezve vagynak) bevezettetnek, a felmérés azonban minden fenntartás nélkül tovább folytatandó.

54. §

Minden félreértések kikerülése végett megjegyeztetik, hogy ezen közadóbeli munkálatok által a magánjogi viszonyok sem meg nem határoztatnak, sem meg nem változtatnak.

VII. szakasz
A végleges határleírás

55. §

A községnek végleges határleírása csak akkor történik meg, ha annak felmérése már bevégezve s kidolgozva vagyon.

VIII. szakasz
A tulajdonjogi határok megneveztetéséről és biztosításáról

27 A 19. század második felében többnyire birtokrészleti jegyzőkönyvnek nevezik, a 20. század elején kataszteri telekkönyvnek.
28 Művelési ágak

56. §

A községeknek még jókorán meghagyatni fog, hogy előlegesen is a községen belül a határokat kiigazítsák.

57. §

Ezen munkálatnál egyszersmind a netalán létező birtokháborítási kérdések kiegyeztetését is megkésérteni fogják.

58. §

A részletes felmérés előtt a községek a tulajdonjogi határokat különös jelek által meghatározni fogják. Ezen intézkedésnek más célja nincsen, mint hogy minden egyes földbirtokosnak tulajdoni jogát és annak határát könnyen megesmerni lehessen; nem szabad tehát a községnek ezen működését az egy és ugyanazon termesztmény neméből álló egyes parcellák (egyes földdarabok) határzására, miután ezen termesztmény nemeiből a földbirtokosnak tulajdoni joga összvesítve vagyon, kiterjeszteni, egyes parcellák csak akkor lesznek illető birtokosaiktól különös jelek által elkülönítendők, ha azok a többi birtoktól elszigetelve állnak és egészen idegen földrészek által körülvéve vagynak.

59. §

Ezen jelekkel való elkülönözés, ha csak természetbeli határok, mint például mezsgye, víz, kiszárott árok, folyó vagy élő sövény stb. ezt feleslegessé tennék, az illető birtokostól magától teljesítésbe veendő.

A tulajdonjogi határoknak ezen utóbbi meghatározásai a tájnak mivoltához képest karókban, esmeretes kövekben, egy láb mély és két láb hosszú gödrökben vagy más egyszerű jelekben állhatnak.

60. §

A megjelelés a határos birtokosok által közösen éspedig oly formán történik, hogy a határjelről jelhez egy egyenesnek veendő vonalt képezzen; különösen azon pontok, hol a részes birtoknak kerülete egészen más irányt vesz vagy pedig tetemesen meggörbül, megismerhetőkké tétessenek.

61. §

Községi birtokrészek a községi elöljáróságok által a szomszéd birtokosok jelenlétében jeleltetnek meg.

62. §

Oly földdarabok, melyek változó használat végett községi tagoknak adatnak által, a megjelenésnél egy egésznek tekintetnek és mindenkor (a mostani vagy a jövendőbeli) használók által a szomszéd birtokosok hozzájárulásával jeleltetnek meg.

63. §

Ha valamely birtoktulajdon per alatt áll, akkor ezen kérdéses rész pontosan és körülményesen megjelelendő; a részletes mérnök[29] által azután mint külön parcella fog felvétetni.

64. §

Ha peres kérdések elintéztetnek, akkor a részletes mérnök, ha még a községben tartózkodik, a földképeket és a jegyzőkönyveket a megtörtént kiegyeztetés szerint megváltoztatni fogja, ez azonban a végleges átvizsgálás (határjárás) előtt a részletes mérnöknek feljelentendő lészen.

65. §

Ha birtokháborítási esetek bírói ítélet vagy barátságos egyesség által intéztettek el, ha a részletes mérnök a községnek felmérését már bevégezte és a községben már nem tartózkodnék, akkor ez tekintetbe már nem vétethetik, és a kiigazítás jövendőre nézve már csak felszólalás[30] által történhetik meg.

29 A részletes felmérést végző mérnök

30 A felszólalásról l. SCHMIDT ANIKÓ: A panasztétel joga: a felszólalási jegyzékek. *Catastrum*, 1. (2014) 4:29–35.

IX. szakasz
A részletes felmérésről

66. §

Ha az előbbeni cikkelyekben érintett előkészületek bevégeztettek, akkor a községeknek részletes felméretése vétetik foganatba.

67. §

Ezen okból minden községben egy mérnök egy vagy a körülményekhez képest is két segéddel és alkalmazott számú kézmívesekkel fog megjelenni.

68. §

A részletes felmérés a tettleges birtokállapot szerint fog történni, ugyanazért ennek pontos bevallása végett a mérnök mellé oly becsületes emberek (útmutatók)[31] rendelendők, kik a községnek minden helybeli viszonyait jól ismerik.

69. §

Az útmutatónak kötelességéhez tartozik a mérnöknek a község határai, az egyes birtokrészek, a birtokosok nevei, a termesztmények nemeire stb. vonatkozó adatok iránt felvilágosításokat adni.

70. §

Minthogy a községben több ilyen útmutatókra szükség lesz, ugyanazért az útmutatásnál egyik a másikat felváltani fogja, ezek közül a mérnöknek egyszerre csak egyet szabad alkalmaznia, kit is a munkának megkezdése előtt mindenkor egy nappal előbb értesíteni tartozik.

71. §

Kötelességében áll a községi elöljáróságnak arról gondoskodni, hogy ezen útmutatók minden nap estve jövő napra való utasításuk kinyerése végett a mérnöknél pontosan megjelenjenek.

72. §

Minden halasztásért a községi elöljárók felelősséggel tartoznak.

73. §

Ha a mérnök a melléje rendelt útmutatókat képeseknek nem találná, akkor másokat követelhet, és a község ezeket előállítani tartozik.

74. §

A kicövekelésnél és a parcellák meghatározásánál az útmutató jelen lenni tartozik.

75. §

Hogy az útmutatók bemondásaik valódiságáról meggyőződés szereztessék, a mérnök által idején történt felhívás folytán a kicövekelésnél az illető tulajdonosok vagy személyesen, vagy meghatalmazottjaik által megjelenni köteleztetnek.

76. §

Miután minden földbirtokosnak tulajdon érdekében áll, hogy birtoktulajdona a catastralis felmérésnél valóság szerint felvétessék, ugyanazért a községi elöljáró kezeskedni fog, hogy a mérnök felhívása folytán az illető felek a parcellák meghatározásánál minden legkisebb halasztás nélkül megjelenjenek.

Minthogy az útmutató a 71-ik § szerint a kicövekelés előtti napon a határ azon részéről értesíttetik, melyen a munka eszközlésbe fog vétetni, tehát mindazon birtokosokat, kik ezen dűlőben földrészeket bírnak, a kicövekeléshez meghívni fogja.

Azon birtokos, ki ezen meghívás dacára meg nem jelenik, minden elmulasztott megjelenése által okozott rendetlenségért felelős, és azon kiadásokat, melyek ezen rendetlenség utólagos kiigazítására szükségesek voltak, megtéríteni tartozik.

Azon esetben, ha az útmutató a meg nem jelent birtokosok helyét nem pótolhatná, és a mérnök kimaradásuk miatt munkálatában akadályoztatva volna, ez utóbbi azonnal a község elöljárójához kénszerítő módok általi meghívás végett fog fordulni, a községi elöljáró azon birtokosokat, kik meg nem jelentek, kénszermódok felhasználásával az engedelmes megjelenésre szorítani, és ha hazulról eltávoztak volna, arról gondoskodni

31 Birtokbemondó

tartozik, hogy a mérnök munkálkodását minden félbeszakasztás nélkül folytathassa.

77. §

Miután az útmutatók a községi birtokosok köréből, kik a hely viszonyait igen jól ismérik, azoknak bizodalma által választatnak, és csak a tettleges birtokállapotról a községi határon belül közérdekű célra nézve felvilágosításokat adni tartoznak, ugyanazért az álladalom részéről ezen fáradozásukért jutalmat nem nyerendnek, mi végre a mérnök által ezen tekintetben sem tétethetik külön felszámítás.

78. §

A felméréshez megkívántató földi munkák véghezvitelére és különösen azon foglalkozásokra nézve, melyek hosszabb gyakorlatot és ügyességet kívánnak, a katonai osztályból fognak kézmívesek az egész nyári időszakra a mérnök mellé rendeltetni.

79. §

Azon esetben, ha a katonai osztályból kézmívesek elegendő számmal ki nem rendeltethetnének, a mérnöknek jogában áll ezek helyett a polgári osztályból kézmíveseket felfogadni, kik alkalmaztatásuk idejére a meghatározott napszámosi díjt húzandják.

Ha a községben senki sem találkoznék, ki a meghatározott ár mellett ezen napszámosi munkát teljesíteni akarná, ezen esetben a községi elöljáróság alkalmatos egyéneket előállítani köteles.

80. §

A felméréshez megkívántató jelek és alakpóznák, melyek vasalatlanok legyenek, cövek- és jeldeszkákhoz szükségelt anyag, végtére a geometricus jelek bemázolásához tartozó mész a mérnöknek azon község által, melynek területében a felmérés történik, a felállítási helyhez ingyen kiszolgáltatandók; hasonlóképpen ugyanez minden ehhez szükséges előkészületekről is gondoskodni tartozik.

Nehogy a mérnök mindjárt felmérési munkálkodásának kezdetén akadályozva legyen, annak a községben történendő megjelenése előtt a geometricus jelek közül legalább 40, a cövekekből 1000 darabnak készentartása szükséges, azok, melyek még ezen felül kívántatnának, s melyeknek száma a község kiterjedésének különféleségétől s a hely viszonyaitól feltételeztetik, a mérnök kívánatára azonnal előállítandók lesznek.

A felmérésnek bevégezte után szabadságában áll a községnek az ehhez kiszolgált anyagot tulajdon használat végett visszavenni.

A részletes mérnökök arra lettek utasítva, hogy a felmérés teljesítésénél oly tájékon, hol gyümölcsfák léteznek, vagy szőlő termesztetik, minden rongálásokat, valamint az erdőkben átvágásokat és nagyobbszerű ritkításokat gondosan kikerüljenek, s a szükséges kilátás elnyerésére más okszerű eszközökhez nyúljanak.

Miután evégre leginkább szalmaköteggel ellátott póznák magas fákra köttetnek, azért szükséges, hogy a mérnökök ezen intézkedéseikben, melyek csak a termesztmények kéméletére céloznak, a földbirtokosok részéről támogattassanak.

81. §

Ha a részletes felméréshez az előírt mód szerint minden készületek megtétettek, akkor a mérnöknek köréhez tartozik a községnek egyes birtokrészeit a mérőasztallal felvenni és a parcellák tulajdonosit feljegyezni, melynél az e részben kapott felmérési utasítás szerint fog eljárni.

82. §

Tulajdonosnak az fog feljegyeztetni, kit a földrésznek vagy épületnek használata illet, s ki ezért a rendes adót fizeti, az innen eredő hasznot kedve szerint felhasználja és a tulajdoni jogot feltétlenül vagy bizonyos kikötések mellett másokra átruházhatja.

Hitrebízott jószágoknál[32] az illető birtokos, hűbéri birtoknál[33] a jobbágy vétetik fel tulajdo-

32 Hitbizomány
33 Minden bizonnyal úrbéri birtok

nosnak. A jószághaszonbérlő vagy intéző soha sem vétetik fel mint tulajdonos, kivévén, ha a haszonbérlőre a bírt jószág örökségképpen reászállna, és ezen viszony továbbá is fennállana. Egyébiránt ezen feljegyzések által, mint már előbb érintetett, a magánjogi viszonyok változást nem szenvednek.

X. szakasz
A részletkint felmért községnek végátvizsgálásáról vagy határjárásáról

83. §

A községnek részenkénti felmérése után egy politicus hivatalnoknak vagy a szolgabírói hivatal által ezen eljáráshoz különösen kiküldendő egyénnek[34] jelenlétében, ki az ehhez megkívántató kellékekkel felruházva vagyon, a mérnök, a községi elöljáró és három a földbirtok viszonyai iránt legnagyobb ismerettel bíró lakosok a községet parcelláról parcellára bejárni és ezen pontos átvizsgálás (határjárás) által az útmutatási vázlatnak[35] (a földképnek másolata) valódiságát, melyben minden parcellának termesztmény neme és a tulajdonosnak neve és házszáma beiktatva vagyon, átvizsgálni és megigazítani fogják.

Ezen végátvizsgálásnak (határjárás) okvetlen a helyszínén kell megtörténnie.

A nevezett hivatalnoknak kiküldetése iránt az illető mérnök által a szolgabírói hivatal fog megkerestetni.

84. §

A határjárás és a netalán feltalált hibák kiigazítása után az útmutatási vázlat minden jelenlévők által ezen hozzátétel mellett fog aláíratatni:

„Az ezen útmutatási vázlaton feljegyzett útmutatás az aláírottak jelenlétében kint a mezőn és a hely színén átvizsgáltatott és igaznak találtatott.”

N. Község stb.

Ezen aláírások mellé a politicus hivatalnok vagy annak helyettese és a község elöljárója által a hivatalos pecsét vagy ostyával, vagy pedig fekete festékkel reá nyomattatik.[36]

85. §

Ha az útmutatási vázlatnak aláírását a községek, mindamellett, hogy felvilágosítva lettek arról, miszerint ezen aláírás által jogaik semmiféle megrövidítést szenvedni nem fognak, s azoknak megengedtetett aláírásuk mellé azon általános záradékot hozzáadni, hogy ez minden egyes jogainak megsértése nélkül történt, továbbá hogy ők minden vélt jogaikat és igényeiket fenntartják, mégis megtagadnák, akkor a községi elöljáró az aligazgatóságnak jelentése folytán a szolgabírói hivatal elébe rendeltetik és ottan az aláírás-megtagadásai okai iránt jegyzőkönyvileg kihallgattatik. Ha a megtagadási ok a munkálatnak helytelenségében rejlenék, akkor a szolgabírói hivatal ezen okokat megvizsgálni, a talált hibákat megigazítani és a megigazított munkálatokat az illető községnek aláírás végett visszaszolgáltatni fogja; ha pedig nem a munkálatok helyessége ellen tétetnének az észrevételek, akkor a bizottmány a kihallgatott községi elöljárónak ebbéli nyilatkozatát a szolgabírói hivatalnál a jegyzőkönyvbe felvenni fogja.

Ezen jegyzőkönyvek, melyek által az aláírásra kitűzött cél egészen eléretik, az illető községnek catastralis munkálatai közé tétetnek.

Ezen eljárásnak akkor is helye vagyon, ha a határleírási jegyzőkönyveknél is az aláírás megtagadtatnék.

34 Pl. jegyző
35 Birtokvázlat. A birtokvázlatról l. Török Enikő Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2014) 2:14–21.
36 Ez az ún. helyszínelési záradék.

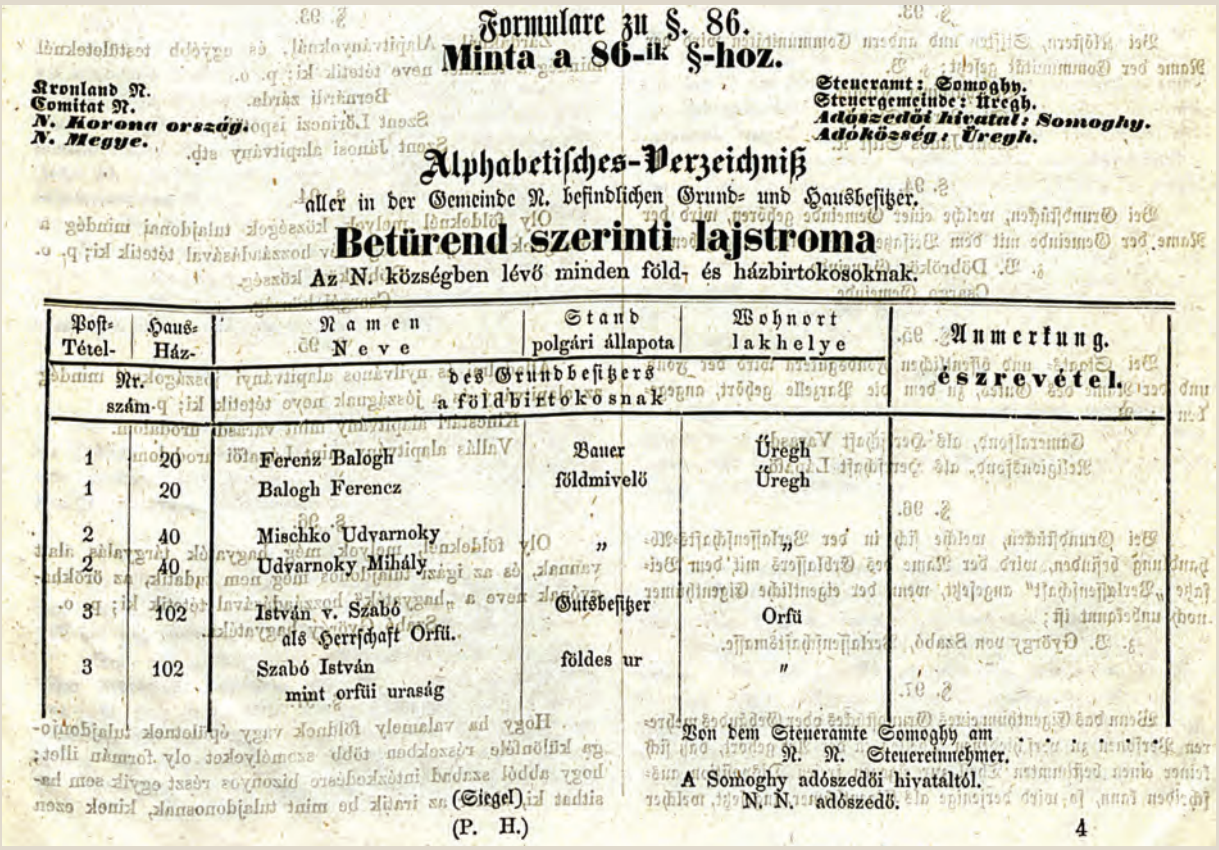

Formulare zu §. 86.
Minta a 86-ik §-hoz.

Kronland N.
Comitat N.
N. Korona ország.
N. Megye.

Steueramt: Somoghy.
Steuergemeinde: Üregh.
Adószedői hivatal: Somoghy.
Adóközség: Üregh.

Alphabetisches-Verzeichniß
aller in der Gemeinde N. befindlichen Grund- und Hausbesitzer.
Betürend szerinti lajstroma
Az N. községben lévő minden föld- és házbirtokosoknak.

Post-Tétel-Nr. szám	Haus-Ház-	Namen Neve des Grundbesitzers a földbirtokosnak	Stand polgári állapota	Wohnort lakhelye	Anmerkung. észrevétel.
1	20	Ferenz Balogh	Bauer	Üregh	
1	20	Balogh Ferencz	földmivelő	Üregh	
2	40	Mischko Udvarnoky	„	„	
2	40	Udvarnoky Mihály			
3	102	István v. Szabó als Herrschaft Orfü.	Gutsbesitzer	Orfü	
3	102	Szabó István mint orfüi uraság	földes ur	„	

Von dem Steueramte Somoghy am . . . . . .
N. N. Steuereinnehmer.
A Somoghy adószedői hivatáltól.
N. N. adószedő.
(Siegel)
(P. H.)
4

▪ *A birtokosok névjegyzékének mintája*

XI. szakasz
A föld- és házbirtokosok betűrend szerinti lajstromnak elkészítéséről és az ennél követendő eljárásról

86. §

Hogy a mérnöknek a föld- és házbirtokosok feljegyzése könnyíttessék, annak a felvigyázó[37] által a következő minta szerint elkészített betűsor szerinti lajstrom fog átadatni.

87. §

Ezen lajstrom minden egyes község részére különösen elkészítendő; még akkor is, ha némely községek a földadói ideiglen szervezetének mostani rendelkezése szerint nem egy önálló adóközséget képeznének, hanem mint alközségek egy más főadóközséghez csatolva volnának, ezek részére külön betűsor szerinti lajstrom fog készíttetni.

88. §

Ezen lajstromokat az illető adószedői hivatalok fogják elkészíteni. Ha erre elegendő erejök nem volna, a szükséges utasításért folyamodni tartoznak.

89. §

Az ilyesféle lajstrom, mint a például felhozott mintából kitetszik, magában foglalja a földbirtokos nevét, polgári állapotát és lakhelyét.

90. §

Ezen lajstromok elkészítése oly formán történik, hogy betűrend szerint a vezetéknevek mindég előre, azután a melléknevek (köznevek), ha divatban vagynak, s ha nem úgynevezett csúfnevek, a rekeszjelbe[38] tétetnek, végtére a keresztnevek jegyeztetnek fel, s csak azután fognak a többi rovatok kitöltetni.

37 Felügyelő
38 Zárójel

91. §

Ezen lajstromban minden betű után, azaz minden egyes tételszám között oly nagy hézag hagyandó, miszerint a mérnök azon birtokosok neveit, kik talán kimaradtak, utólagosan bevezethesse.

92. §

Oly birtokrészekhez, melyek egy urodalomhoz tartoznak, a birtokos neve mellé az urodalomnak a neve is hozzátétetik, p. o.[39] Szabó István mint Orfű urodalom tulajdonosa. Egyébiránt a betű szerinti lajstromban a birtokok az illető birtokos vezetéknevének kezdőbetűjénél fordulnak elő.

93. §

Zárdáknál, alapítványoknál és egyéb testületeknél mindég a testület neve tétetik ki; p. o.

Bernárdi zárda
Szent Lőrinci ispotály
Szent Jánosi alapítvány stb.

94. §

Oly földeknél, melyek községek tulajdonai, mindég a községnek neve „a község” név hozzáadásával tétetik ki; p. o.

Döbrőközi község
Csargói község.

95. §

Álladalmi és nyilvános alapítványi jószágoknál mindég az alapítvány és a jószág neve tétetik ki; p. o.

Kincstári alapítvány mint varasdi urodalom,
Vallásalapítvány mint lápafői urodalom.

96. §

Oly földeknél, melyek még hagyatéktárgyalás alatt vannak, és az igazi tulajdonos még nem tudatik, az örökhagyónak neve a „hagyaték” hozzáadásával tétetik ki; p. o.

Szabó György hagyatéka.

97. §

Hogyha valamely földnek vagy épületnek tulajdonjoga különféle részekben több személyeket oly formán illet, hogy abból szabad intézkedésre bizonyos részt egyik sem hasíthat ki, akkor az íratik be mint tulajdonosnak, kinek ezen jószágból a legnagyobb részre igénye van, és csak ezen megjegyzés „közbirtokos” tétetik mellé, ezután a többi közbirtokosoknak vezeték- és melléknevei betűsor szerint következni fognak, p. o.

Ujfalu András és
Ujfalu Mária
Ujfalu Erzsébet
Horváth Anna szül. Ujfalu mint közbirtokosok.

98. §

Ha a részek, melyeket mindegyik a jószág hasznából húz, egyenlők, akkor az, ki a betűrend szerint az első és a községben lakik, jegyeztetik fel; ellenkező esetben pedig az, ki a betűsorozatban ehhez legközelebb áll és a községben lakást tart, ezután következik a megjegyzés „és közbirtokosok”, valamint azoknak megnevezése az előbbi §-ban meghatározott rend szerint.

99. §

Ha házasfelek közösen bírnak földeket, akkor a férj íratik be mint tulajdonos azon hozzáadással „és N. született N. hitestársa”.

100. §

Hogyha egy házban több tulajdonosok vagynak, kik közül az első a földsort[40], a második az első és a harmadik a második emeletet tulajdonjogilag bírja, akkor az vétetik fel, kié a földsor, ezen hozzáadással „és közbirtokosok”, azután következnek a többi birtoktulajdonosok nevei a 97. §-ban meghatározott rend szerint azon házrésznek megnevezésével, mely mindegyiket illeti p. o.

Németh János mint a földsor tulajdonosa
Istvánfy Mária szül. Németh mint az első emeletnek tulajdonosa stb.

39 Példának okáért
40 Földszint

101. §

Ha a háznak tulajdona mindegyikre nézve közös, akkor a 98-ik §-ban körülírt szabályok jönnek alkalmazásba.

102. §

Ha a birtoktulajdoni illeték közös használatban vagy a jövedelmek felosztásában fekszik, akkor ezen viszony lesz feljegyzendő; p. o. ha egy telek, mely többeknek tulajdona mint legelő oly formán használtatnék, hogy mindenik tulajdonos bizonyos számú marhákat reá hajthat, akkor ily forma kitételnek vagyon helye: „116-ik szám, 20 hold, Szabó István 8 darab szarvasmarha-hajtási joggal és közbirtok-tulajdonos. Németh János 6 darab, Udvarnoki Mihály 4 darab marharáhajtási joggal és közbirtok-tulajdonosok", vagy pedig, ha mindegyik birtokosnak a haszonvételnek bizonyos részéhez joga vagyon, akkor ily kitétellel kell élni: „Szabó István mint a haszonvétel fele jövedelmének birtokosa, Németh János, Udvarnoky Mihály mint a haszonvétel jövedelmének egynegyed részét illető közbirtok-tulajdonosok".

103. §

Ugyanez történik akkor, ha az illetőnek a közjövedelmekre nézve beszedési joga vagyon, p. o. ha mindegyik közbirtok-tulajdonos bizonyos számú ölfát vágathat, ugyanennyi szekér szinát takarítathat stb.

104. §

Ezen rendszabályok alkalmazásánál mindég a 97-ik §-ban mondottakat kell szem előtt tartani, melyek szerint feltételeztetik, hogy a tulajdoni jog már megállapítva vagyon.

Hogyha tehát valakinek egy másiknak birtokán joga van p. o. fát szedni, akkor ez nem mint tulajdonos jelenhetik meg, vagy pedig ha többen a legelőre, mely a községé magáé, marhákat hajtanak, azért ezek sem jelenhetnek meg mint a legelőnek köztulajdonosai, miután a 94-ik § értelme szerint mint községi tulajdont kell feljegyezni.

105. §

Ezen jegyzéknek elkészítése az ideiglenes földadói szervezet által behozott egyes birtokjövedelmi ívek betűrend szerinti sommázatának és nyilvántartási sorozatnak, valamint az ideiglenes birtokjövedelmi jegyzőkönyveknek, úgy az ideiglenes földadói szervezethez elkészített házleírásának és nyilvántartási lajstromának felhasználásával könnyen és legrövidebb idő alatt eszközöltethetik.

106. §

Ezen jegyzék az adóhivatalnak főhivatalnoka által aláíratatni és a hivatalos pecséttel megerősíttetni fog.

107. §

Ezen szabályok szerint elkészített jegyzékek a szolgabírói hivatalok útján a mérnökök közti felosztás végett a földképi aligazgatóságnak fognak általadatni.

108. §

Miután igen fontos, hogy a járások, helységek, dűlők, folyók, tavak, patakok, hegyek, haszonvetetlen darab földek stb. nevei a földképekbe és jegyzőkönyvekbe világosan és tisztán bejegyeztessenek, ugyanazért a községi elöljárók különösen arra ügyelni fognak, hogy a mérnök által teljesített jegyzékbe a most nevezett tárgyaknak megnevezései (mennyire ezek a községi határban léteznek) tisztán és érthetően felvétessenek; evégett az érintett jegyzék a véghatárjárásnál a nevek tisztán történt feljegyzése hitelességéül a községi elöljárónak aláírásával megerősíttetni fog.

XII. szakasz

A hatóságok és községeket illető kötelességekről azon egyének ellenében, kik a catastralis munkálatoknál alkalmazva vagynak

109. §

A catastralis felmérési munkálathoz kinevezett egyének részint a katonai, részint a polgári osztályhoz tartoznak. Ezek nyílt rendeletekkel[41] igazolják magokat azirán t, mely tartozá-

41 A nyílt parancsokról l. Török Enikő: A mérnökök feladatai a dűlőnkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:4.

sokat ők a községektől pénzért vagy a nélkül követelhetnek.

Ezen követeléseket mindenkor pontosan és gyorsan kell teljesíteni.

110. §

Minden, a részletes felméréshez, határleíráshoz és graphicus szögeléshez alkalmazott mérnöknek, segédeinek és gyakornoknak egy a legszükségesebb bútorneműekkel ellátott ingyen szállás a következő illetmény szerint jár:

a) a mérnöknek segédével együtt 2 szoba, 1 kamara,

b) a mérnöknek segéd nélkül 1 szoba, 1 kamara,

c) a magányosan lakó segédnek, ha egyszersmind katonatiszt 1 szoba, 1 kamara,

d) a magányosan lakó segédnek, kisegítőnek és gyakornoknak 1 szoba.

111. §

Azon katonatisztnek, kinek szabály szerint lovakat tartani kell, és azokat valósággal magánál is tartja, katonai állásához mért szám szerinti istálló a községektől ingyen kiszolgáltatandó.

112. §

Ha egy mérnök vagy segéd családját is magával viszi, azért nagyobb szállásra igényt nem tarthat; ha azonban emiatt néki nagyobb szállásra szüksége vagyon, akkor az illetményén felül járó összeget tulajdon erszényéből fogja pótolni.

113. §

Ha valamely községben egy egész illetményű szállás feltalálható nem volna, akkor a mérnök vagy segéde kevesebb lakrészekkel is megelégedni tartozik.

114. §

Ha a felmérendő községben még ilyféle helyiségek sem találtatnának, akkor a mérnöknek felügyelőjének beleegyezésével szabadságában áll magát a legközelebbi szomszéd községbe beszállásolni.

115. §

A határleírásoknál a politicai biztos rangjához mért napidíjaiból fogja szállását kifizetni, miért is nékie ingyen szállás nem jár.

116. §

A kézimunkásoknak, kik a triangulator és a részletes mérnök mellé rendeltetnek, közös ingyen szállás jár.

117. §

A községi elöljárók arról tartoznak gondoskodni, hogy a felméréshez kiküldött felek megérkezésük alkalmával szállásaikat már készen találják.

118. §

Általjában kötelességükben áll a községi elöljáróknak a fölméréshez kirendelt feleket nemcsak a szükséges munkák megrendelése által hathatósan és legnagyobb gyorsasággal támogatni, hanem minden ez ügyre vonatkozó kérdésekre gyors és biztos utasítást adni.

Az erdőrészletek felvételénél és meghatározásánál szükséges, hogy a mérnök mellé egy szakértő erdész, és ha lehetséges, ugyan azon egyén, ki amúgy is a felvigyázatot gyakorolni és az erdőt mívelni szokta, rendeltessék.

119. §

A felmérő feleknek különösen kívánságukhoz képest a szükséges kézmívesek, napszámosok, levélhordók, útmutatók, paripák, teherhordólovak, várszekerek, valamint az átköltözködéshez megkívántató előfogatok mindenkor és minden legkisebb halasztás nélkül az általuk teljesítendő fizetés mellett, miről a részükre kiállított nyílt rendeletek a közelebbi utasítást magukban foglalják, kiszolgáltatandók.

120. §

Miután a részletes felmérésnél a 80. §-ban érintett jeleknek felállítása legtöbb esetekben a földbirtokosokat illető birtoktulajdonuk határának megneveztetését pótolja, és a termesztmények megrongálását, valamint a sokszor elkerülhetetlen szükséges erdőritkításokat elmellőzhetővé teszi, ugyanazért mél-

tányos, hogy a községek a magas fákon történendő tűzpontjelek felkötéséről gondoskodjanak, és az ehhez szükséges famászókat, kik ügyességgel és gyakorlottsággal a famászásban bírniok kell, a 77. §-ban körülírt mód szerint, kirendeljék.

121. §

Ámbár ezen felmérési munkák teljesítésére, melyek hosszabb gyakorlatot és ügyességet igényelnek, az okvetlen szükséges állandó katonai napszámosok, kik az álladalomtól nyerik fizetéseiket, a mérnök mellé rendeltetnek, mégis nem lehet tagadni, hogy a rendes napszámosok számának szaporítása a felmérési munkának elősegítését s annak mielőbbi bevégzését, valamint a községeket illető kötelezések megrövidítését hatályosan előmozdítani fogja.

Miután az útmutatók kiállítása, valamint a mérnök, annak segéde és a katonai kézmívesek részére járó szállásnak kiszolgáltatása és az egyébkint is szükséges támogattatása a felmérési feleknek a községre nézve annál terhesebb lenne, minél tovább a felmérési munkálatok tartanak, ugyanazért eddig minden felmért koronaországban a községek a felmérés elősegítésében tulajdon érdeküket elismervén, magokat önkénytesen segédmunkásoknak ingyeni előállítására határozták, mely munkálatok, ha egyedül az állandó és az álladalomtól fizetett kézmivesek által végeztettek volna el, az ügy menetele bizonyára igen nagy hátramaradást szenvedett volna.

Ennek csak úgy lehet elejét venni, ha a községek más koronaországok példájára ezen ügy támogatására hasonló készséget tanúsítani, és a szükséges segédmunkásokat ingyen kiállítani fogják.

XIII. szakasz
A községi elöljáróságoknak azon felelősségéről, mellyel a catastralis munkálatok kivitelére vonatkozó kötelességek teljesítésére nézve tartoznak

122. §

Azon kötelességek, melyekkel a gazdasági felmérési munkálatoknál a községek és az evvel foglalatoskodó felek tartoznak, körülményesen jelen oktatásban foglaltatnak. Ezen közremunkálás leginkább azért vétetik igénybe, hogy a jótékony cél, mely ezen munkálatokkal kapcsolatban áll, kevesebb költségekkel és minél előbb elérettessék.

123. §

A szolgabírói hivatalok felelősekké tétetnek, hogy az alattuk álló községek elébök írt kötelességeiket jelen oktatás értelme szerint pontosan és minden halasztás nélkül teljesítsék: miután a szolgabírói hivatalok közéhez tartozik alárendeltjeiket engedelmességre szorítani és a felsőbb rendeletek teljesítése iránt őrködni.

124. §

A terjedelmes költségek, melyek ezen catastralis munkálatokra fordíttatnak, kötelességévé teszik a hatóságoknak legnagyobb szigorral arra ügyelni, hogy az ezen munkával megbízott egyének semminémű elhárítható akadályokra ne akadjanak, és azon állapotba tétessenek, miszerint egy, a tetemes költségekhez arányzott eredményt előmutatni képesek legyenek.

125. §

Ugyanazért azon községek, melyek az ezen oktatásban foglalt kötelességeket nem pontosan és annak idején teljesítik, akármelyik szakaszára ezen oktatásnak vonatkozzanak, és ezáltal ezen munkálatok halasztására okot szolgáltatnak, nemcsak az okozott költségek megtérítésében elmarasztaltatni, hanem a körülmények mivoltához képest még érzékeny büntetéssel is illettetni fognak.

Kelt Sopronban 1855-ik évi május 16-án.
A Sopron kerületi cs. k. helytartósági osztálytól

Suba János

Az Állami Földmérés szerepe a trianoni határok kijelölésében, kitűzésében. A magyar–román határszakasz

A trianoni határvonal konkrét, részleges megjelölését, kitűzését, térképezését, a határokmányok elkészítését a Szövetséges és Társult Hatalmak által létrehozott nemzetközi határmegállapító bizottságok végezték 1921–1925 között. A trianoni határkijelölés folyamatában a delimitáció Románia irányában a határmegállapító bizottság 1922. április 4-i ülésén fejeződött be. Ezután kezdődtek meg intenzívebben a határvonal műszaki munkálatai, a kijelölés után a határjelek állandósítása, a határvonal sávjának feltérképezése.

A magyar–román határmegállapító bizottság műszaki delegációja

A személyi állomány

A Pénzügyminisztérium 1921. szeptember 1-jei rendeletével a román határszakaszra a határmegállapító bizottsághoz Bonk Árpád műszaki főtanácsost műszaki segédbiztosként osztotta be.[1] 1922-ben a Határmegállapító Központi Iroda kérésére a Pénzügyminisztérium öt földmérő mérnököt vezényelt a magyar–román határra: Ladányi Vince és Csala Imre mérnököket, Varga Elemér, Horváth István és Kucsera Menyhért segédmérnököket a szegedi 10. földmérési felügyelőségtől.[2]

A Pénzügyminisztérium mint felügyeleti szerv koordinálta a mérnökök beosztását a különböző határmegállapító bizottságokhoz és ügyelt arra, hogy munkájuk elvégzése után azonnal bevonuljanak az eredeti állomáshelyükre, mert ott is várt rájuk a munka. A vezényléseket minden évben újra szabályozták. A legkiválóbb mérnököket vezényelték a határvonalra, volt olyan mérnök, aki több határszakaszon is dolgozott.[3] 1923-ban a magyar műszaki delegációhoz beosztott mérnökként tevékenykedett: Bonk Árpád, Semdner Emil, Tibai István műszaki tanácsosok, Kovačič Gusztáv, Launé Ernő, Forstner Antal, Csala Imre főmérnökök, Szóva György, Szendy Béla, Ladányi Vince, Majoros Richárd, Dienes Jenő mérnökök, Grassel Lajos, Rössler Gusztáv, Horváth István, Varga Elemér, Walics József, Szathmári József, Kiss Béla, Szeniczey György segédmérnökök.[4]

Az utasítások

A magyar–román határmegállapító bizottság tárgyalásai közben a műszaki biztos külön tárgyalásokat folytatott, amelynek az volt a célja, hogy a határvonal egészén megszervezze a geodéziai, a felmérési és a térképezési munkálatokat.[5] Hosszú viták után megszerkesztették a *Részletes utasítások a geodéziai és topográfiai munkálatokról* című szabályzatot és a *Műszaki utasítások*at.

Ennek értelmében a geodéziai munkálatokat a magyar delegáció hajtja végre két osztállyal. Ez azért történt, mert a román fél nem rendelkezett elég képzett szakemberrel, és erre a magyar delegációt kérték fel. Megállapodtak, hogy a tahimetrikus felméréseket a két fél közösen 2-2 osztállyal hajtja végre. A térképészeti

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 478 Miniszterelnökségi Levéltár, Határmegállapító Központi Iroda, Általános iratok (= K 478) 1922. 3656/HMK.
2 Mérnökök kirendelése: MNL OL, K 478 59.716/1922.
3 MNL OL, K 478 3656/HMMK-1922., 1048/C-1922.
4 A dolgozó mérnökök névsorát legpontosabban a fizetési listák alapján, a műszaki pótlékokból és az utazási segélyekből tudjuk rekonstruálni. MNL OL, K 51 Miniszterelnökségi Levéltár, Magyar–román határmegállapító bizottság magyar delegációja (= K 51).
5 MNL OL, K 478 534/hat-1921.

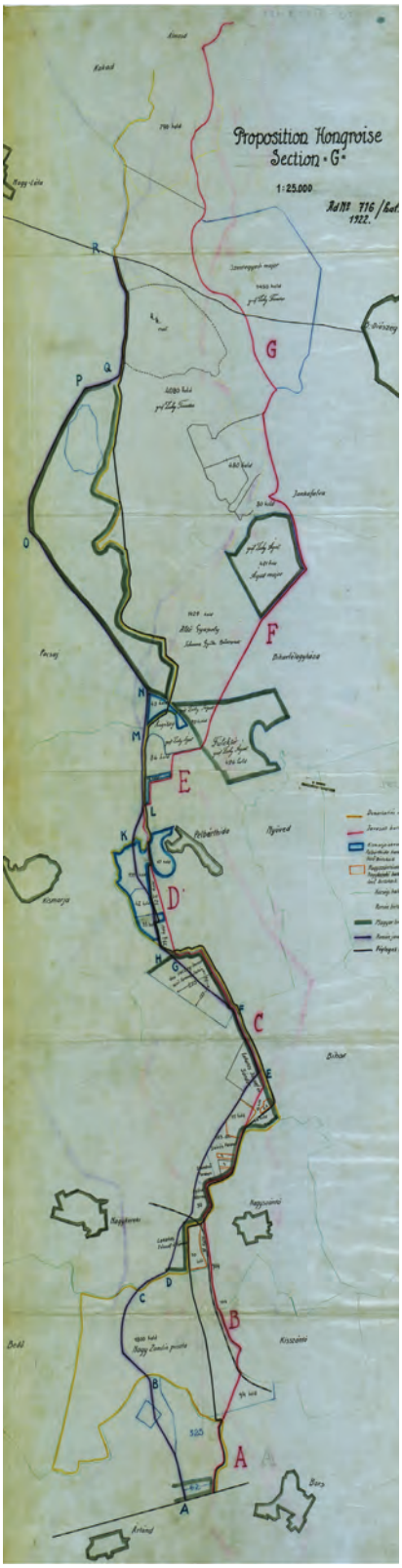

▪ *Magyar javaslat a magyar–román határ A-G szakaszára, 1922 (MNL OL, K 51 - h - G - II. - 205.)*

munkálatokat külön egy speciális katonai osztállyal hajtják végre.

Összeállították az *Utasítás a háromszögelő osztályok részére* és az *Utasítás a sokszögelő osztályok számára* című dokumentumokat.[6] Az utasítások egy példányát elküldték a Határmegállapító Központba jóváhagyásra, egy-egy példányt más határmegállapító bizottságokhoz tájékoztatás végett, a többit szétosztották.

A munkatervek

A műszaki delegációt a műszaki segédbiztos irányította, aki a feladatát a határbiztos útmutatása alapján végezte. A műszaki munkaterv összeállítása, megvalósítása, a munkálatok irányítása és koordinálása az ő feladata volt. Néhány jellemző példával illusztráljuk a sokoldalú működését. 1922. október 15-én utasítást kapott, hogy a következő munkálatokat hajtsa végre: „»*A« szakaszban a Maros mindkét partján a poligon pontok kitűzését. »B« szakaszban a kitűzés végrehajtása a Nagylaki kendergyártól északra szakasz végéig. Az »E« és a »C« szakaszokban a kitűzés ellenőrzését Russsell alezredes (az angol biztos) elnökletével. Az »F« szakaszban az Ártándi kitűzés befejezésével, a szakasz kövekkel való állandósítása románokkal együtt megkezdhető. A »H« szakasz háromszögelésének magyar oldalon való befejezése után a szakasz pontjainak kiszámítása és kiegyenlítése. Az »A« szakaszban szükséges 20 km-es vonal szintezése Ruff főmérnök által végrehajtható.*”[7]

1922. augusztus 19-én a segédbiztos a következő utasítást kapta a magyar határbiztostól: „*A »H« és »K« szakaszok a bizottság által jóváhagyott terve szerint háromszögelendő[k]. Az »F« szakaszba a bizottság által eszközölt változtatások megtörténtét személyesen ellenőrzi és utána erről jelentést tesz a bizottságnak. Az »F« szakasz 1:2880 méretarányú kitűzési térképeinek megszerkesztése.*”[8]

6 MNL OL, K 478 564/hat-1921.
7 MNL OL, K 51 441/hatmű-1922.
8 MNL OL, K 51 408/hatmű-1922.

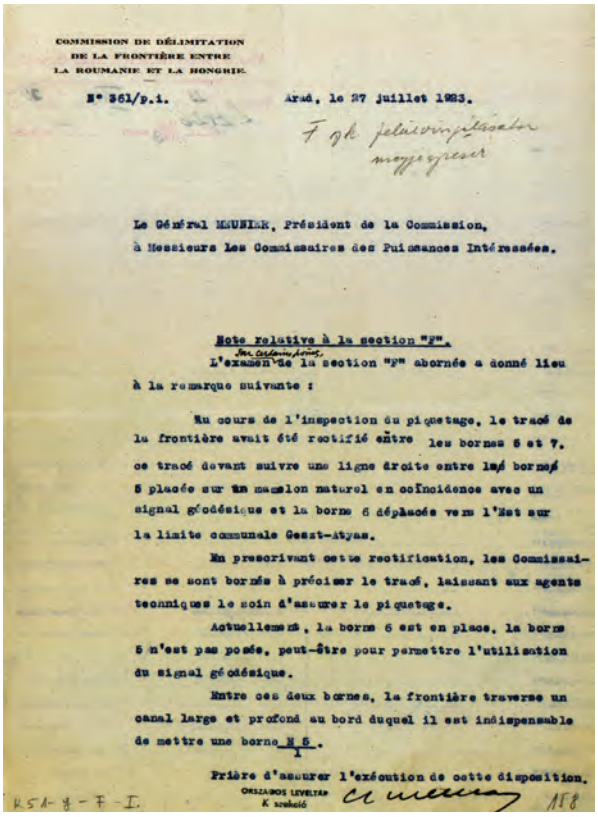

COMMISSION DE DÉLIMITATION
DE LA FRONTIÈRE ENTRE
LA ROUMANIE ET LA HONGRIE.

N° 361/p.i. Arad, le 27 juillet 1923.

F gk felülvizsgálatban megjegyzés

Le Général MEUNIER, Président de la Commission,
à Messieurs Les Commissaires des Puissances Intéressées.

Note relative à la section "F".

L'examen de la section "F" abornée a donné lieu à la remarque suivante :

Au cours de l'inspection du piquetage, le tracé de la frontière avait été rectifié entre les bornes 6 et 7, ce tracé devant suivre une ligne droite entre les bornes 5 placée sur un mamelon naturel en coïncidence avec un signal géodésique et la borne 6 déplacée vers l'Est sur la limite communale Gesztétyan.

En prescrivant cette rectification, les Commissaires se sont bornés à préciser le tracé, laissant aux agents techniques le soin d'assurer le piquetage.

Actuellement, la borne 6 est en place, la borne 5 n'est pas posée, peut-être pour permettre l'utilisation du signal géodésique.

Entre ces deux bornes, la frontière traverse un canal large et profond au bord duquel il est indispensable de mettre une borne N 5 bis.

Prière d'assurer l'exécution de cette disposition.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K szekció

K51-g-F-I. 1928

▪ *Meunier tábornok levele az F határszakasz felülvizsgálatáról, 1923 (MNL OL, K 51 - g - F - I. - 2926/hat-1923.)*

A műszaki munkálatok általános menete

A határvonal szakaszolása

A határmegállapító bizottság egyik első döntése – megállapodások után – az volt, hogy a határvonal szakaszolását véglegesítse, ügyelve arra, hogy a szakaszok részben közigazgatási határok, részben a természetben jól felismerhető természeti képződmények legyenek. Továbbá minden szakaszra nézve megállapították a sürgősségi sorrendet. A határvonal azon részei, amelyek, úgymond, a Népszövetséghez intézendő felterjesztés „tárgyát képezik", általában külön szakaszokként szerepeltek. A szakaszokat az ABC nagybetűjével jelölték, és délről észak felé nevezték meg. 11 szakaszra osztották fel a magyar–román határvonalat: A, B, C, D, E, F, G, H, K, L és M munkaszakaszokra. Az M szakasz további sorsa összekapcsolódott az északkeleti hármashatárpont sorsával. A Magasligeti hármashatárpont és a Nagypalád közötti 22 km-es határszakasz a Nagykövetek Tanácsának 1923. február 3-i utasítására került át a magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság hatáskörébe. Így ez a szakasz itt gyakorlatilag megszűnt, és a magyar–román határvonal a továbbiakban 10 szakaszból állt.

Az ideiglenes határkitűzés (kikarózás)

A műszaki utasítás előírása szerint a határvonalat 1–1 méteres (összesen 2 méteres) sávban megtisztították és minden művelés alól kivonták. A határmegállapító bizottság 1:2880 méretarányú térképen, illetve határvázlatokon kijelölte az egyes szakaszokban a határvonalat és e vonalról részletes leírást adott a bizottság műszaki csoportjának. E leírás kézhezvétele után a csoport első feladata a már megszavazott határvonalrészek megjelölése volt fakarókkal.

A határkarók hossza 1,20 cm, felső végük 0,10–0,15 cm volt, és 70 cm-re voltak a földbe beverve. Felső lapos végüket a beverés után a szakasz betűjelével és sorszámával látták el. A számozás minden szakaszban délről kezdődött. A karók számai – legyen az egész vagy törtszám – a helyükbe kerülő határkövek számai is voltak. Az egyik érdekelt fél ellenőrizte a másik fél által végzett kikarózást. A lehelyezett karók helyzetét egy méter távolságban kereszt alakban elhelyezett lyukak ásásával biztosították.

A kikarózást végző csoport állományát egy segédmérnök és három segédmunkás alkotta, egy lovas szekérrel és a karók elhelyezésére szükséges szerszámokkal.[9]

A kijelölésnek szigorúan a kiadott utasítások szerint kellett történnie. A kijelölés után a bizottság tagjai bejárták a határszakaszt és megvizsgálták az ideiglenes kitűzést, hogy az valóban megfelel-e a megállapított határvonalnak, továbbá a kiadott műszaki utasításoknak.

A megbízottak a vizsgálat lefolyásáról, a vizsgálat során felmerült észrevételekről, az esetleges javításokról, egyes kérdésekről jegyzőkönyvet vettek fel és azt a bizottsághoz beterjesztették.

9 MNL OL, K 51 Műszaki utasítás.

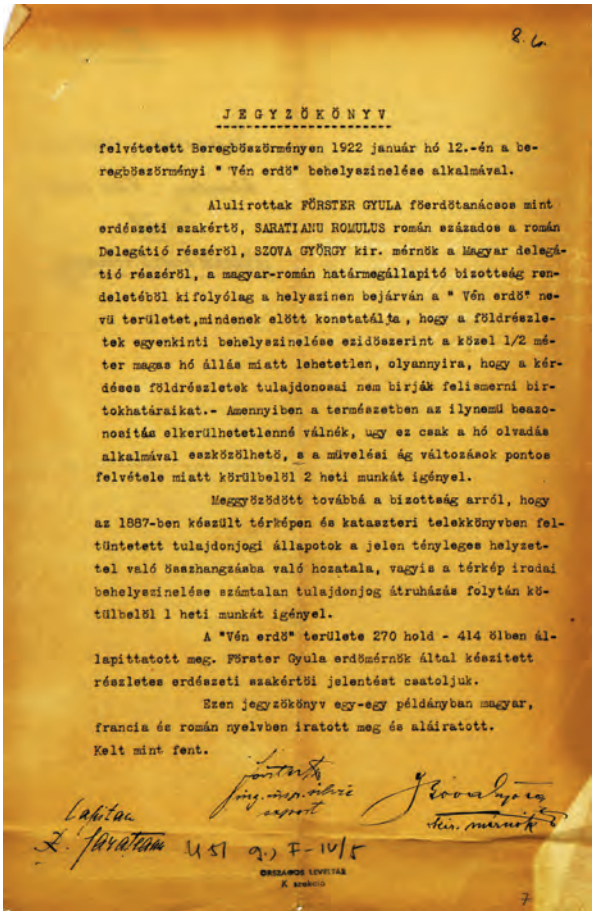

JEGYZŐKÖNYV

felvétetett Beregböszörményen 1922 január hó 12.-én a beregböszörményi " Vén erdő" behelyezinelése alkalmával.

Alulirottak FÖRSTER GYULA főerdőtanácsos mint erdészeti szakértő, SARATIANU ROMULUS román százados a román Delegátió részéről, SZOVA GYÖRGY kir. mérnök a Magyar delegátió részéről, a magyar-román határmegállapitó bizottság rendeletéből kifolyólag a helyszinen bejárván a " Vén erdő" nevü területet,mindenek előtt konstatálja, hogy a földrészletek egyenkinti behelyszinelése ezidőszerint a közel 1/2 méter magas hó állás miatt lehetetlen, olyannyira, hogy a kérdéses földrészletek tulajdonosai nem birják felismerni birtokhatáraikat.- Amennyiben a természetben az ilynemü beazonositás elkerülhetetlenné válnék, ugy ez csak a hó olvadás alkalmával eszközölhető, s a müvelési ág változások pontos felvétele miatt körülbelül 2 heti munkát igényel.

Meggyőződött továbbá a bizottság arról, hogy az 1887-ben készült térképen és kataszteri telekkönyvben feltüntetett tulajdonjogi állapotok a jelen tényleges helyzettel való összhangzásba való hozatala, vagyis a térkép irodai behelyezinelése számtalan tulajdonjog átruházás folytán körülbelül 1 heti munkát igényel.

A "Vén erdő" területe 270 hold - 414 ölben állapittatott meg. Förster Gyula erdőmérnök által készitett részletes erdészeti szakértői jelentést csatoljuk.

Ezen jegyzőkönyv egy-egy példányban magyar, francia és román nyelvben iratott meg és aláiratott.

Kelt mint fent.

Förster
kir. erdőmérnöki szakértő

Szova György
kir. mérnök

Lahitan
L. Saratean

U 51 g.) F-IV/5

OREZAMOS LEVELTÁR
K. szekció

7

▪ *Förster Gyula, Romulus Sarateanu és Szóva György által a berekböszörményi erdő bejárásáról felvett jegyzőkönyv, 1922. január 12. (MNL OL, K 51 - g- F- IV/5. - 7.)*

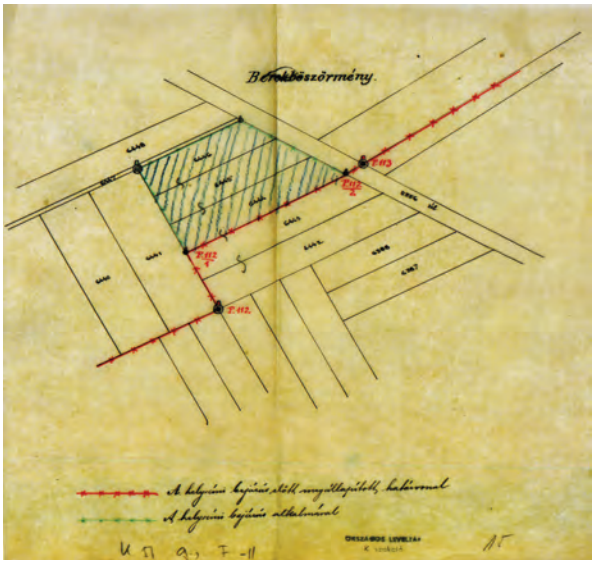

▪ *A berekböszörményi erdőbejárás térképvázlata. A térképen jól látszanak a bejárás előtt berajzolt határvonalak és a bejárás során helyesbített határvonalak (MNL OL, K 51. - g - F - II. - 15.)*

Ennek folyamatát bizonyítja egy incidens is. Walter Emil miniszteri tanácsos – aki a trianoni békeszerződés által kettészelt árvízmentesítő társulatok likvidációjára (felszámolására) kiküldött magyar bizottság vezetője volt – jelentette, hogy René Romain Marie Robert Meunier tábornok, a magyar–román határmegállapító bizottság francia elnöke a „*ma leszúrt határcölöpöket rövid idő múlva, amiként azt magam is láttam, Ant községnél 3-4 méterrel odább helyezteti ugyanazon határvonal mentén*”.[10] Az igazoló jelentésből kiderül, hogy Ant község közelében a román mérnök a poligonpontokat túl sűrűn helyezte el. Ezt a magyar delegáció kifogásolta, miután minden cövek helyére egy határkő lesz felállítva, így a sűrűn elhelyezett kövek felesleges kiadást okoztak volna. Ezért ritkították meg a cövekeket.[11]

A határvonal állandósítása

A határvonalat a terepen határkövekkel és pilótákkal (faoszlopokkal) állandósították, kivéve, ahol a határ menete természetes akadályt követ (folyó, mély vagy széles árok), ezeken a helyeken a határvonal a folyó vagy árok stb. mindkét oldalán elhelyezett poligonnal vagy reperkövekkel van megjelölve. Ahol a határ erdőn halad keresztül, a határ mindkét oldalán egy 4 méter szélességű sávban kiirtották az erdőt és kivonták a mezőgazdasági művelés alól.

A műszaki utasítás szerint a kövek elhelyezéséhez általában szükséges egy elhelyező osztály hat emberrel (2 kőműves, 1 kőfaragó, 1 mázoló és 2 segédmunkás), továbbá egy műszaki segédbiztos és egy segédtopográfus.

A páratlan számú határköveket a román, a páros számú köveket pedig a magyar biztos felügyelete alatt helyezték el. Az elhelyezést egy nem érdekelt állam biztosa mindig ellen-

10 MNL OL, K 478 4405/Pol-1923. Átirat a Határmegállapító Központnak.

11 MNL OL, K 478 3001/hat-1923. Meg kell jegyezni, hogy ezen a részen a Körös középvonala képezi a határt, és a töltésen elhelyezett poligonpontok nem befolyásolták a határvonalat.

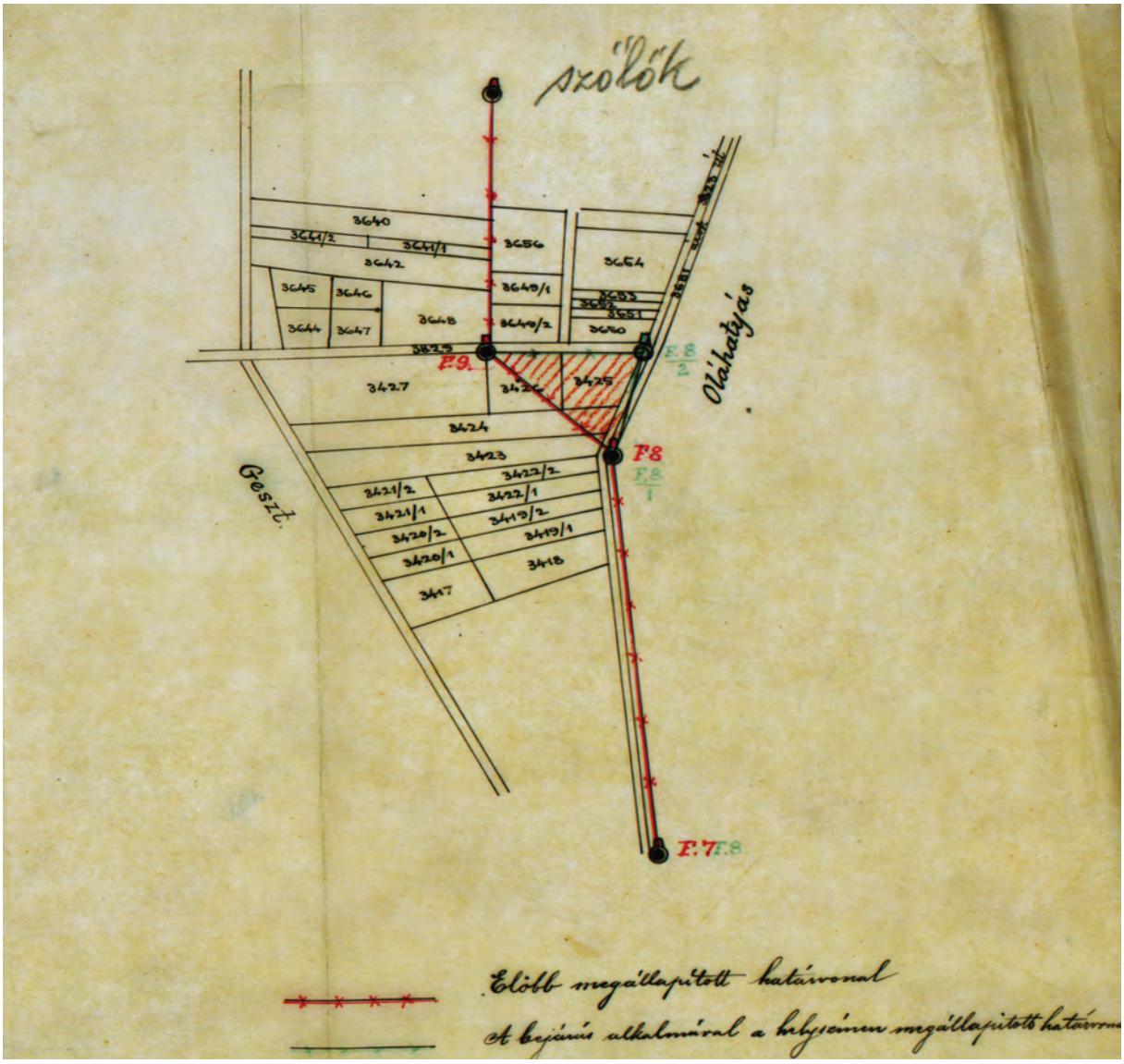

▪ *A geszti (F szakasz) határbejárás térképvázlata (MNL OL, K 51 - g - F - II. - 12.)*

őrizte. A beosztott segédszemélyzet mindkét biztosnak dolgozott.

Az utasítás kiemelte, hogy a főkövek végleges elhelyezése a terepalakulathoz alkalmazkodik úgy, hogy a közbeiktatott és elhelyezett kövek szerinti látókörben legyenek a megfelelő szakaszon. Jóváhagyás után a határkarók helyére vasbeton határköveket helyeztek el, 300–500 méterenként egy-egy főhatárkövet. A főhatárkövek közötti határrész kisebb töréseit ún. közbeiktatott határkövekkel állandósították. A 428 km hosszú határvonalon 3660 határjelet helyeztek el.[12]

A munkálatok alatt egy külön betonállandósító osztály működött, mert szükségessé vált, hogy az Ecsedi-láp területén levő határköveket cement alapépítményre állítsák. Alapépítménnyel 106 főkövet és 172 mellékkövet láttak el. Ehhez 15 425 darab téglát és 11 510 kg cementet használtak fel.

Mocsaras határrészeknél határkövek helyett táblával ellátott fapilótákat helyeztek le. A magyar és a román határbizottság együttesen a pilóták lehelyezéséhez szükséges faanyagot – 220 (200 nagy és 20 kis) tölgyfaoszlopot

12 A határjelekről l. még Suba János: A trianoni magyar–román államhatár határjeleinek története, 1921–25. *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009) 4–5:130–136.

– Romániában vásárolta meg, tekintettel arra, hogy ott a faanyag majdnem 50 százalékkal olcsóbb volt. A mezőtelegdi impregnálótelepen az oszlopokat a tartósság fokozása céljából kreozittal telítették. A pilóták beverését egy román utászkülönítmény végezte el.

Az állandósítás befejezése után felülvizsgálták az elhelyezett határjeleket, a felmerült hibákat kijavították. A műszaki utasítás előírta, hogy a munka befejezésével a határkövek elhelyezéséről határleírási jegyzőkönyvet kell készíteni, amelynek tartalmaznia kell minden magyarázatot és pótvázrajzot, hogy a kövek elvesztése esetén a pont újból fellelhető legyen.

Háromszögelési munkálatok

Az összes határfelmérési munkálatok alapját a magyar polgári háromszögelési hálózat pontjai képezték, amelyet a kataszteri felmérés céljaira hoztak létre. A háromszögelési pontokat sztereografikus vetületben, budapesti rendszerben számították ki. A sztereografikus vetület budapesti kezdőpontja a Gellért-hegyi egykori csillagvizsgáló keleti tornyának talppontja az alapfelületen, az ún. Gellért-hegy nevű háromszögelési pont. A háromszögelés célja az volt, hogy a határvonalat háromszögláncolattal ellássák úgy, hogy annak pontjai a sokszögmenetek csatlakozó pontjainak meghatározására és a menetek tájékozására szolgáljanak.

A geodéziai munkálatokat mind a magyar, mind a román területen a magyar delegáció végezte. Román megszállás alatt lévő területen minden háromszögelő osztályt egy román tiszt kísért. Az F és a G szakaszokban Kovačič Gusztáv főmérnököt Popescu főhadnagy, Hrossó József főmérnököt Jonescu százados, Launé Jenő főmérnököt Prodán százados kísérte.[13] Minden osztály elvileg két háromszögelő mérnökből és hat munkásból állt. A munkások közül kettő állandó polgári napszámos lehetett.

A geodéziai munkálatok tervébe Meunier tábornok belekötött, többek között kifogásolta a III és a IV. rendű pontok közötti távolságokat. Meunier kijelentette, hogy ő a Szaharában sokkal távolabb állapította meg a III. és a IV. rendű pontok helyét, különben is elég 5-6 pont. Ennek az volt az előzménye, hogy az F szakaszban 18 IV. rendű háromszögelési pontot helyeztek el. Az utasítás előírta, hogy legalább 4 km legyen a távolságuk, ezen a határszakaszon kisebb volt a távolság, mert (pl. Szilas-puszta, Körösszegapáti, Ártánd stb. határában) éles törések vannak a határvonalban.[14]

A magyar határbiztos javaslatára Bonk műszaki tanácsos minden szakaszról a francia elnök számára egy külön áltervezetet készített – amely egy félórát vett igénybe –, ami a tábornok minden kívánságát kielégítette.[15] Ez a „Potyemkin"-tervezet azzal az előnnyel is járt, hogy ez képezte a román delegáció munkáinak alapját is. Így a román fél nem tudott bekapcsolódni a magyar háromszögelési hálózatba. Az élet a magyar delegációt igazolta, mert több pontot kellett meghatározni, mint amennyi a tervben szerepelt.

A műszaki utasítás szerint a geodétáknak a magyar állam háromszögelési hálózatához tartozó mindazon háromszögelési (I., II., III., IV. rendű) pontokat fel kellett keresniük, nyilvántartaniuk, amelyek a kérdéses területen – a határsávban – voltak. Szükség esetén kiegészítő háromszögelést kellett végrehajtani, a közbeiktatott pontokat bekapcsolni a már meglévő háromszögelési hálózatba. A háromszögelési hálózat kiépítésének munkatervét 1:75 000 méretarányú katonai térképen szerkesztették meg. A hálózat kiépítésénél az volt a főelv, hogy a határvonalon végig 4-5 kilométerenként lehetőleg a határvonalon fekvő pontokat határozzanak meg, amely pontok a térképező osztályoknak kiindulási és záróponttként szolgáljanak. E pontok közelében egy-két pontot meg kell határozni, hogy a sokszögmeneteknél a munkálatokat megkönnyítsék.

A háromszögelési munkálatoknál elsősorban a meglévő régi pontokat használták fel

13 MNL OL, K 51 138/hatmű-1921.
14 MNL OL, K 51 859/1924. Háromszögelési pontok sűrűségére vonatkozó jelentés.
15 MNL OL, K 51 1672/hat-1922 műszaki munkálatok.

kellő ellenőrzés után és csak ezek hiányában, a szükséghez képest kapcsoltak be és határoztattak meg új pontokat is. Ezeket a munkálatokat három háromszögelő (geodéziai) osztály hajtotta végre. Elsősorban a határvonal közepén, az E, F és C szakaszokban hajtották végre a felsőrendű hálózat pontjainak helyszínelését nagyobb terjedelemben (a határvonaltól keletre és nyugatra), kiegészítésekkel és számításokkal. Később délre, majd északra, a hálózat ellenőrzését folytatva, a határvonalat háromszögelési pontokkal látták el.

A költségek csökkentése érdekében a háromszögeléshez leginkább templomtornyokat használtak fel. Az I., II. és III. rendű háromszögelési pontok helyszínelése alkalmával 137 régi tornyot és 16 régi pontot ellenőriztek, és a „szükséghez képest" újonnan mértek és kiegyenlítettek, továbbá 14 tornyot és 7 gúlát újból meghatároztak.

A felsőrendű hálózat kiépítésével egyidejűleg a határvonal mentén 4-5 km távolságra egymástól IV. rendű pontokat határoztak meg, amelyek a sokszögmenetek csatlakozó pontjait képezték. E munkálatoknál 155 régi IV. rendű pontot állítottak vissza, 152 új pontot határoztak meg és számítottak ki, és nagyrészt ki is egyenlíttettek.

Az új felsőrendű háromszögelési pontokon háromlábú, egyszerű sík gúlát építettek. A határvonalon elhelyezett (IV. és V. rendű) háromszögelési pontokat úgy állandósították – a közbeiktatott határkövekhez hasonló kövekkel –, hogy azokat ne téveszthessék össze a határkövekkel. A határ mentén lévő összes háromszögelési pontokat 120 cm magas műkőoszloppal állandósították. A magyar oldalon 44, a román oldalon 33, a határvonalon 26 pontot állítottak fel.

A magyar geodéták 1 másodperces, 360 fokos limbus osztású teodolitot használtak. Az észlelést (a mérést) az újból mérendő elsőrendű pontokon Schreiber-módszer szerint végezték. Alsóbb rendű pontok mérése fordulókban történt, a II. rendű 8 fordulóban, a III. rendű 4 fordulóban és a IV. rendű pontoké 2 fordulóban.

Legalább három pont földrajzi koordinátáinak csillagászati helymeghatározását is előírta az utasítás. A magyar álláspont az volt, hogy teljesen felesleges a földrajzi koordinátákat csillagászati úton meghatározni, hiszen a meglévő sztereografikus koordináták alapján centiméteres pontossággal megadható bármely pont koordinátája. A csillagászati mérések végrehajtása és ezáltal a horribilis kiadás teljesen felesleges. Ha Romániának kételyei volnának az általunk átadott adatok tekintetében, saját személyzetével és saját költségén később is elvégezheti az ellenőrzést, érveltek a magyar szakemberek.[16] A legfontosabb utasítás az volt, hogy a geodéziai munkálatok a lehető legszűkebb körre korlátozandók. A határmegállapító bizottság kívánságára három pont földrajzi koordinátáit számították ki: az északi Triplexét, a déli Triplexét (vagyis a két hármashatárpontot) és egy pontét a határvonal közepén, Borosnál (az F. 148. számú szakaszvégkő).

A geodéziai mérések jegyzőkönyvei és egyéb dokumentumai a magyar félnél maradtak.[17] Ugyanis minden határszakasz mérésének befejezése után a vízszintes és a zenitmérésekről azonnal szögkivonatot készítettek és mint eredeti okmányt az antant bizottságnak átadták.

1921. október 1-jét jelölték ki a geodéziai munkálatok megkezdésére. A Háromszögelő Hivatalból a román határra vezényelték Kovačič Gusztáv, Hrossó József és Launé Ernő főmérnököket,[18] akik addig Budapesten előmunkálatokat végeztek. 1921 októberében a terepen folytattak előmunkálatokat, Kovačič főmérnök (az I. számú háromszögelő osztály), Nagyléta, Érmihályfalva, Nagykároly és Szatmárnémeti I. rendű háromszögoldalait ellenőrizte.[19] A háromszögelési munkálatok 1921.

16 MNL OL, K 478.
17 A háromszögelési munkálatoknak húszféle számításai és egyéb munkarészei voltak.
18 MNL OL, K 51 568/HMK-1921., 120/hat/mű.-1921. Háromszögelő mérnökök vezénylése.
19 MNL OL, K 51 110/hatmű-1921. Utasítás az I. sz. háromszögelő osztálynak.

november 8. óta folytak az F és a G szakaszokban, vagyis Geszt és Bihardiószeg között.

A három főből álló két háromszögelő osztály a 80 km-es két szakasz felsőrendű háromszögelő hálózatának helyszínelését, új pontok építését, azok bemérését 1921 decemberéig befejezte. Az állandó ködös időjárás, a rövid téli nappalok és a tartós esőzések ellenére a mérnökök megszakítás nélkül minden nap dolgoztak. Januárban a kiegyenlítési és a számítási munkálatokat Biharkeresztesen végezték el, költség-megtakarításra hivatkozva. Igaz, az utasítás előírta, hogy a számításokat egy antant biztosnak kell ellenőriznie, de ezt az ellenőrzést autóban egy fél óra alatt elintézték.[20]

Az 1922. április 8-i ülésen a geodéziai munkálatok kezdő időpontját április 21-ében állapították meg. Egy magyar mérnök megkezdte az F és a G szakaszon a IV. rendű háromszögelési pontok meghatározását, három magyar mérnök pedig az E, D és a C szakaszok I., II., III. rendű háromszögelési munkálatait folytatta.[21]

Sokszögmérés

Miután a határvonalat kövekkel állandósították, a sokszögélési munkálatok végrehajtása következett. A határvonal főkövei voltak a sokszögmenetek törési pontjai. Ezeket megmérték és sztereografikus koordinátáikat kiszámították. A szögeket egyperces pontossággal, a hosszoldalakat pedig 0,5 m-es pontossággal mérték (ez utóbbi hibahatár a térképen 1/10 mm-nek felel meg). A méréseket két mérnök, egy román és egy magyar hajtotta végre. Délről (vagy fordítva) indultak a munkamenetekkel egymás felé. Elvileg elfogadták a mérések középértékét, nagyobb eltérések esetén a méréseket megismételték. A főbb határköveket, háromszögelési pontokat, állandó tárgyakat négy irányba történő bemérésekkel biztosították.

Minden egyes szögmenetet a 4-5 kilométernyi távolságra elhelyezett IV. rendű háromszögelési pontok közé kapcsoltak be. A csatlakozás „délszög- és összrendező különbség" számításával történt.

A méréseket minden szakaszban két osztály, egy román és egy magyar végezte úgy, hogy a magyar osztály délről északnak, a román osztály pedig északról délnek haladt. A sokszögelés útján meghatározott főkövek között elhelyezett kisköveket (közbeiktatott határköveket) 50 méteres acél mérőszalaggal mérték be. A határvonal bemérésén kívül mindkét ország területéből a határvonal mentén 300 méter szélességű sávot mértek fel.

Az F szakaszban a sokszögelési munkálatok megindítását 1922. május 1-jére tűzték ki, egy magyar és egy román sokszögelő osztállyal.[22] 1923-ban mind a magyar, mind a román oldalon öt sokszögelő osztály működött.[23] A magyar delegációhoz vezényeltek három osztályvezetőt és két segédmérnököt.

A határvonal szintezése

Az egész határvonalat beszintezték, vagyis valamennyi sokszögmenetet végigszintezték. Az összes meneteket a vasúti fővonalakon meglé-

20 MNL OL, K 478 564/hat-1921.
21 MNL OL, K 51 Műszaki albizottság 1922. ápr. 8-i ülés jegyzőkönyve.
22 MNL OL, K 51 A Műszaki albizottság 1922. ápr. 8-i ülés jegyzőkönyve.
23 MNL OL, K 51 2571/hat-1923. Helyszíni munkák.

vő katonai szintezési hálózatba kapcsolták be, és így minden „határfőkő” tengerszint feletti magasságát meghatározták az Adriai-tenger középszintvonalára.

A szintezési munkálatokat a magyar delegáció végezte el hét menetben, ahol lehetett, mindenütt becsatlakoztak a vasúti szintezésbe. Az A szakasznál nem állt rendelkezésre csatlakozópont, ezért a szőregi vasútállomástól az A szakasz A/6 jelzésű pontjáig 36,5 km hosszú vonalat szinteztek.

A határvonal térképezése

E sáv helyszíni felméréséhez magyar részről térképanyagot nem biztosítottak, arra hivatkozva, hogy a román megszállás alatt a budapesti térképtár összes – ehhez szükséges – térképeit a román hadsereg elvitette.

Ezért a topográfiai felmérés a leggyorsabb eljárás útján, ún. tahimetrikus módszerrel történt. A mérnökök a Magyarország felé eső 300 méter széles sávban felvételi előrajzot szerkesztettek 1:2880 méretarányban a fő- és mellékhatárkövekről, valamint az ezekkel kapcsolatos állandó jelekről (kereszt, kút stb.). A felmérés alkalmával az egyes parcellákat nem mérték fel. A terepfelmérés jellemzői a következők voltak:

a) az egyéni birtokoknak csak a tömbkerületi vonalait (vakdűlő, úthálózat, patak, csatorna stb.) mérték fel;

b) a sávba eső állandó tárgyakat (keresztek, kutak, tanyák, épületek stb.) ábrázolták;

c) a szintvonalakat sík területen 2,5 méterenként, dombos területen 5 méterenként ábrázolták;

d) a közigazgatási határokat mérték fel.

Az előrajzi szerkesztés alkalmával a mérnökök a bemérő tahimetrikus pontokat függőlegesen bevert számozott zsindelyekkel tűzték ki, és a pontokat feltüntették az előrajzokon. Mivel a térkép méretaránya 1:5000 (azaz 0,1 mm-en a legkisebb felrakható térképhossz = 50 cm), az előrajz szerkesztésénél az 1 m-nél kisebb kiszögelléseket nem vették figyelembe. A sík terep miatt csak patakoknál, csatornáknál, vasúttöltéseknél mértek általában magassági adatot, illetve dombos terepen, ahol 5 méteres szintvonalakkal ábrázolták a terepet.

A részletes bemérési adatokat kint a helyszínen rajzolt felvételi előrajzokba írták be. A hosszmérésekhez felhasznált 50 méteres acélszalagokat a munka alatt többször komparálták (hitelesítették). A műszerek összeadó és szorzó állandóit havonta meghatározták. Magyar részről a Süss-féle, 6 másodperces beosztású mikroszkópos tahimétert teodolitokat használtak, román részről igen rossz állapotban levő, alig használható, különböző gyártmányú műszereket.

Az egész határvonal jellege két szakasz kivételével teljesen sík. Az 54 km-es H és 36 km-es K szakasz a mérnöki munka szempontjából rendkívül nehéz volt. E két erdős szakaszon végig az egyik futóhomokdomb a másikat követi, ez a körülmény rendkívül megnehezítette a szintezést és még inkább a tahimetrikus terepfelmérést.

A tahimetrikus felmérés előmunkálatai 1923 januárjában kezdődtek meg, és 1923. december elejéig az összhatárvonal 63 százalékát (291 km-t) mérték fel. A 10 szakaszból álló határvonalból 7 szakaszt befejeztek. A románok teljesítménye ezen időpontig 4 szakasz volt.

A műszaki munkálatok mindkét oldalon külön-külön készültek el. A román fél a magyarokkal szemben már 1923. december 1-jén mintegy 80 km tahimetrikus felméréssel hátrányban volt. Ennek az volt az oka, hogy nem földmérő mérnököket, hanem gyalogsági és tüzértiszteket alkalmaztak, akiknek semmiféle műszaki előképzettségük nem volt és gyakorlatuk is minimális. Amikor a magyar delegáció szóvá tette a csoportok egyenlőtlen értékét, akkor osztottak be minden tiszt mellé egy altisztet.

1923 szeptemberében 8 osztállyal dolgozott a magyar fél. Meunier tábornok meg is kérdezte, hogy mire ez a sok ember. A magyar biztos kijelentette, hogy az utasítások értelmében joga van erre, sőt az osztályok létszámát fel fogja emelni, mert célja a határmunkálatok befejezése abban az évben (tényleg felemelte 10 osztályra). Mivel a közösen végzendő munkálatoknál együtt kellett működni, később a magyarok állandóan csökkentették a létszámot. Míg 1923 decemberében 12 mérnököt

(10 osztályt)[24] vonultattak be a határfelmérési munkálatokra, addig 1924-ben már csak 6 mérnökkel (3 osztállyal) dolgoztak. A románok fokozatosan emelték a műszaki állomány létszámát és a felmérés vége felé a 4 magyar mérnökkel szemben 16-18 embert voltak kénytelenek alkalmazni.

A mérnökök munkájánál és a magyar delegáció működésénél a takarékosság volt az egyik legfontosabb irányelv. A munka mielőbbi befejezése és a költségkímélés szempontjából a műszaki delegáció jelentős eredményeket ért el. A határvonalon gyakorlott szakemberek dolgoztak, 135 km-rel többet mértek fel, mint a román fél. A román osztályok 10-20 emberrel működtek, míg a magyar mérnökök csak három, legfeljebb négy embert alkalmaztak külső munkáknál. A határkaróknál tetemes megtakarítást értek el, mert a faanyagot készen kihegyezve, igen olcsón vették a román határőröktől. A határvonal tisztítását majdnem mindig a románokkal végeztették el. Ahol a határvonal erdőségeken vonult keresztül, a tulajdonosokkal való megegyezés alapján a levágott famennyiség egyharmadáért a községek lakosai végezték az erdőirtást napszám nélkül. Az Ecsedi-láp, valamint a Szikancsos-ér betonalapozásához szükséges homokot a román féltől szerezték be díjmentesen.

Az antant bizottság által rendelt határkőmennyiségből a határvonal állandósítása után megmaradt 45 nagy- és 229 kiskövet régi, alacsony koronaárban kifizették. A fölösleges köveket eladták a román–jugoszláv határmegállapító bizottságnak, amely a saját szakaszán felhasználta. Az ebből befolyt

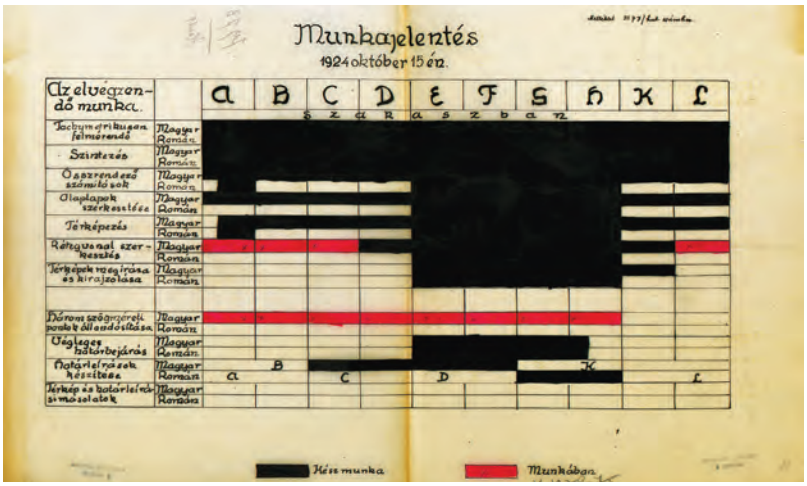

▪ *A magyar–román határszakasz műszaki munkálatai, 1924. október 15. (MNL OL, K 478 - 75.)*

összegből az összes sokszögkő, reperkő és háromszögelési kő árát kifizették, és a még megmaradt tekintélyes összeget befizették az államkincstárba.

24 MNL OL, K 51 3132/hat-1922.

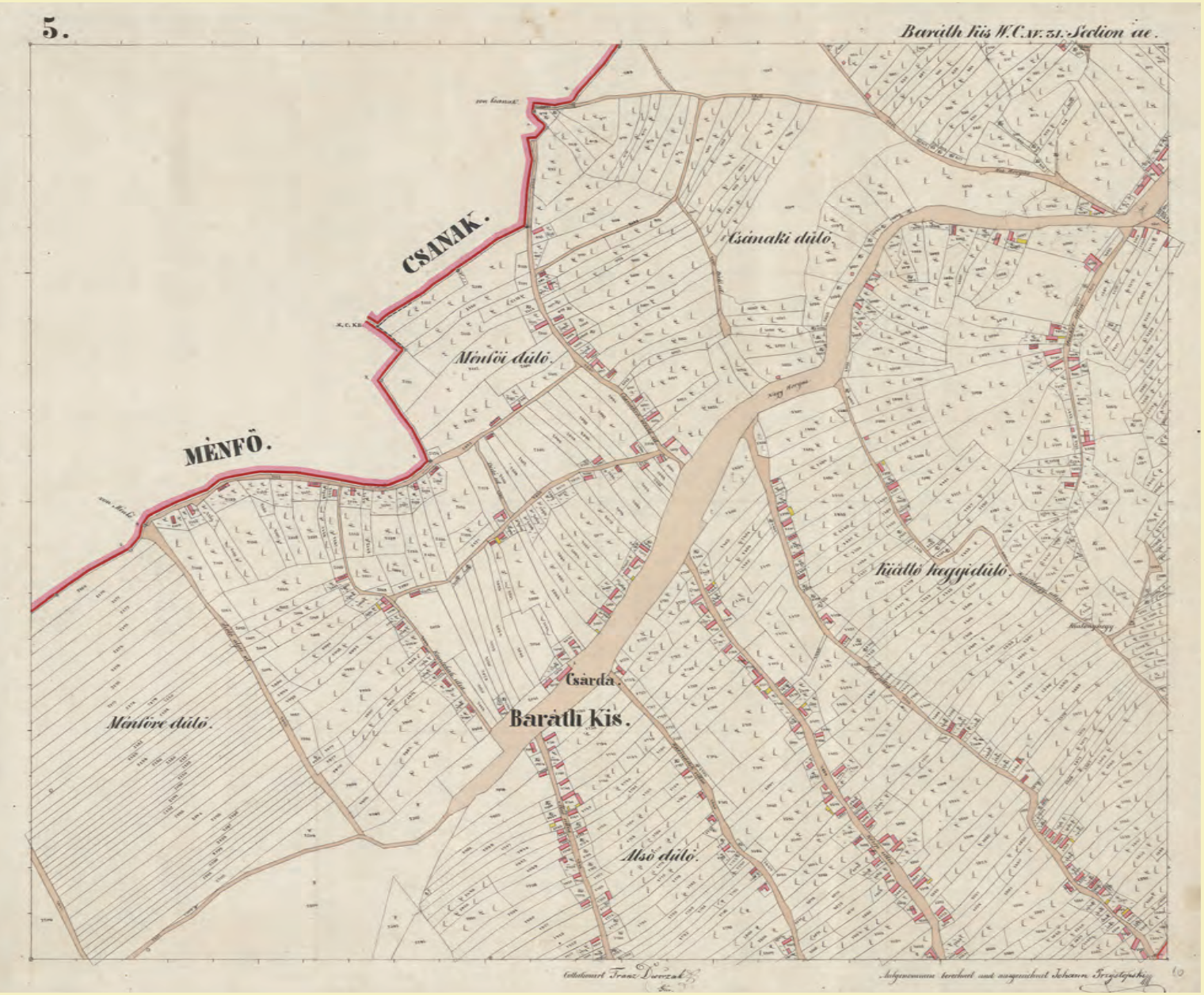

▪ *A kisbaráti szőlőhegy kataszteri térképe (MNL OL, S 78 – 99. téka – Kisbarát – 10.) A hegybeli település lakóházai a szőlők közötti párhuzamos utak mellett szinte utcasorokat alkotva épültek. L. ehhez Filep Antal cikkét*

▪ *Nyúl község és az állandó lakosságú Nyúlhegy kataszteri térképe (MNL OL, S 78 – 101. téka – Nyúl – 1–21.) A vízmosásos szurdokos völgyekkel tagolt szőlők között a terepviszonyokhoz alkalmazkodó utak között tanyaszerű szórványban épültek az otthonok. A lankásabb szakaszokon sűrűsödő beépítés. L. ehhez Filep Antal cikkét*